

साहित्यिक पत्रिका

नवप्रज्ञापत्र

प्रकाशनारम्भ : २०५०, पूर्णाङ्क : ५४, कार्तिक-पुस २०६८

सम्पादक/प्रकाशक

नवराज रिजाल

कार्यकारी सम्पादक

शर्मिला खड्का (दाहाल)

उपसम्पादक

पाण्डवराज कार्की

सहायक सम्पादक

यशु श्रेष्ठ

त्यवस्थापक

गणेशराज रिजाल

विशेष सहयोगी

निर्मोही व्यास

राममणि दुवाडी

हरि खनाल

बैरागी जेठा

पुष्करराज भट्ट

गंगा पौडेल

प्रतिनिधि

दीपेन्द्रसिंह थापा

शिरोमणि अर्याल

लक्ष्मी कणेल

गोविन्द ढकाल 'दुङ्गेली'

शान्ता अजनवी

सुशील मुड्भरी

अस्मिता शर्मा

भक्त कार्की

मिलन समिर

आवरण

रविकुमार बस्नेत

कम्प्युटर

डीएन्डडी कम्प्युटर

बागबजार

मुद्रण

समुन्द्र प्रिन्टर्स,

लगन, काठमाडौं

मूल्य : रु. २५।-

कार्यालय : स्वाभिमानवस्ती डुमरवाना-७, बारा, फोन नं. : ९८४५०९४८५५

काठमाडौं सम्पर्क : पो.ब.नं. ९१०९, काठमाडौं, फोन : ९८४१६३५६६०

e-mail : nabapragyapan@gmail.com

वरिष्ठ एतं आजीवन सदस्यहरू

१. माया ठकुरी, धोबिघाट ललितपुर	२. विश्वराज अधिकारी, वीरगञ्ज पसा
३. रुकु कार्की, हेटौँडा मकवानपुर	४. रामप्रसाद अधिकारी, सिमरा बारा
५. ध्रुवकुमार घिमिरे, निजगढ बारा	६. वीणा पोखरेल, चावहिल काठमाडौँ
७. पीताम्बरा 'पीयूष', कलङ्की काठमाडौँ	८. ललिता दोषी, बुद्धनगर काठमाडौँ
९. डा. सुषमा आचार्य, मानभवन ललितपुर	१०. निर्दोषकुमार, स्वाभिमानबस्ती बारा
११. भद्रकुमारी घले, मैतीदेवी काठमाडौँ	१२. हरिप्रसाद पाण्डेय, बालाजु काठमाडौँ
१३. वासुदेव अधिकारी, सुनौलाबजार धादिङ	१४. दीपेन्द्रसिंह थापा, महादेवस्थान धादिङ
१५. ईशा शाह, पकनाजोल काठमाडौँ	१६. भगीरथ मिश्र, दमक भूपा
१७. लक्ष्मी शर्मा, बालाजु काठमाडौँ	१८. शर्मिला खड्का दाहाल, इटहरी सुनसरी
१९. अनन्तप्रसाद वाग्ले, बासडोल, काभ्रे	२०. छविरमण सिलवाल, मेथिनकोट काभ्रे
२१. अर्जुन पाण्डे, जीवनपुर, धादिङ	२२. कार्तिकेय घिमिरे, हरिओन, सर्लाही

अनुबोध

- भाषा, साहित्य, कला र संस्कृतिको क्षेत्रमा यथाशक्य योगदान गर्नु पत्रिकाको उद्देश्य हो ।
- साहित्यका विविध विधाका रचनाहरूलाई यहाँ स्थान दिइनेछ ।
- स्तरीय, मौलिक तथा अन्यत्र अप्रकाशित सिर्जनशील र खोजअनुसन्धानपरक रचनाको स्वागत गरिन्छ ।
- रचना पठाउँदा कागजको एकापट्टि स्पष्टसँग लेखिएको वा टाइप गरिएको हुनुपर्ने छ । वा शुद्धसँग प्रिती फन्टमा टाइप गरेर पठाउन सकिन्छ ।
- रचनामा नाम, ठेगाना र परिचय स्पष्ट हुने गरी लेखिएको हुनुपर्नेछ ।
- प्रकाशनार्थ प्रेषित रचनाहरू चार अङ्कभित्र प्रकाशित नभए अन्यत्र पठाउन सकिनेछ ।
- रचना स्वीकृत-अस्वीकृत गर्ने तथा काँटछाँट गर्ने सम्पूर्ण अधिकार सम्पादक मण्डलमा निहित रहने छ ।
- अस्वीकृत रचना फिर्ता नगरिने हुँदा एकप्रति आफूसँग राखेर मात्र पठाउन सूचित गरिन्छ ।
- प्रकाशित रचनामा व्यक्त विचारहरूप्रति लेखक स्वयं जिम्मेवार हुने भएकाले सिर्जनाप्रति गम्भीर हुन आग्रह छ ।
- पुस्तक समीक्षाका लागि दुई प्रति कृति अनिवार्य रूपमा पठाउनु पर्नेछ ।
- हाम्रो साहित्य कर्मप्रति तपाईं आश्वस्त हुनुभएको खण्डमा संरक्षक सदस्य, वरिष्ठ सदस्य, आजीवन सदस्य, वार्षिक सदस्य, प्रतिनिधि वा सहयोगी बनेर सहभागी बन्न सक्नुहुनेछ ।

सम्पादकीय

साहित्यकार द्वय गोविन्द भट्ट र केवलपुरे किसान हालै दिवंगत हुनुभएको छ। उहाँहरूको निधनले नेपाली साहित्यमा अपूरणीय क्षति पुगेको छ। दुवै स्रष्टाहरूको नेपाली भाषा साहित्यको अभ्युत्थानमा अतुलनीय योगदान छ।

रौतहटको माटोमा जन्मिएका स्रष्टा भट्ट स्रष्टा र द्रष्टा दुवै हुनुहुन्थ्यो भने धादिङको माटोका उपज किसान स्रष्टा हुनुहुन्थ्यो। दुवै जनताको जनभाषामा लेख्ने लेखक हुनुहुन्छ। आजीवन भाषासाहित्यको उन्नतिमा लागिपरेका उहाँहरू सरकार बाट भने सधैं उपेक्षित नै रहनुभयो। आफन्तहरू, आसेपासे, भोले, भण्डे तथा डण्डेहरूको निमित्त राज्यको ढुकुटी रित्याउन पर्छि नपर्ने कुनै पनि सरकारको आँखामा उहाँहरू कहिल्यै पर्नुभएन। नेपाली भाषा साहित्यको उन्नतिमा पुऱ्याउनु भएको यो गदानको कतै कसैले मूल्यांकन गरेन।

सत्ता स्वार्थमा रुमलिरहेका हाम्रा र।जनीतिक दलहरूबाट त्यस्तो अपेक्षा गर्नु पनि निरर्थक थियो। सायद त्यसैले होला उहाँहरू आशावादी कहिल्यै पनि हुनुहुन्थे न। त्यो त राज्यले स्वयं सोच्ने कुरा हो। मूल्यांकन गर्नुपर्ने कुरा हो। स्रष्टाहरू स्वाभिमानी हुन्छन्। स्वाभिमानलाई तिलाञ्जली दिएर बाँच्नुलाई उपयुक्त सम्झ्दैनन्। त्यो अत्यन्तै महत्वपूर्ण पक्ष पनि हो। तसर्थ अष्टयारा, असजिला र कठिन दिनहरूमा पनि उहाँहरूले हात

पसानु भएन। त्यो कुरा राज्यले स्वयम् बुझ्नु पर्थ्यो। अभै भन्नुपर्छ उहाँहरूबाट दीक्षितहरूले राज्य सत्ताको हालिमुहाली चलाइरहेको समयमा पनि उचित मूल्यांकन हुन सकेन भने अरु बेला कहिले हुन्छ? 'तँ आउँदा मोही पाइनस, बुहारी पठाइदे दूध दिउँला' भन्ने उखान चरितार्थ हुन्छ यो सन्दर्भमा।

मृत्यु टारेर टार्न नसकिने वस्तु हो। सम्भवतः त्यसैले होला हाम्रा अग्रज भट्ट र किसान आज हाम्रो माभ हुनुहुन्न। तर, उहाँले गरेको कामलाई अनुशरण गर्दै देखाएको बाटो हिँड्नेहरूको सङ्ख्या ठूलै छ। सत्ता र निजीस्वार्थमा रमाउनेहरूले नसम्झे पनि उहाँहरूको विचारलाई भन्साड बनाएर माथि पुग्नेहरूले वास्ता नगरे पनि अर्थात् गुन नदेखे पनि उहाँहरूको विचारलाई मन पराउने, आँखामा राख्ने र आत्मसात गर्ने हर्षको सामान्य नेपाली जनतामा विशाल लाम छ। सशरीर हाम्रो माभ उहाँहरूको उपस्थिति नरहे पनि विचार, भावना, दृष्टिकोण र सादापन भने हाम्रै आँखा अगाडि सदा रहिरहनेछ। कसैले चाहेर मेटाउन सक्दैन। हाम्रा पाइला पाइलामा उहाँहरू रहिरहनु हुनेछ। र, अगाडि बढ्न सदा प्रेरित गरिरहनु हुनेछ। अग्रजहरूले देखाएको बाटोमा अगाडि बढिरहेको 'नवप्रज्ञापन' उहाँहरूको आत्माको चीर शान्तिको कामना गर्दछ।

; dnfiftgf

जुन् क्षेत्री/५

पुष्पकरराज भट्ट/४२

; :d/Of

बासु श्रेष्ठ/२०

n|v÷l/kf{

रमेश 'समर्थन'/११

'गाउँले' बलदेव/३२

शमिली खड्का (दाहाल)/४९

syf÷n3syf

हेमन्त परदेशी/१४

रवि भट्ट 'रोषी'/१७

इन्द्रकुमार श्रेष्ठ/४६

गंगा पौडेल/५२

cgej / cgelt

भुवन चन्दसँग- यशु श्रेष्ठ/२६

slj tf

भक्त कार्की/१०

वृत्त आधार/२२

कल्याण ओझा/२३

पुन्य गौतम 'विश्वास'/२४

पूजा गोवर्धन/२५

सानु शर्मा/४५

तिलक लामिछाने/४६

रामेश्वर जलन/५६

ult÷uhn÷xf0s

शिव प्रकाश/१६

मोहन आचार्य 'जल्लाद'/१९

घनश्याम पथिक/२१

केदार श्रेष्ठ गगन/२५

इन्दिरा खतिवडा प्रयास/२५

अनिल थापा/४५

मिलन समिर/४६

s|t kl/qmcf

निल कमल/५५

प्रमोद प्रधानको 'एकान्त गीत' कविता कृतिको अन्तर्वस्तु

- जुनू छेत्री

१. पृष्ठभूमि

कविता जीवन, जगत र भोगाइका अनुभव, अनुभूति, चेतना, चिन्तन, भावना, विचार र यथार्थको भाषिक अभिव्यक्ति हो। कवितामा जीवन र जगत उत्रिएको हुन्छ। भोगाइ र यथार्थ गुंथिएको हुन्छ। भावना र विचार तरङ्गिएको हुन्छ। कविता कविको आत्माको वर्चस्व हो। उसको जीवनको सर्वस्व हो। त्यसैले कवि कवितामै हाँसेको हुन्छ, कवितमै रोएको हुन्छ, र कवितामै बाँचेको हुन्छ। यस्तै कवितामै हाँस्ने, रुने र बाँच्ने कवि हुन् प्रमोद प्रधान।

प्रमोद प्रधान समकालीन नेपाली कविता क्षेत्रमा आफ्नो भिन्न लेखकीय पहिचान भएका कवि हुन्। साथै उनी एक गहन समालोचक पनि हुन्, एक कर्मठ सम्पादक पनि हुन् र एक सचेत बालसाहित्यकार पनि हुन्। उनी समालोचना र सम्पादन भन्दा अझ कवितामा जमेका छन्, कवितामै रमेका छन् र यसैमा उनी बाँचेका पनि छन्। उनका कवितामा जीवनको स्पन्दन छ, प्रकृतिको रङ्ग छ, युगको आवाज छ, समयको संलाप छ। उनको एकान्त गीतमा^१ युगीन परिवेश, परिस्थिति र यथार्थका रेखाङ्कन छ, मानवीय जीवन, भोगाइ र अनुभूतिको प्रतिविम्बन छ। असङ्गति, विसङ्गति र वितण्डाको अभिव्यञ्जन छ। यसर्थ एकान्त गीत जीवन, युग र यथार्थको गीत हो।

एकान्त गीतमा विभिन्न विषय, भाव र प्रस्तुतिका जम्मा एकतीस थान कविताहरू सङ्कलित छन्। यसमा जीवन यात्रामा अनुभूत यथार्थको प्रकटन छ। रातको अन्धकारप्रति असन्तोष र उज्यालोप्रतिको मोह छ। सहरको विद्रुपता र वितण्डाप्रतिको घृणा छ। नयाँ वर्ष आगमनसँगै नवीनताप्रतिको चाह र उमड्गको उछाल छ। रूखजस्तै उभिएर परोपकारी बनी परहित गर्ने सदिच्छा छ। नीलो दहमा सेतो राजहाँस बनेर जलक्रीडा गर्ने आत्मसंलाप छ। एकान्त गीतमा सृष्टिदेवप्रतिका मानवीय दृष्टिकोण छ। स्वतन्त्रताप्रतिको आस्था छ। जीवनका असङ्गतिको प्रश्न छ। आफ्नै दुई आँखाभित्रको अदम्य रहस्य छ। आत्मरतिमा निमग्न अनुभूति छ। रातसँग असहमतिको प्रश्न छ। विनाशक मृत्युभोजको यथार्थ छ। विहानीलाई निमन्त्रणा दिने पन्छीहरूको स्वतन्त्रताप्रतिको निष्ठा छ। २०४४ को बाढीले खेलेको ताण्डव नृत्य छ। शोकमुद्राको विह्वलता छ। स्वप्नभङ्ग हुँदाको पीडा छ। जाडोको एक विहान सूर्यले गरेको अन्तर्घात छ। यस पल्टको भेटमा पनि आफ्नो कुरा भन्न नपाउँदाको अनुभूति छ। अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्ग वर्षले उब्जाएको अपाङ्ग सवाल छ। जीवन कविता जस्तै नहुँदाको खेद छ। आफ्नै कोठाको शब्दचित्रको तस्विर छ। बादलको कुनै भर नहुने ठहर छ। यतिखेर बढ्दै गएको जीवनको दुर्दशा छ, अँध्यारो र साँभवत्तीको

१. प्रमोद प्रधान, एकान्त गीत, (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०५३), पृष्ठ १-६०।

महत्त्व छ । पहिलो जन्मदिनमा छोरीलाई सम्झँदाको आत्मलाप छ । आफ्नै गीतका पङ्क्तिहरूमा व्यक्त अन्तर्बोध छ । क्रमशः निर्विकल्प सुरूवातहरूमा जीवनको खोजी छ । त्यस्तै एकान्त गीतमा जीवनको प्रीत छ, आत्माको सङ्गीत छ, र भीडमा पनि एकान्तको प्रतीत छ ।

२. विश्लेषण

प्रमोद प्रधानको एकान्त गीत जीवन, भोगाइ, समय, परिस्थिति र यर्थाथको एउटा सग्लो दस्तावेज हो । यस कृतिलाई निम्न आधारमा विश्लेषण गर्नु औचित्यपूर्ण देखिन्छ ।

२.१ शीर्षकविधान

शीर्षक कुनै पनि कृति वा कविताको मुख्य अङ्ग हो र यसमा समग्र कृति वा कविताको भाव अन्तर्गर्भित भएको हुन्छ । कृति वा कविताको केन्द्रीय सारतत्त्वलाई शीर्षकले नै सङ्केत गर्ने हुँदा शीर्षक बडो सावधानी र बुद्धिमतापूर्ण ढङ्गले राखिएको हुनुपर्ने मान्यतालाई आत्मसात गरेर एकान्त गीतको शीर्षकको चयन गरेको देखिन्छ । वर्तमान युग, अनेक समस्या, पीडा, प्रताडना, विसङ्गति, विद्रुपता, अस्मेलता, जटिलता, मूल्यहीनता र वितण्डाले गन्जागोल अवस्थामा रहेको र यस गन्जागोलको भीडैभीडभित्रको एकान्तमा हरेक व्यक्ति एकलोपनमा बाँचेको भावको संवाहन एकान्त गीत कविताकृतिको शीर्षक विधानगत विशेषता हो । अभिधात्मक अर्थमा एकान्त गीत एकान्तको गीत वा सुनसानमा गाइएको गीत भन्ने हुन्छ, भने लाक्षणिक अर्थमा जीवन भोगाइका अनेक सुख-दुःखाका आन्तरिक गुणगुनाहट भन्ने हुन्छ । साथै समय परिस्थिति, परीबन्द र प्रताडनाका भावनात्मक उल्लानलाई पनि लाक्षणिक अर्थमा एकान्त गीतलाई लिन

सकिन्छ । एकतीस थान भावपुञ्जहरूमध्ये अन्तिम भावपुञ्ज नै समग्र भावपुञ्जहरूको प्रतिनिधित्व गरी एकान्त गीत शीर्षक जुराइएको यस कविता कृतिका हरेक कविताहरू अनुभूतिका एकएक भुल्का र भोगाइका एकएक भुल्का हुन् । एकान्त गीतका कविताहरूको शीर्षक मूल कथ्यविषयको समग्रता जनाउने अभिधात्मक र कथ्यस्वरूपको लाक्षणिक भावलाई जनाउने व्यञ्जनात्मक दुवै स्तरका सार्थक छ । जीवनको मूल्यहीनता, अस्तित्वको सङ्कट, भोगाइको जटिलता, युगीन असङ्गति र मानवीय दुर्नियतिलाई कतिपय शीर्षकहरूले अभिव्यञ्जित गरेका छन् । कतिपयले प्रेमको मूल्य, राष्ट्रको अवस्था, स्वतन्त्रताको महत्त्व, प्रकृतिको परिदृश्य, मृत्युबोधको तथ्य, संस्कृतिको परिवृत्तिका साथै निजी चेतना, चिन्तन, भावना, अनुभूति, भोगाइ एवम् जीवन, देश, समाज, विश्वपरिस्थिति र परम्पराप्रतिका दृष्टिकोणहरूलाई प्रतिनिधित्व गरेका छन् । अङ्क र अक्षर दुवै रूपमा रहेका शीर्षकहरू दुई अक्षरको एक शब्ददेखि अठार अक्षरका पाँच शब्दसम्मका रहेका छन् । त्यस्ता शीर्षकहरू क्रमशः पुनः एउटा मात्रा, रातप्रति केही शब्द, सहर, २०४०, रूखजस्तै मलाई, नीलो दह र सेतो राजहाँस, सृष्टिदेव, मैले प्रेम गरेकी केटी, स्वतन्त्रता, प्रश्न, आफ्नै दुई आँखासँग, आत्मरति, रातसँग प्रश्न, मृत्युभोज, विहानीलाई निमन्त्रणा दिने पन्छीहरू, बाढी, २०४४ केही दृश्य, शोकमुद्रा, स्वप्नभङ्ग, जाडोको एक विहान, सूर्य र म, यसपल्टको भेटमा, स्मृतिको एउटा गाउँ, सन्दर्भ अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्क वर्ष १९८१, जीवन कविताजस्तो किन हुँदैन, आफ्नै कोठाको शब्दचित्र, बादलको कुनै भर हुन्न, यतिखेर, अँध्यारो र साँभबती, पहिलो जन्मदिनमा छोरीलाई सम्झँदा, मेरा गीतका

२. लक्ष्मणप्रसाद गौतम, समकालीन नेपाली कविताका प्रवृत्ति (काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन, २०६६), पृष्ठ १०३ ।

पङ्क्तिहरू, क्रमशः निर्विकल्प सुरुवातहरूमा र एकान्त गीत रहेका छन्। एकान्त गीत कविता कृतिभित्रका कविताका शीर्षकहरूले जीवनको चित्र, यथार्थको विम्ब, भोगाइको प्रतिविम्ब, समयको दृश्य र परिस्थितिको परिदृश्यलाई अनावरण गरेका छन्।

२.२ विषयवस्तु

समय, परिस्थिति र भोगाइका अनेकानेक सन्दर्भहरूले कवि हृदयलाई चस्स छुँदा ती सन्दर्भहरू कवितात्मक रूपमा अवतरित हुन्छन्, अर्थात् कविले समय, परिस्थिति र जीवन भोगाइका सन्दर्भहरू टिपेर कवितामा प्रकट गर्ने गर्छन्। यद्यपि कविताको विषय जीवन, जगत, भोगाइ, समय र परिस्थितिका अनेकानेक सन्दर्भहरू हुने गर्छन्। एकान्त गीत कविताकृतिभित्रका कविताहरूको विषयवस्तु पनि यस्तै छन्। कतै दन्त्यकथा पनि आधुनिक पद्धति र प्रवृत्तिको रूपमा आएका छन्। कतै तीतामीठा अनुभूति सहजतका साथ अभिव्यक्त भएका छन्। कतै मानवीय मूल्य र अस्तित्वको खोजी अनावृत छन्। कतै प्रकृतिको भाँकीहरू उद्घाटित छन्। कतै संस्कृतिका प्रतिरूपहरू प्रतिविम्बित छन्। कतै निर्वैयक्तिक चे तनाचिन्तनका रागविरागहरू प्रतिध्वनित छन्। कतै परिस्थितिका जटिलताहरू उद् बोधित छन्। कतै विसङ्गतिका स्वरूपहरू संश्लेषित छन्। कतै विपदाका रूपहरू अङ्कित छन्। कतै स्वतन्त्रताका मोहहरू व्यञ्जित छन्।

एकान्त गीतभित्रका कविताका विषय जीवन, भोगाइ र अनुभूति हो। पीडा, प्रताडना र पवञ्चना हो। त्यसैगरी प्रकृति, संस्कृति र परम्परा हो, अनि विकृति, विसङ्गति र विद्रुपता पनि हो^३। साथै यस कृतिभित्रका कवितामा प्रेमराग छ। असङ्गति चेत छ। अस्तित्वबोध छ। स्वमूल्यप्रति निष्ठा छ। राष्ट्रियताप्रति

आस्था छ। विकृत सहरी सभ्यताको रूप पनि छ। ग्रामीण यथार्थको प्रतिरूप पनि छ। एकान्त गीतभित्रका अधिकांश कविताको विषयवस्तु समग्र सामाजिक परिवेश र जीवन भोगाइका वास्तविकता रहेका छन्। त्यसैगरी कविताको विषय प्रकृति, प्रेम र विश्वजनीन परिस्थिति तथा मानवीय मूल्य र महत्त्व पनि रहेका छन्। अन्ततः प्रमोद प्रधानको एकान्त गीत कविता कृतिमा प्राकृतिक सामाजिक, सांस्कृतिक, जैविक, पारिवारिक र निर्वैयक्तिक भावका अनेकानेक विषयवस्तुहरू सफल र सशक्त रूपमा संयोजित छन्।

२.३ संरचना

एकान्त गीत फुटकर कविताहरूको सङ्ग्रह हो। यसमा एकतीस थान फुटकर कविताहरू सङ्कलित छन्। यसका सबै कविताहरू मुक्त गद्यलयात्मक संरचनाका छन्। यस कृतिका कविताहरू कम्तीमा बाह्र हरफ (प्रश्न) र बढीमा पैंसट्ठी हरफ (पहिलो जन्मदिनमा छोरी लाई सम्झँदा) सम्म रहेका छन्। आयामको दृष्टिले एक पृष्ठदेखि तीन पृष्ठसम्मका छन्। शब्दसङ्ख्याका दृष्टिले दुई अक्षरका एक शब्ददेखि तीस अक्षरको दश शब्दसम्मका पङ्क्तिहरू कृतिमा संयोजित छन्। दुई पङ्क्तिपुञ्ज देखि सत्रपङ्क्तिपुञ्ज अनुच्छेद तथा अनुच्छेदविहीन मुक्त प्रवाहका कविताहरू यस सङ्ग्रहमा सङ्कलित छन्। यस सङ्ग्रहभित्रका सम्पूर्ण कविताहरू स्वच्छन्द गद्यप्रवाहमा संरचित छन् र ती कविताहरूका बाह्य तथा आन्तरिक बनेोट सुगठित र भावमय छन्। अभिघातमक, व्यञ्जनात्मक र लाक्षणिक तीनै स्तरका अर्थसंयोजन गर्दै विभिन्न प्रतीक, विम्ब र मिथक्को माध्यमबाट आन्तरिक भाव उद्बोधन गर्नु एकान्त गीत कविता कृतिको आन्तरिक संरचना हो। त्यस्तै स्वच्छन्द गद्यलयमा विभिन्न वर्ग र श्रोतका शब्दहरू संयोजन गरी स्वतन्त्र र सग्लो

३. भाउपन्थी, कविकोष, (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०६०), पृष्ठ १४४।

भावनात्मक कविताको निर्मिति यस कृतिको वाह्य संरचना हो । हरेक कविताहरूमा आरोह र अवरोह वा गति र यतिको समुचित समायोजन गरिएको छ । हरेक कविताहरू श्रुतिमधुर, भावमय र प्रवाहमय छन् ।

२.४ भाव तथा उद्देश्य

हरेक रचना निर्मितिको एकएक खास भाव तथा उद्देश्य रहेका हुन्छन् । कुनै रचना स्वान्त सुखाय, कुनै रचना निश्चित उपदेश निर्देश, कुनै रचना खास परिस्थितिको ज्ञान सञ्चार त कुनै रचना देश, समाज वा मानवसमुदायलाई खास दिशा निर्देशनको उद्देश्यले संरचित गरि एका हुन्छन् । एकान्त गीत कविको आन्तरिक मनोदशाको उदबोधनका साथै देश, समाज प्रकृति र प्रवृत्तिको उद्घाटनबाट यथार्थबोध गराउने एवं स्वत्व, अस्तित्व, मूल्य, मान्यता र महत्ताको संरक्षण गर्ने उद्देश्यबाट अभिप्रेरित भएर रचिएको कविता कृति हो । यसमा कविको निजी भावना, विचार, चेतना, चिन्तन र मनोभावहरू सहज रूपमा अभिव्यक्त छन् । समाजमा देखिएका विकृति, विसङ्गति, विभेद तथा जीवनका अस्तित्वहीनता, मुल्यहीनता र अस्मेलता उद्घाटन गर्नु एवम् मानवीय स्वत्व र अस्तित्वको रक्षा गर्दै एउटा समुन्नत समाज निर्माण गरी सुखद जीवन बाँच्ने आन्तरिक मनो भावको उद्घाटन गर्नु एकान्त गीत कविता कृतिको मूल उद्देश्य रहेको देखिन्छ । साथै मानवता, स्वाभिमान, स्वअस्मिता, समानता, स्वतन्त्रता र स्वमुल्य संयोजनबाट जीवन, समाज र देश महिमामय हुने भावको संवाहन यस कविता कृतिको मूल भाव वा उद्देश्यविधान हो । प्रकृति र जीवन एकअर्काका परिपूरक भएको तथ्य उद्घाटन गर्दै जीवनको सुखदुखको स्रोत प्रकृति भएको यथार्थ पनि उनका यस

कृतिमा व्यक्त छ । साथै समग्रतामा शान्ति, एकता, सद्भाव, सद्विचार र सद्चिन्तनबाट जीवन सार्थक हुने मूल भाव सञ्चार गर्नु नै यस कविता कृतिको मूल उद्देश्य रहेको देखिन्छ ।

२.५ विम्बालङ्कार

एकान्त गीत विम्बात्मक शीर्षक रहेको कविता कृति हो । कुनै पनि वस्तु, व्यक्ति वा भावको प्रतिकृति, छाया, प्रतिमा वा मूर्ति^४लाई विम्ब भनिन्छ । एकान्त गीत शाब्दिक अर्थमा मानवीय मनोदशाको प्रकटीकरणको विम्ब हो । यसको अभिधात्मक अर्थगत रूपमा एकान्तमा गाइने जीवनको सुख-दुःखको गीत हो भने लाक्षणिक अर्थगत रूपमा जीवन भोगाइ अनुभूति, प्रकृति, संस्कृति, परम्परा, मानवमूल्य, मान्यता, सङ्गति, असङ्गति र अस्तित्वबोधको प्रतिकृति नै एकान्त गीत हो । तसर्थ विम्बविधानगत मान्यताका दृष्टिले एकान्त गीत प्रतीकात्मक रूपमापनि आएको छ । अलङ्कारको शाब्दिक अर्थमा गहना वा शोभा भन्ने हुन्छ, भने अर्थगत रूपमा बक्रता वा वैदग्ध्यपूर्ण अभिव्यक्ति हुन्छ^५ । एकान्त गीतभित्रका कवितामा शब्दालङ्कार र अर्थालङ्कार दुवै अलङ्कार भाव सञ्चारका क्रममा प्रयुक्त भएका छन् । शब्दालङ्कारमा एउटै वर्ण वर्णसमूहको बारम्बार पुनरुक्तिबाट अनुप्रास, सार्थक तर भिन्नार्थक वा निरर्थक स्वरव्यञ्जन समूहको त्यही क्रममा आवृत्ति भएर यमक, एउटै अर्थ भएका तर भिन्नभिन्न आकारका पर्यायवाची शब्दहरू दोहोरिएर पुनरुक्तवदाभास अलङ्कारहरूको प्रयुक्ति पाइन्छ । त्यस्तै अर्थालङ्कारमा उपमेय र उपमावीचका रूपगुण आदिको समानताबाट उपमा, भावाभिव्यक्तिलाई प्रभावशाली पार्न अतिशयोक्ति, कतिपय अभिव्यक्तिमा उपमेय

४. बालकृष्ण पोखरेल र अन्य, नेपाली वृहद् शब्दकोष, (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञापतिष्ठान, २०५५) पृष्ठ ९६७ ।

५. केशव उपाध्याय, पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त, (ललितपुर : साभा प्रकाशन, २०६१, चौ. सं.) पृष्ठ

र उपमावीच अभेदमूलक आरोपको भलकले रूपक तथा र कतिपय अवस्थामा संसृष्टि अलङ्कारको छनक पनि एकान्त गीतभित्रका कविताहरूमा पाइन्छ । एकान्त गीतका कविताहरूमा प्रयुक्त कतिपय अलङ्कारिक विम्बहरू हाम्रै जीवन, प्रकृति, समाज, र जनीति, इतिहास र पुराणबाट ग्रहण गरिएका छन् । कालो रात्रि, प्लास्टिक फूल, सलाइका काँटी, समयको चिप्लेटी, नरभक्षी स्याल, भालेका पखेटा, गतिवान वायु, स्थिर रूख, निलो दह, सेतो राजहाँस, उन्मुक्त पखेटा, आँसुको पोखरी, जूनको छहारीजस्ता अनेकाने क विम्बहरू कवितामा प्रयुक्त छन् । यस्ता विम्बहरूले कविता भावनात्मक, अलङ्कारिक र रसात्मक बनेका छन् । त्यसैगरी कवितामा सङ्गीत, प्रश्न, संशय, द्वन्द्व, वितर्क, प्रशंसा, व्यङ्ग्य, उपहास र विरोधपूर्ण सन्दर्भबाट कविता विम्बलङ्कारकयुक्त बनेका छन् ।

२.६ भाषाशैली

कविता भाव र कलाको समन्वयबाट बने को भाषिक अभिव्यक्ति हो । भाव भाषाबाट अभिव्यक्त हुन्छ, भने कला शैलीबाट संयोजित हुन्छ । एकान्त गीत कविता कृतिका कविताहरूमा रागात्मक भाषा र व्यञ्जनात्मक शैलीको संयोजन गरिएको छ । हरेक कविता गद्यात्मक छन्, मुक्त लयात्मक छन्, रसात्मक छन् र प्रवाहमय वा प्रभावमय छन् । स्वतन्त्र कथ्य भाषाशैलीमा जीवन, जगत् र भोगाइको भावनात्मक अभिव्यक्ति कवितामा गरिएको छ । भावनात्मक, विचारात्मक, तथ्यात्मक, यथार्थपरक र संवेदनात्मक भावलाई मुक्त कथन पद्धतिमा व्यक्त गरिएको छ । कतै प्रौढ कवि कथन ढाँचा छ भने कतै प्रसाद गुणयुक्त अभिव्यक्ति छ । कतै निजी अनुभूतिको आत्माभिव्यक्ति छ भने कतै वस्तुपरक भावाभिव्यक्ति छ । वर्ण,

शब्द, पदावलीको अनुप्रासीय वा अन्तर्ननुप्रासीय शैली संयोजनबाट कविताको भाषा सुसङ्गठन गरिएको छ । त्यस्तै अभिधा, लक्षण र व्यञ्जनाधर्मी स्त्रीय भाषिक सीपको कौशल पनि प्रदर्शित छ । सङ्क्षिप्त, विस्तारित, सङ्केतात्मक तथा व्याख्यात्मक सृजनस्वरूपका साथै अनुभूतिलाई लालित्यमय र रागमय भाषिक स्तरमा ध्वनित गरिएको छ । तत्सम, तद्भव आगन्तुक र भर्रा मूलका शाब्दिक सामन्जस्यमा भाषा र शैलीलाई विशिष्टीकृत गरिएको छ । सरल, सहज, सम्प्रेष्य भाषिक संरचना तथा मुक्तलयात्मक र रागात्मक शैली एकान्त गीतभित्रका कविताहरूको मूल विशेषता हो । विभिन्न विम्ब, प्रतीक, मिथक र अलङ्कारको संयोजनका माध्यमबाट निजी भाषाशैलीगत स्वरूपको संवाहन गरिएका प्रमोद प्रधानका कविताहरू बोधगम्य र संवेद्य छन् ।

३. निष्कर्ष

प्रमोद प्रधान समकालीन नेपाली कविताक्षेत्रका एक सचेत र सशक्त कवि हुन् । उनको एकान्त गीत वर्तमान नेपाली कविता क्षेत्रका यथार्थवादी मूल्यको कविता कृति हो । यस कृतिमा एकतीस थान स्वतन्त्र गद्यलयाका कविताहरू सङ्कलित छन् । हरेक कविता भावनात्मक छन् । साथै यथार्थपरक र रागात्मक पनि छन् । जीवन भोगाइका विविध सन्दर्भहरू यसमा उद्घाटित छन् । समय, परिस्थिति र यथार्थका अनेक प्रसङ्गहरू अभिव्यक्त छन् । देश, काल र विश्वजनीन तथ्यहरू उद्बोधित छन् । सामाजिक असमानता र विषमता, सङ्गीत र त्रिसङ्गीत विरानोपन र अमिल्दोपन तथा स्वमूल्य र अस्मिताको पहिचानका विभिन्न दृश्य-परिदृश्यहरूको समष्टि स्वरूपमा^१ नै एकान्त गीत कविता कृति हो । विम्बात्मक

६. खगेन्द्र प्रसाद लुईटेल, कवितासिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास, (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०६९), पृष्ठ ४४४ ।

वा प्रतीकात्मक संरचना, रागात्मक वा रसात्मक अभिव्यक्ति तथा वैयक्तिक स्वतन्त्र प्रवाहमय गद्य शैलीको संयोजन यस कृतिको निजी वैशिष्ट्य हो। एकान्त गीतका सर्जक प्रमोद प्रधान समकालीन नेपाली कविताका क्षेत्रमा वरिष्ठ कविका रूपमा प्रतिष्ठित छन्।

सन्दर्भसूची

१. उपाध्याय, केशव, पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त, (ललितपुर : साभा प्रकाशन, २०६१, चौ. सं.) पृष्ठ २.
- गौतम, लक्ष्मणप्रसाद, समकालीन नेपाली कविताका

प्रवृत्ति (काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन, २०६६), पृष्ठ १०३।

३. पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य, नेपाली वृहद शब्दकोष, (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०५५) पृष्ठ ९६७।
४. प्रधान, प्रमोद, एकान्त गीत, (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०५३), पृष्ठ १-६०।
५. भाउपन्थी, कविकोष, (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०६०), पृष्ठ १४४।
६. लुईटेल, खगेन्द्र प्रसाद, कवितासिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास, (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०६१), पृष्ठ ४४४।

दुई कविता

- भक्त कार्की

१. पर्दाभिन्न पर्दाबाहिर

पर्दा भित्रका माहिर खेलाडीहरू
पर्दा बाहिरका खेलाडीहरूलाई उक्साइर
हेछन्
बेलुनमा हावा फुके भैं फुकिरहेछन्
जोडजोडले, तोडतोडले
बेलुन उक्सिरहेछ, उक्सिरहेछ
तर, बेलुन उसको आयतन परिधि र
सीमाको हावाको चाप
थेक्न नसक्ने भएको छ
पर्दा भित्रका खेलाडीको चाप
दबावले बेलुन विस्फोट हुने अवस्थामा छ
बेलुनभैं खेलौना भएका पर्दा बाहिरका
खेलाडीहरू आकाश चाहारिरहेछन्
हावा हावामा
हावाको दबावले बेलुन
फुट्छ, पर्दाभिन्नका खेलाडीको खेल खत्तम
यसै गरीगरी अर्को बेलुन फुक्दै
उडाइरहेछन् आकाशमा
तर, सबै फुटिरहेछन्
उनीहरू यसैमा मजा लिइरहेछन्
खेलाडी लुटाएर र जुधाएर

पर्दाभिन्न खेलाडीहरू, हातमुख अर्जियौ

२. हातहरू

यी हातहरू फूल लुट्न
छलछाम र ढाँट्न होइन
यी मुखहरू थकाएन, घुर्काउन होइन
फटाई, छुलिङ गर्न होइन
हातहरू
निर्माणका लागि हुन्
सिर्जनाका लागि हुन्
मुखहरू
दया र मायाको लागि हुन्
शोषक सामन्तका लागि होइनन्
सत्वाणीका लागि हुन्
चाकडी र चाप्लुसीका लागि होइनन्
आउ प्रियतम
यी हातहरू
यी मुखहरू
अर्जापों
सामन्तीका जरा काट्न
निमुखाको जप गर्न
आउ कालजयी यायावर भएर लागौं
उही गन्तव्यको लागि।

लकिरका फकिर

-रमेश 'समर्थन'

जीवन, पानी र सर्पमा एउटा समानता के छ भने यिनको चाल बाङ्गो हुन्छ। त्यस्तै भाषा, पानी र प्रेमको समानता के हो भने यी सरलतामुखी हुन्छन्। जेठाजु र बुहारिमा प्रेम हुनु अस्वभाविक हुन्छ तर भाउजू र देवरको प्रेम स्वभाविक हुन्छ, किनभने त्यहाँ सरलता छ। पानीको बहाव पनि जता सजिलो हुन्छ त्यतै हुन्छ। त्यस्तै भाषा पनि सधैं जटिलतालाई छोड्दै सरलतातर्फ उन्मुख हुन्छ। सरलता, जीवन्तता र परिवर्तनशीलता भाषाका अपरिहार्य विशेषता हुन्।

पंक्तिकारको 'भरना' २०६५ असार अङ्कमा प्रकाशित एउटा लेख 'पुर्खा मरे भाषा सरे' २०६८ वैशाख २४ गते रेडियो जागरण एफ.एम. बृटवलबाट प्रस्तुत भएपछि प्रस्तुतकर्ता डा. मुरारि पराजुलीलाई एउटा प्रतिक्रिया आएछ जसमा 'कांग्रेस' हैन, 'काङ्ग्रेस' नै लेख्नुपर्छ भन्ने आग्रह रहेछ। उहाँको तर्क रहेछ अनुस्वारलाई हामी 'म्' भन्छौं र 'कांग्रेस' लेख्दा त्यसलाई 'काम्ग्रेस' पढिने हुँदा 'काङ्ग्रेस' पढ्न त्यही लेख्नुपर्छ। उहाँले एउटा थप कुरो के भन्नुपर्थ्यो ने 'कांग्रेस' आगन्तुक शब्द भएकाले उच्चारण अनुसार लेख्नुपर्छ। तर 'स्ट्यान्डर्ड' लाई पाणिनिको 'ष्टुना ष्टुः' सूत्रमा हालेर 'ष्ट्याण्डर्ड' पार्न खोज्ने परम्परवादीहरू नेपाली भाषालाई संस्कृत भाषाकै हविगतमा पुऱ्याएर ठेगान लगाउने धुनमा भएकाले मैले भनेको हुँ 'काङ्ग्रेस' वा 'कांग्रेस' ले पार्टीको चरित्रमा के पो फरक पाछे र ?

मलाई लाग्छ, उहाँ संस्कृतका धुरन्धर हुनुहुन्छ। सायद पण्डित पनि। उहाँ पक्कै 'पण्डित' का हिमायती हुनुहुन्छ तर 'पण्डित'

को संक्षिप्त रूप कसरी लेख्नुहुन्छ ? 'पं.' कि 'पण्.' स्पष्ट छ, अनुस्वारको उच्चारण स्वतः परवर्ती ध्वनिबाट प्रभावित हुन्छ। हामी 'सन्सार' नलेखेर 'संसार' लेख्छौं तर पढ्दा 'सम्सार' हैन, सन्सार नै पढ्छौं, किनभने यहाँ ध्वनिको परसवर्ण भएको छ र त्यो पाणिनिले सूत्र तयार पार्नुभन्दा पहिले नै भएको थियो। हेर्नुस् न, हामी ठेट बोली बोल्दा 'पण्डित जी' लाई 'पनिज्जी' भन्छौं। के अब यसलाई पनि पाणिनिकै फ्रेममा राखेर हेर्ने र भन्ने कि 'उत्+जैन - उज्जैन' भएकै 'स्तोः श्चुना श्चुः' ले श्चुत्व भएर त्यसो भएको हो ? यथार्थ के हो भने 'ण्' नेपाली उच्चारणमा नभएकाले 'न्' भयो अनि 'ड' को पनि सरलीकरणको नियम अनुसार पूर्व सवर्ण भएर पन्निन्त् भयो र 'त्' र 'ज' लाय संयुक्त रूपमा उच्चारण गर्दा पन्निज्जी भयो। यो एउटा अत्यन्त सरल र सहज प्रक्रिया हो भाषाको। यो पाणिनिको सूत्रका कारण भएको नभई बोलचालमा त्यस्तो भएका कारण सूत्र बनाइएको हो। 'तोर्लि'का कारण 'तल्लय' र 'तल्लीन' भएका होइनन् बरु यी शब्द प्रचलनमा रहेका कारण 'तोर्लि' बनेको हो। अर्थात् व्याकरणले भाषा जन्माउँदैन, भाषाले व्याकरण जन्माउँछ। पाणिनिभन्दा पहिले संस्कृत भाषा थियो, थिएन ? थियो। अब पहिले वृहस्पतिद्वारा इन्द्रलाई व्याकरण सिकाउँदा पनि संस्कृत भाषा थियो र त्यसभन्दा पहिले व्याकरणको सोच नै नहुँदा पनि संस्कृत भाषा जनबोलीका रूपमा थियो। त्यसैले रचिएका हुन् ऋग्वेदका मन्त्रहरू के बल वाणीद्वारा। लेख्य परम्परा नै नहुँदा पनि भाषा र सृजना थियो। 'सच्चित्' उच्चारण

गर्नेहरूले 'स्तोः श्चुना श्चुः त्रिपदमिदं सूत्रम् । शकारचवर्गाभ्यां योगे सकारतवर्गयोः शकारचवर्गौ स्तः ।' भन्दै टुप्पी हल्लाई हल्लाई पढे का थिएनन् र पनि 'सच्चित्' भन्थे ।

हामीले पढेका 'लघुसिद्धान्तकौमुदी', 'मध्यसिद्धान्तकौमुदी' र 'वैयाकरण सिद्धान्तकौमुदी' भित्र 'संज्ञा' शब्द हजारौं ठाउँम परेको होला । अब हामी यस शब्दको बनोटमा जाऔं । 'ज्ञ' को उत्पत्तिको बारेमा पाणिनिको अष्टाध्यायी भन्छ, 'जज्ञोऽज्ञः' अर्थात् 'जज्ञोर्ग्य' । 'जभोर्ज्य' है न । प्रश्न उठ्छ, ज+ञ बाट ग्यं (ज्ञ) कसरी भयो ? उत्तर त्यही ठाउँ ठाउँमा पाइन्छ, 'उच्चारण सिद्धत्वात् वा प्रयोगसिद्धत्वात्' । अर्थात् प्रयोगलाई व्यणकरणले गलत ठहर्‍याउन सक्दैन । भाषा जुन रूपमा प्रयोग हुन्छ, त्यही ठीक छ र व्याकरणले त्यसलाई त्यसै रूपमा व्यवस्थित गर्छ । गर्नुपर्दछ ।

मेरो सहस्रशः प्रणाम छ, ती तीन महर्षिहरूलाई जसले संस्कृत भाषाको भाषावैज्ञानिक+ध्वनिवैज्ञानिक आधारमा व्याख्या गरे । ती प्रणम्य महर्षिहरू हुन् पाणिनि, कात्यायन र पतञ्जलि (पतंजलि) । बदमासी त त्यसपछि भयो जब पाणिनिको त्यत्रो योगदानको अवमूल्यन गर्दै 'अइउण् । ऋतृक् ।' आदि चौध सूत्रको पुछ्छरमा भनियो 'इति माहेश्वराणि सूत्राणि...' 'पण्डितः पण्डितं दृष्ट्वा श्वानवत् धुर्धुरायते ।' यहाँ प्रमाणित हुन्छ । पाणिनिका प्रशंसकहरू पाणिनिको यत्रो अपमान गर्छन् र 'इति पाणिनियानि सूत्राणि'.. नभनेर कपोलकल्पित क्षेपक पनि थप्छन्, 'नृत्यावसाने नटराजराजो..।' के सनकादिको उद्धार गर्न ती सूत्र रचिएका थिए । के शनकादि मात्र संस्कृतका प्रयोक्ता थिए ? यदि ती चौध सूत्र महादेवकै डमरुबाट (म मान्दिनै) निस्केका भए पनि महादेव शनकादिलाई मात्र उद्धार गर्न चाहन्थे ? को हुन् यी शनकादि भनेका जो हरेक पुराणमा र व्याकरणमा समेत पस्न भ्याए ?

भाषा विरालाले आची लुकाएभैं लुकाइने

कुरो होइन । हामीले स्वीकार गर्नुपर्छ, जब माथिका महर्षिहरूले भाषालाई व्यवस्थित गर्ने प्रयत्न गर्दै थिए । त्यतिबेला संस्कृत भाषाका भाषिकाहरू जन्मने क्रममा थिए अपभ्रंशको रूपमा । नेपालीका पूर्वेली, माभाली, दार्जिलिङ, काठमान्डौली, जनकपुरिया, पर्वती भेदहरूजस्तै नयाँ भेदहरू जन्मदै थिए र तिनै भेदलाई अपभ्रंश भन्न थालिएको थियो । यदि ती भेदहरू तयार नभएका भए आज हामीले बोल्ने नेपाली, मैथिली, बङ्गाली, हिन्दी आदि भाषाहरू पनि हुने थिएनन् । त्यति मात्रै किन ? संस्कृत पनि त्योभन्दा पहिले बोलिने भाषाको अपभ्रंश रूप नै हो । वैदिक संस्कृत र लौकिक संस्कृत नै यसका उदाहरण हुन् । लौकिक भनेकै लोक (जनसाधारण) ले प्रयोगगर्ने भन्ने हो ।

मानवीय क्षमताको अवमूल्यन आफ्नै अवमूल्यन हो भन्ने नबुझेका हामी सबै विशिष्ट कामदार तथाकथित त्रिदेवमध्ये कुनै एउटा देवको करामात हो भन्ने सावित गर्नमा आफ्नो बुद्धि र बरकत लगाउँछौं । व्यास र व्यास उपनामधारिहरूले पुराणहरू लेखे हामीले सबै व्यासलाई एकीकृत गरेर विष्णुमा खुम्च्याऔं । थुप्रै ऋषिहरूले सयौं वर्षको अन्तरालमा रचेका मन्त्रहरूलाई वेद भनेर ब्रह्मामा लगी टाँसी दियौं । मूर्तिपूजाको विरोधी बौद्ध दर्शनबाट मुक्त गरी शङ्कराचार्यले मूर्तिपूजालाई पुनः स्थापित गरे उनलाई शङ्कर नै भनिदियौं । हुँदाहुँदा पाणिनिको अष्टाध्यायीमाथि विवेचना (भाष्य) लेख्ने पतंजलिलाई शेष नाग बनाइदियौं । हरेक कामलाई कथामा उन्ने बानी परेका हामीहरूले पतंजलिलाई पनि सर्प बनाएर कथा बनायौं रोचक तथा कपोलकल्पित कथा । सर्पको मुखबाट व्याकरणका जटिल कुराहरू मात्र गर्न लगाएनौं सहस्र जिवाबाट एकैचोटि यवनिका (पर्दा) भित्र बसेर धाराप्रवाह व्याख्या गर्न लगायौं । जहाँ जहाँ अस्पष्टता रह्यो (हुन सक्दछ श्रुति- परम्परामा त्यो बिसियो वा लेखिएको पत्र कतै हरियो) भनिदियौं 'अजाभक्षितभेतत्' । एउटी केश्याको गर्भबाट जन्मेका पतञ्जलिलाई जन्मेको नदेखाई

अञ्जलिमा खसेको मानि दिर्यौ । स्मरणीय छ, अप्सरा (वेश्या) पुत्र वशिष्ठलाई ब्राम्हण भनेर नाक फुलाउने हामी उनका पिता मित्र वा वरुणमध्ये को थिए भन्ने निकर्षण गर्न सक्दैनौं र गोलमाल र रेडिमेड उत्तर दिन्छौं । सबैले बोल्ने भाषालाई पहिले देवभाषा र पछि वाह मण भाषा भनेर टक्क्याइ दियौं । समृद्धतम भाषा संस्कृतलाई केवल शास्त्रीय भाषाको रूपमा हेडुकामा हालिदियौं । यस्तो अपर ध गरेपछि पनि हामी फेरि संस्कृतकै दुहाइ दिँदै नेपालीलाई पनि त्यसै लकिरको फकिर बनाउन खोज्दै छौं ।

काङ्ग्रेस वा काँग्रेस भन्ने प्रश्न त निमित्त मात्र हो । कुराको चुरो त के हो भने हामीले नेपालीलाई ठिँगुत्याउने कि मुक्ति दिने ? परम्परागत जटिलताको जन्जालमा जेलने कि सरलतामा प्रेम र पानीभैँ वग्न दिने ? अबको नेपाली नेपालको भूराजनै तिक चौकिल्लाभिन्न मात्र चौखुरिएर बस्न सक्दैन । यसले नौ डाँडा काटिसक्यो, सात समुद्र नाघिसक्यो । हालै मात्र बेलायतको एउटा बोर्डिङ स्कूलले आफ्नो चौतीस जना नेपाली विद्यार्थीहरूका लागि नेपाली पाठ्यपुस्तक लागू गरेको छ । अमेरिकामा विदेशी भाषाका रूपमा पढाउनका लागि नेपाली भाषा विषयको पाठ्यक्रम तयार हुँदैछ । बेलायत/ब्रुनाइका विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घको आयोजना तथा प्रवासी नेपाली साहित्य समाजको सहआयोजनामा लगातार विश्वव्यापी नेपाली साहित्य प्रतियोगिता सञ्चालन गरेको छ । गत वर्ष गजल थियो, अहिले कविता छ ।

हामी हजुर आमा 'नाइट बसको लास्ट सिट' मा बस्न मान्नु हुन्न । हजुरबा चर्पी नगएर 'ट्वाइलेट' जानु हुन्छ । बा दाँत माफ्नो हुन्न 'बेसिनमा गएर ब्रस' गर्नु हुन्छ । आमाले किचनमा भात पकाउन थाल्नुभएको धेरै भयो । अड्कल अफिस जानु हुन्छ अन्टी स्कूल । म आफैँ क्लास

लिन्छु नेपाली भाषा र साहित्यको । दिदी बहिनीहरू डाइस्किनको उपचार गर्छन् । तन्नेरी भाइहरू मज्जाले भन्छन् 'विन्दास भेना भकास साली । हामीले 'विन्दास' र 'भकास'लाई नेपाली शब्दकोशमा मात्र हैन हिन्दी शब्दकोशमै पनि फेला पाउँदैनौं तर यी शब्दमा जुन रोमान्टिक अभिव्यक्ति छ, त्यो त्यस्तै अर्को शब्दले सायदै देला ।

भनाइको अर्थ अबको नेपाली वाल्मीकि विद्यापीठका वा नेपाल संस्कृत विश्व विद्यालयका टुप्पीवाल गृहहरूले प्रयोग गर्ने 'नेपाली होइन । न त म र मजस्ता परम्परा र आधुनिकताको दोसाँधमा परेकाहरूले मात्र प्रयोग गर्न नेपाली हो । अबको नेपाली हाम्रा छोराहरूले निर्धक्क प्रयोग गर्ने 'नेपाली हो । अबको नेपालीलाई शास्त्रीजी र आचार्यजीका मृष्टीले अड्याउन सक्दैनन् । बालुवा भएर निस्किसक्यो । जसरी नेपालको संसदमा मातृभाषामा प्रश्नहरू उठाइन्छन् र जसरी अटल विहारी बाजपेयीले संयुक्त राष्ट्र संघमा हिन्दीमा भाषण गरे त्यसै गरी संयुक्त राष्ट्र संघमा बोलिने र धेरै द्वारा बुझिने भाषा हुनुपर्छ । यसका लागि 'चन्द्रिका' र 'मध्यचन्द्रिका'का नियमहरूको भारी भिकिदिनुपर्दछ । 'कौमुदी'का कुरा त धेरै पर पुगिसके ।

आजका नेपाली टोपी हैन क्याप् लगाउँछन् । नेपाली सङ्गीतमा रिमिक्स गरिन्छ । मैले कपीमै लेख्न थालेको हुँ पैतालीस वर्ष पहिले नै । हाम्रा संस्कृतका गुरुपुत्रहरू पनि विज्ञानमा भन्दा साइन्समा रुचि राख्छन् । उनीहरू चिकित्सक वा अभियन्ता हैन डाक्टर र इन्जिनियर बन्न चाहन्छन् । अब संस्कृतमाथि भएको अत्याचार नेपालीमाथिहुन सक्दैन । आफैँ प्राणहर्ता र आफैँ शववाहक बन्ने नाटक छोड्नुपर्छ । त्यसैले म भन्छु, अब बरु काँग्रेस लेखिँदैछ तर काङ्ग्रेस लेखिने छैन । •

शोध-पत्र

- हेमन्त परदेशी

हिजो, आज र भोलिको त्रिवेणीमा उभिएर आफ्नै अन्तरमनको गहिराइमा डुबुल्की मारिरहेको हुन्छु । अनायसै मेरो ऐन्द्रक संवेदनको दुरदृष्टिमा एउटा अनौठो संसार प्रतिबिम्बित हुन्छ । म निर्मिमेप नियाल्छु त्यो नयाँ संसारलाई अनि त्यस संसारमा विचरण गरिरहेका म जस्तै थुप्रै मान्छेहरूलाई । बिल्कुल फरक म भन्दा , अर्थात् मैले बाँचिरहेको यो संसारको मान्छेहरू भन्दा । म अर्चामित बन्छु अनि अल्मलिन्छु आफैँभित्र । न नाम छ , न जात, न धर्म नै छ कसैको । बस् मात्र मान्छेहरू यसभन्दा अर्को परिचय भनेकै उनीहरूको शरीरमा टाँसिएका गाडीका नम्बर प्लेटभै आभास हुने आ-आफ्ना नम्बरहरू मात्रै छन् उनीहरू सित १ , २ , ३, ।

मनभित्र अकल्पनीय सुनामीका छालहरू उर्लिन्छन्, तर्कवितर्कका घनाच्छादित मफ्तस्काभित्र चेतनाका दियोहरू सल्काउँछु अनि नयाँ संसारको पहिलो फिलोसोफर हुने महत्वाकांक्षामा आफ्ना पाइलाहरू अघि बढाउँछु । म विचरण गरिरहेकोछु आफ्नै अन्तरमनभित्रको एउटा अज्ञात संसारमा । बिल्कुल भिन्न संसार । जनजीवन, सभ्यता, परिवेश सबै अमिल्दा । आश्चर्यचकित मुद्रामा मेरा वरिपरि भुम्मिएका केटाकेटीहरू देखेर म भस्किन्छु र प्रश्न गर्छु - “किन यसरी हेरिरहेका छौ मलाई तिमीहरू ?”

“अनौठो लागेर ।” एकै स्वरमा बोल्छन् उनीहरू ।

“मतलब ?” भनै जिज्ञासु बन्छु म ।

“हामीले मानव सभ्यताको इतिहासमा पढेका २१ सौं शताब्दीका मान्छेहरूको जस्तै तपाईंको रूप, डाल र क्रियाकलाप देखेर हामीलाई अनौठो महसुस भएको मात्रै हो, अन्यथा नलिनुहोला ।” भिड भित्रवाटै कसै ले भन्यो । “२१सौं शताब्दी ?” एकाएक भस्किन्छु म - “यो त अहिले चलिरहेकै शताब्दी हो त ।”

“होइन , सायद तपाईं दीग्भ्रमित भइर हुनु भएको छ ।” -बीचैमा बोल्छ अर्को - “यो त ३१सौं शताब्दी हो ।”

“अर्थात् १००० बर्षको फरक ?” आशंका प्रकट गर्छु म - “यो कसरी हुन सक्छ र ?”

“मान्नु नमान्नु तपाईंको विचाराधीन कुरा हो तर यथार्थ यही नै हो कि यो २१सौं शताब्दी नभएर ३१सौं शताब्दी नै हो ।”

केटा-केटीहरूकै हुलभित्रवाट केस मात्रै होइन दारी-जुँगासमेत सेतै फुलेको एउटा फुच्चे दृढताका साथ प्याच्च बोल्छ ।

“भाइ ! यति सानै उमेरमा कसरी सेतै फूल्यौ तिमी ?” विषयान्तरमा प्रवेश गर्ने जमर्को गर्छु म । “ १५ बर्षको बूढो मान्छे पनि सानो उमेरको हुन्छ र ?”

मेरो वाक्य पूरा हुँदा नहुँदै उस्तै प्रकृतिको अर्को मान्छे प्रतिप्रश्न गर्छ मलाई ।

“१५ वर्ष ?” भन्डै भन्डै अत्तालिएकै भावमा बोल्छु म । “के म सपनाको संसारमा विचरण गरिरहेको त छैन ?”

“अहँ ।” कथित १५ वर्षीय बृद्ध बालकको मुख खुल्छ - “यो ३१सौं शताब्दीको यथार्थ नै हो, न कि तपाईंले

सोचिरहनु भएको मिथ्या स्वप्निल संसार ।”

मनभित्र एउटा अनौठो आशंकाको डेरा जमाउँछ । यद्यपि नयाँ संसारप्रतिको मेरो उत्सुकता र त्यस विषयमा सोध-पत्र तयार गर्ने उच्च महत्वाकांक्षाले मेरा आशंकाका डेराहरूलाई निमेष भरमै ध्वस्त बनाइदिन्छ, भूकम्पले ध्वस्त बनाएका शहरहरूजस्तै ।

औपचारिकताबस परिचयको हात अधि बढाउँछु – “म हेमन्त परदेशी, नयाँ संसार को बारेमा शोध-पत्र तयार गर्दैछु ।”

“हेमन्त परदेशी ?” एकै पल्ट थुप्रै आवाजहरू ध्वनित हुन्छन् तर अस्पष्ट । मेरो नामप्रतिको उनीहरूको अज्ञात उत्सुकता एक एक गरेर बुझ्न मन लाग्छ । म प्रत्येकसँग परिचय माग्छु, भलाकुसारीको साइनो गाँस्ने मनशायले, तर सबैको एउटै रेडिमेड जवाफ – “मान्छे” अनि गाडीको नम्बर प्लेटभैँ छातीमा टाँसिएका “नम्बर” हरूको लम्बेतन फेहरिस्त सुनेर रिंगटा चलेभैँ भान हुन्छ, मलाई । यद्यपि कुनै पनि नयाँ विषयको गहन अध्ययन र विश्लेषणबिना शोध-पत्र तयार गर्न नसकिने यथार्थबोधले आफैँले आफैँलाई सम्हाल्ने प्रेरणा दिन्छ, मलाई ।

“मेरो नाम सुन्नेबित्तिकै सबैमा एकैचोटि अज्ञात उत्सुकता जाग्नको रहस्य के हो ?”

सबैभन्दा नजिक रहेको मान्छेसामु जिज्ञासा पोख्छु म । “हजारौँ वर्ष पुराना इतिहासहरूमा उल्लेख भएका नामहरूसित मिल्दो जुल्दो नाम सुन्दा को अचम्मित बन्दै नर ?” उल्टै प्रतिप्रश्न गर्छु ऊ ।

“यसको मतलब अब यस प्रकृतिका नामहरू इतिहासमा मात्रै सिमित छन्, यही नै भन्न खोज्नु भएको हो तपाईंले ?” भनै जिज्ञासा बन्छु म ।

“हो, तपाईंले सही अन्दाज लगाउँनु भयो ।” विद्वतापूर्ण भावमा बोल्छ ऊ – “यस्ता नामहरू केवल इतिहासका

पानाहरूमा मात्रै पढ्न पाइन्छन् र ती पनि हजारौँ वर्ष पुराना प्रसंगहरूमा ।”

कति अचम्मको कुरा ? मेरो आफ्नो परिचय, जुन परिचयबिना म एकपल पनि बाँच्न सकिदैन तर आज मेरो त्यही परिचय हजारौँ वर्ष पुरानो इतिहासमा सीमित भइसकेकोछ, ती मान्छेहरूको बुझाइ र भोगाइहरूमा ।

मनभित्र अनेक कुराहरू खेलिरहन्छन् । अन्तरमनका गहिराइहरू भनभनै गहिरिदै जान्छन् । दुरदृष्टिको क्लाइमेक्सको आयतन पनि त्यसरी नै फराकिलो बन्दै जान्छ । एक अर्थमा भन्ने हो भने नयाँ संसारमाथिको अन्तरमनीय विचरणले आफ्नै वर्तमानसमेत त विरानो लाग्न थाल्छ, मलाई ।

विभिन्न नम्बरधारी मान्छेहरूसित फरकफरक विषयमा भलाकुसारी गर्छु । सभ्यता, संस्कृति, राजनीति । अर्थात् मानव जीवनसित सम्बन्धित हरेक विषयहरूमा त्यतिकै गम्भीरतापूर्वक चासो राख्छु म ।

अनुसन्धान र अन्वेषण गर्दै जाँदा थाहा पाउँछु, ती मान्छेहरू जन्मजातै पुडुका रहेछन् । अर्थात् म जस्तो ५ फिट ४ इन्चको मान्छेसमेत केवल उनीहरूले सुनेका लोकोक्तिहरूमा मात्रै सीमित रहेछ । संस्कृति त्यस्तै अनौठो, न मेरो न तेरो नत उसको नै । राजनीतिको ‘र’ उच्चारण हुँदैन त्यहाँ अर्थात् राजनीति मुक्त क्षेत्र घोषित हो उनीहरूको संसार । एक अर्थमा भन्ने हो भने हामीले बाँचिरहेको धर्तिको अलिकति पनि अनुभूत गर्न नसकिने बिल्कुल फरक संसार ।

जताततै हराभरा, मनै लोभ्याउने वातावरण । तर सबै कृतिम । प्राकृतिक कुरा त त्यही एउटा सिङ्गो धर्ती अनि त्यस धर्तीलाई चिरेर बगिरहेका नाममात्रका नदीनालाहरू र माटोबिहीन पहाडहरू मात्रै । जलवायु परिवर्तनसँगै धर्तीमा आइपरेका प्राकृतिक प्रकोपहरूसँग जुभनकै लागि मान्छेहरूले त्यस्ता कृतिम ‘ग्रीनहाउस’

हरूको आविष्कार गरेका रे । आफ्ना भनाइहरूलाई पुष्टि गर्न अनेक दृष्टान्तहरू पेस गर्नसमेत पछि पर्दैनन् उनीहरू । सबै भन्दा अचम्मको कुरा त उनीहरूको जिउने शैलीको पो छ त । सबै कुरा यान्त्रिक, अर्थात् मान्छेहरूको काम केवल 'रिमोट कन्ट्रोल' समाउनु र दबाउनुमै सीमित बने कोछ । घरभित्रका साना-तिना कामहरूदेखि लिएर कार्यालयका ठूला-ठूला कामहरूसमेत त्यही यन्त्र-मानवबाटै सम्पन्न गरिन्छन् । मानौं यन्त्र-मानव नै सबैभन्दा भरपर्दो र विश्वस्त कर्मचारी हो उनीहरूको । अब उनीहरूको खाना-पिनाको कुरा सुन्दा र देख्दा त उनीहरूलाई मान्छेको श्रेणीमा राख्नसमेत हम्मेहम्मे पर्छ मलाई, अर्थात् मन नै मान्दैन मेरो, 'तर सत्य यही नै हो र सत्य सधैं अपरि त्यक्त हुन्छ' – ले उनीहरूलाई आफूजस्तै मान्छेहरूको श्रेणीमा राख्न बाध्य हुन्छु म ।

हो, सुन्दै पत्याउन नसकिने कुरा । उनीहरू हामीले जस्तो भात खाँदैनन् त पानी नै पिउँछन् । जीवन धान्नका लागि हामीले खाने एक थाल दाल-भात र तरकारीको बदलामा उनीहरू केवल ५ एम,जी, को एउटा क्याप्सुलमात्रै खाँदा रहेछन् र त्यो पनि साप्ताहिक रूपमा । पानी पनि

त्यस्तै । ५ एम,एल,को एउटा क्याप्सुल नित्यो, हप्ता भरिको प्यास मेटायो अर्थात् हप्ताभरिलाई पर्याप्त भयो त्यो ।

जनसंख्याको अत्याधिक चाप र जलवायु परिवर्तनका कारण बाँच्नको लागि नभइनुने खानाको अभाव भएपछि यो विकल्पको खोजी गरिएको रे, सायद होला पनि । मैले बाँचे को मेरो वर्तमानतिर फर्केर हेर्दा उनीहरूको 'अरे' का कुरामा धेरै हदसम्म सत्यता देख्छु । सम्झन्छु म मेरो हजरबुवालाई अनि तुलना गर्छु आफैँसँग । कहाँको आनामाना गाई-भैसीको शुद्ध घिऊ खानुभएको मेरो लम्बु हजरबुवा अनि कहाँको अढाईसय रूपैयाँप्रति किलो प्रशोधित घिऊ खाइरहेको उहाँको गान्टे नाति म र त्यो पनि मात्र दुई पुस्ताकोअन्तर ।

उसो त दृष्टिमा बाराम्बार ठो विक्रम आइपुग्ने ३९सौं शताब्दीका तिनै सम्भावित दृश्यचित्रहरूलाई ऐन्दुक संवेदनको क्यानभासभित्र चित्राइकन गर्दै हजार वर्षपछिको पृथ्वी र हामी मानवहरूको अस्तित्वको विषयमा शोध-पत्र तयार गर्ने आफ्नो महत्वाकांक्षी एवं स्वप्नील योजनालाई ठोस निष्कर्षमा पुयाउन आफ्ना सम्पूर्ण उमेर खर्चिन तयार बनिरहेकोछु म । ●

फूलमा खोजें दिलमा खोजें

शिव प्रकाश

नदेखे पनि फूलमा तिमीलाई दिलमा देखेको छु
हृदयमा लुकी बस्ने मान्छेलाई चिनिसकेको छु

माला गाँस्दै पिरतिका सपनीमा सधैं चिहाउँने
यो मनसँगै उडाइ लाने गोधूलिमा सधैं हराउने
वादलुको छायाँभित्र माया मेरो किन लुकाउँछौं
भन मेरी प्रियतम भन मलाई किन छक्याउँछौं ?

नभेटे पनि वनमा तिमीलाई, मनमा भेटेको छु
हृदयमा लुकी बस्ने मान्छेलाई चिनिसकेको छु

उडिरहन्छ यो मन कतै कसैलाई सधैं खोजिरहन्छ
प्रभातको आश बोकी पर्खाइमा दिन बिताइदिन्छ
मधुमासको दियो बल्छ, सपनीमा तिमी सधैं आँउदा
अध्याँरोभै लाग्छ, फेरि विहानीले सन्देश नल्याउँदा

माया तिमीले यो के गर्नु ?

- रवि भट्ट 'रोषी'

मायो ! उसको नाम मायो थियो । अमेरिकाको मेक्सिको सिटीबाट २२ घन्टा रेलयात्रामा चिप्लिएपछि उसको जन्मथलो आईपुरथ्यो-अक्लोहोमा । अक्लोहोमाको ग्रामीण परिवारमा जन्मिएकी मायोका बुबा सामान्य कृषक तथा कुखुरा व्यवसायी थिए । यसैबाट पुऱ्याएका थिए मायोका बुबाले आफ्नो घरको आर्थिक गर्जो तथा मायोको शिक्षादीक्षा । अक्लोहोमा कलेजको दीक्षान्त समारोहमा तत्कालीन राष्ट्रपति जर्जबुसको ओजस्वी भाषणबाट प्रभावित भई मायोमा पनि राष्ट्रको सिपाही बन्ने भावना जागृत भएको थियो । तर उनका प्रेमी ब्रेकहाम भने उनलाई सैन्यबलमा भर्ति नहुन अनुनय गर्थे । मायोको राष्ट्रसेवाप्रति समर्पित भावनाको अगाडि ब्रेकहामको प्रेममय अनुरोध फितलो सावित हुनपुग्यो । फलस्वरूप उनीहरूको प्रेम पनि अंकुरण अवस्थामा नै निमोठिन पुगी सम्बन्ध धुवीकरण हुन पुग्यो । मायोलाई मेक्सिम गोर्कीको "आमा" उपन्यासले मातृभूमिप्रति आफ्नो जीवन समर्पण गर्न धेरै घच्चच्याएको थियो । तब उसले विर्सिएकी थिई ब्रेकहामको मायालाई । उसको समर्पणलाई । उसको अनुरोधलाई ।

तत्कालीन राष्ट्रपति जर्जबुसको भाषणले अभिप्रेरित सैन्य सेवामा लाने उनको सपना जर्ज डब्लुबुसको कार्यकालीन अवस्थामा आएर मात्र यथार्थतामा परिणत भएको थियो । अन्ततः ऊ वायुसेनामा भर्ती भएकी थिई । नीलगगनमा कावा खाँदै विष्फोटक पदार्थ वाहक तथा प्रक्षेपक वायुयान

फाइटर विमान बोकेर ११ महिनासम्म मध्य पूर्व एसियाको छानाछानै चहारेकी थिई । कहिले अफगानिस्तानको चढाने पर्वतमालाको माथिमाथि बमबर्षक विमान लिएर अत्याधुनिक दुरदर्शक यन्त्रबाट नियान्दै बमबर्षक विमानको पानीपेटमा टाँसिएको मिसाइल अलकायदाका मतियारलाई लक्षित गर्दै प्रहार गरेर गुजारेकी थिई भने कहिले कतारमा अवस्थित अमेरिकी वायुसैन्य बलको क्याम्पबाट मिसाइल बोकेर सद्दाम हुसेनको जन्मनगरी टिक्रिट शहरमा र इराकको रजधानी बगदादतर्फ हानिन्थी । युद्धकालीन अवस्थाका भीषण बर्बर कहालीलाग्दो क्षणमा विभत्सताको उल्लास मनाउन पल्केकी मायोलाई अरुको मृत्युले कुनै प्रभाव पार्न सकेको थिएन । आफूले प्रहार गरेको मिसाइलको विष्फोटले शत्रुपक्षको धड र साँप्रा सैयौं फिट माथि उछिट्टिदा उसको विमान चालक प्रतिनिधि क्याप्टेनले मायोको कुम थुथुपाउँदा उ हर्ष र सफलताको उन्मादले बिभोर हुन्थी र आफूले अपरेट गरेको लडाकु फाइटर विमानलाई लड्डुभैँ फनन्न घुमाउँदै आफ्नो विमानलाई ठाडो पारेर आकाश उधिन्दै चन्द्रमातिर हानिन्थी र फेरि चिबे चरा भैँ तलतिर घोसेमुन्टो लगाएर हत्तिन्थी र समानान्तर रेखामा आफ्नो विमानलाई हुत्याउँदै पुनः गन्तव्यमा नै फर्किन्थी । यसरी विताएकी थिई इराक माथिको बर्बर बम प्रहार युद्ध अनि अफगानिस्तानको पहाड पहाडै चहारेको युद्धकालीन क्षण ।

त्यसक्षण उसले कहिल्यै ब्रेकहामलाई

सम्झने फुर्सद नै पाइन । ब्रेकहामको प्रेममय आभालाई नियाल्नु मायोको लागि बेकार र निरर्थक थियो । किनकि मायोले युद्धको बाटो रो जेकी थिई भने ब्रेकहामले ईश्वरीय बाटो अर्थात् प्रेम रोजेको थियो । तसर्थ ईश्वरीय बाटो र संहार कारी युद्धको बाटो ती दुईको पृथक यात्रा थियो । ब्रेकहामले मायोको चिरायूको कामना गर्दै कति विद्युतीय पत्रहरू पठाएको थियो । प्रत्युत्तरमा ब्रेकहामले Thanks for remembering . i'm good .see you later. भन्दा कहिल्यै नौलो जवाफको स्वाद पाउन सकेन । मायोसंगको विद्युतीय सम्पर्कमा युद्धकालिन आफ्ना अनुभव सुनाउन ब्रेकहामले अनुनय गर्दा पनि म War Theatre मा आकाशीय पथयात्राको लोकेशन Study मा व्यस्त छु भन्दै ब्रेकहामसँग कुराकानी गर्न आलटाल गरीरहन्थी र अनलाइनबाट मिलिकक हर ।उँथी । अमेरिकी सैन्यबलले इराकमाथि अविच्छिन्न युद्ध छेड्ने क्रममा सद्दाम हुसे नलाई पराजित गरी आफ्नो कब्जामा लिन सफलता पाएपछि अमेरीकी सेनाहरूमा ठुलो सफलता हासिल भएको उल्लास छाए पनि सद्दाम हुसेनका समर्थकहरूले बारम्बार गरिरहने स्थलगत आत्मघाती हमलाले भने उनीहरू निककै नै त्रसित थिए । मायो त यस्ता स्थलगत आक्रमणबाट हुक्क थिई । ऊ आफ्नो फाइटर विमानलाई यत्ति आकाशिपर दौडाउँथी कि शत्रुपक्षले प्रहार गरेको रकेट लञ्चर र जी.पि.एम.जी. को लक्ष्य मायो दौ डिने उचाइसम्म पुनै भ्याउँदैन थियो । ऊ हुड् गा भएकी थिई । सोभो लड्गिलाई बाङ्गो भन्यो भने बाङ्गो नै भन्नु पर्ने र बाङ्गो लड्गिलाई सो भो भन्यो भने सोभो नै भन्नु पर्ने बिद्याबाट अभ्यस्त र पारम्गत मायोका अन्तस्करणमा माया र प्रेम भन्ने शब्द पहिले नै सहिद भैसके को थियो भने मानवता भन्ने चीज निर्जीव र निष्प्राण बनाइदिइसकेको थियो उसले पाएको भेडे सैन्य तालिमले । तसर्थ मायोले बुढ्यौ

ली बय काट्दै गरेको आफ्नो बूढा बाबुलाई कुखुराफर्मको दुखी पेसा छोडिदिनुहोस् बुवा भनेर एउटा चिट्ठीसम्म कोर्न भ्याएकी थिइन । आफ्नी जन्म दिने आमालाई “आमा अब तपाईं चर्चमा गएर इश्वरको प्रार्थनामा समय गुजार्नुहोस्” भनेर भन्नसम्म भ्याएकी थिइन । उसँग आमाको सम्झनामा, बुवाको बुढ्यौ लीवय सम्झिएर रुने आँसु नै बचेको थिएन । युद्धमा हिंडेको सिपाहीको आँखामा आँसु हो इन आक्रोश हुनु पर्दछ । शत्रुसँग लड्ने तत्पर ता हुनुपर्दछ । त्यसको लागि आँसु सुक्नुपर्दछ योद्धाको आँखाको । बाबुआमा विसिनुपर्छ योद्धाले । प्रेमी प्रेमिका विसिदिनु पर्दछ योद्धाले । दुङ्गा हुनुपर्दछ योद्धा । निर्जीव हुनुपर्दछ योद्धा । इश्वरीय गुणलाई आफ्नो अन्तस्करणबाट धरधरी च्यातेर फ्याँकिदिनु पर्दछ । तव मात्र त्यो क्रूर सिपाही बन्न सक्दछ । क्रुरता, विध्वंसनीति, आक्रोश र आतुर स्वभावको व्यक्तिमात्र आक्रामक योद्धा कहलिन सक्छ । त्यही बनेकी थिई मायो ।

इराक र अफगानिस्तानमाथि आकाशीय आक्रमणबाट अमेरीकी सेनाले फुर्सद पाएको अवस्थामा मायो पनि फुर्सदिली भएकी थिई । म कार्यरत हट क्याफेको अगाडि बसेर ४०० मि.लि.को ब्याक कफी लिएर घन्टौं टहलिनु उसको दिनचर्या बनेको छ । मानौं उसले पनि युद्धबाट विश्रान्ति पाएकी छे । लार्ज ब्याक कफीको भोलको सहायतामा चार, पाँच खिल्ली चुरोटको धुवाँ दुई ओठको बलले लगातार तानेर फोक्सोभित्र खाँदने उसको लत बसेको छ । Where are you from ? वाट सुरु भएको हाम्रो परिचायत्मक सिलसिला नाम, ठेगाना, धर्म सबैका बारेमा विनिमय गर्थ्यौं । म नेपाली भन्ने वित्तिकै उ धेरै नजिकिदै गई । मानौं ऊ नेपाली भनेपछि पानीमा परेको साबुनजस्ती भएकी थिई । ने पालीको सोभो तथा इमान्दारीपनको बारे मा उसलाई राम्रो जानकार रहेछ । इराकमा

१२ जना नेपालीलाई निहत्था हत्या गर्ने अल सुन्नाह गिरोहको कुत्सितताप्रति दाहा किट्टै भनेकी थिई । “यसको भारी मूल्य चुकाउनु पर्ने छ अल सुन्नाह गिरोहले । त्यो त उनीहरूको कायरपना हो ।” आक्रामक शैलीमा ऊ बर्बराउँदै गई । हामी बीचमा यत्ति सामीप्यता बढ्दै गयो कि उसले आफू ना बाल्यकालदेखि अहिले युद्धमा खर्चिएको बैसाल उमेरसम्मका सबै इतिवृत्ति सुनाएकी थिई । म शान्तिको पक्षमा खोते थाप्न थाल्ये भनें ऊ शान्तिको बाटोबाट विमुख संहारकारी युद्धमा होमिदाको चरमानन्दको पक्षमा वकालत गर्न थाल्यी । उसको भनाइ बाट लाग्थ्यो उ मानवीय संबेग बाट लाखौं कोश दुर थिई । वैवाहिक बन्धनमा बाँधिनु उसले बन्धक सरह हुनुको रूपमा परिभाषित गर्थी । मानौं कि विवाह, परिवार, नातागोता यी सबै अर्नगल मायाको जञ्जाल हुन् । मान्छे

को मुटुलाई कमजोर पार्ने वस्तु हुन् । उसले यसरी नै परिभाषित गरेकी थिई, तर ऊ कति रित्तो भैसकेकी थिई । उसले आफूलाई कहिल्यै आंकलन गर्न भ्याएकी नै थिइन । या आंकलन गर्ने जरूरत नै ठानिन ।

ऊ नवोली हटक्याफे को टेबुलमा बसी । म खुर्र उसको सामने प्रकट भएँ । उसले आज केही पनि नपिउने इच्छा जाहेर गरी । उदासीन चेहरा दुई हत्केलाबीच लुकाउँदै कहिले सुईया सुस्केरा काढ्थी त कहिले आकाशतर्फ नियाल्थी । उसको उदासीनताले मलाई पनि नमज्जा भोग गराइरहयो । “What happen Mayo ?” दुई हत्केलाको बलले गाला जोडले थिच्दै लगभग लगभग चिच्याएको रूपमा भनी, “I lost my parents .” मैले सहजै अड्कल काटें । आज उसँग न उसको प्रेमी थियो न उसको बाबु न आमा नै ।

— दोहा कतार

गीत

पिंजडाको चरी जस्तै

मोहन आचार्य ‘जल्लाद’

(हाल : लिस्वोन, पोर्चुगल)

काँडाभिन्न फूल फुल्छ, माया भए दिल दुख्छ,
जून आउँदैन किन ?, तिमी भए भूल हुन्छ ?
कति खोजें तिमीलाई, जीवनको आगनमा ?
मृगतृष्णा सरीहुन्छु, रोदनले यो मनमा
मीठामीठा गीतहरू, संगीतका धुन हुन्थे
जब हुन्थे तिमीसँग, भावनाले छुन खोज्थे
आज फेरि दूर हुँदा, पिंजडाको चरीजस्तै
हुन्छु एकलै किन सानू ?, बिलौनामा परि उस्तै
मेरो भन्नु तिमी नै हौ, कस्तो नाता खोजुं मैले
पाएँ चोट साराबाट, कस्को आशा गरुं पैले?
तिमी नै हौ मेरो भन्नु, अरु कुरा कति भन्नु ?
निष्ठुरी यो संसारमा, कति दिन यस्तै बस्नु
जल्लादको आँखाभिन्न, राखिराख्छु तिमी माया
ममताकी केन्द्रबिन्दु, तिमी नै हौ मेरी छाया
हुने छैन, भूल मेरो, अर्को फूल खोज्ने छैन
आधी अड्ग तिमीनै हौ, अर्को रात बित्ने छैन

गेको घरमा एकरात

- बासु श्रेष्ठ

सन् १९९६ डिसेम्बरको सायद अन्त्यतिर हनुपच्छ दिनभरि हिउँ परेको थियो । म त्यतिवेला रेष्टुराँमा कूकको काम गर्थेँ ग्रीनकार्डको लागि । सँगै काम गर्ने र बर्ट नामको एकजना वेटर पनि मसँगै राति रेष्टुराँ बन्द गर्नेमा थियो र उसलाई कसरी घर जाने भन्ने समस्या तेर्सिएको थियो ।

रबर्ट हँसिलो, फरासिलो र होचो होचो कदको थियो । उमेर यस्तै ४५ वा ४६ हुँदो हो, तर ऊ समलिंगी थियो अर्था गे तर यसमा ऊ कुनै सड्कोच मान्दथ्यो । हाकाहाकी आई एम 'गे' भन्दै परिस्थितिअनुसार हावभावसहित निर्धक्क भन्ने गर्थ्यो । अझ मसँग कुक भएको नाताले बढी नजिकिएको थियो । मलाई बाबा भनेर बोलाउँथ्यो । किनभने रेष्टुराँको नियम विपरीत खाना बनाएर खान दिन्थेँ । यसरी खाना पाउनेहरूमा रबर्ट एक्लो थिएन । इथियो पियन, इरित्रियन, अमेरिकन, मोरक्कन तथा इण्डियन वेटरहरू पनि थिए भने डिसवासर को रूपमा मंगोलियाबाट डाक्टर बनेका व्यक्तिसमेत थिए । रेष्टुराँमा काम गर्नेहरूले खाना सितैमा पाउनुपर्ने भन्ने मेरो मान्यताको विपरीत थियो रेष्टुराँको नियम । त्यसमाथि निम्नतम ज्यालामा काम गर्ने ती वेटरहरूले खानामै पैसा खर्च गरे भने उनीहरूको आम्दानी के भयो त भन्ने मेरो तर्क रहेकोले लुकीलुकी ती सबै कामदारहरूलाई म खाना खान दिन्थेँ ।

मसँग रबर्ट यति खुल्मखुल्ला थियो कि अघिल्लो दिन कहाँ कोसँग, के गर्थ्यो, कति पैसा कमायो यावत् कुराहरू भन्थ्यो । अर्को अर्थमा ऊ एकप्रकारको रण्डो पनि थियो । यदाकदा कोहीसँग यौनजन्य क्रियाकलाप

गरेर पैसा कमाउने उसको बाटो भए पनि यो नियमित भने थिएन । किनभने उसको आफ्नै पाटनर माइक थियो । जो रबर्टको लागि केटाको भूमिका निर्वाह गर्थ्यो ।

मेरो कामको सिफ्टमा रबर्टको सिफ्ट पर्यो भने साह्रै दड्ग पर्थ्यो । किनभने खाना खान पाउने भयो । मौका हेरेर पेट मुसाउँदै - 'बाबा, आई एम हँग्री' भनेपछि 'के खान्छेस ?' भनेर मेरो प्रश्न तेर्सिहाल्छ भन्ने उसलाई थाहा थियो । बेला मौकामा ग्राहकले छोडे का खानाहरू भित्र आएर खाएको देखेर मैले हकारेको थिएँ पनि, र मेरो सिफ्टमा त्यसरी खान छाडेको पनि थियो ।

मसँग अन्य कामदारहरू रबर्टजस्तै मिलनसार भए पनि मलाई आज किन हो उसको बढी सम्भना आइरहेको छ । सायद उसको खुलापन, मिलनसार र उन्मुक्त हाँसो को कारण हो कि ?

जे होस् त्यसदिन रबर्टलाई घर जान समस्या परेको थियो । अरुले राईड दिन मानेनन् । बाँकी रहेको मैले नाइ भन्न सकिनँ, तर फर्किने समस्या थियो । त्यो पनि उसैले समाधान निकाल्यो । उसैको पाटनरको घरमा बस्ने । मैले हुन्छ भनेँ ।

उसको घर पुग्दा रातको भण्डै एघार बजिसकेको थियो । कारणवश उसको पाटनर आइपुगेको रहेनछ । उसले मेरो लागि कोठा देखायो । घरभित्र पस्नेबित्तिकै मेरो मन ढक्क फुलेर आयो । एक त 'गे' को घरमा पुगेको छुँ । त्यसमाथि लिभिड रुमदेखि वेडरूमहरूमा सजाइएका विभिन्न अनौठा वस्तुहरू देखेर आड जिरिङ्ग भएको थियो, तर मैले कुनै प्रतिक्रिया जाहेर गर्न चाहिनँ । किनभने र

वर्ट काममा मभन्दा जुनियर थियो । म उसको अगाडि काँतर देखिन चाहन्थे, तर मनमा भने एकप्रकारको अशान्ति, उहापो ह र हलचल भने मजैले उब्जिएको थियो ।

मलाई आफ्नो कोठा देखाएर ऊ आफ्नो कोठामा गयो । म ओछ्यानमा ओहने भित्र गुँडुल्किएँ, तर निदाउन भने सकिनँ । भित्तातर्फ ढाड फर्काएर सुत्ने प्रयत्न गरें । निकै अवेरसम्म निदाउन सकिनँ । म छक्काको घरमा छुँ, कतै यिनीहरूले मसँग जबर्जस्ती गरे भने मैले आफ्नो वचाव कसरी गर्ने आदि आदि तरङ्गहरू मनमा आइरहे । अर्कोतर्फ निदाउने प्रयत्न जारी थियो । कसैगरी आँखा लागि हाले पनि बिँउभिएर हत्त न पत्त भित्ता तर्फ ढाड फर्काई हाल्येँ र फेरि निदाउने प्रयत्न गरें ।

बित्यामा यो मोरोलाई राइड दिएछुँ भन्ने पश्चाताप पनि भइरहेको थियो । यसवेला आफ्नै घर जाउँ भने पनि बाटो खराब छ । हत्तरी भन्नेजस्ता अनेक कुराहरू मनमा खे लिरहे । कहिलेकाहीं यी गेहरू आफ्नो पार्टनर प्रति इमान्दार हुन्छन् भन्ने सुनेको भनाइले निदाउन मद्दत पनि गर्थ्यो, तर फेरि क्या हो, क्या हो भन्ने आशंका र त्रासले बिउँभाई हाल्यो र फेरि ढाड भित्तातर्फ फर्काउँथे ।

रात काट्न साँढे मुश्किल पर्यो । कतिबेला विहान होला र यहाँबाट टाप कसुँजस्तो भइरहेको मनले घडीको घण्टा गन्न थाले

को थियो ।

बल्ल रातको दुई वजे छ । तर धन्न रबर्ट र उसको पार्टनर आफ्नै कोठामा छन् । केहीगरी दुवै मेरो कोठामा आए भने ? भन्ने तर्कले के गर्ने होला भन्ने लाग्यो ।

हत्तरी, बल्ल चार वजेको रहेछ । यसबीच आँखाले केही भिमिक्कमात्र गर्न पाएको रहेछ । पाँच-छ बजेवित्तिकै टाप कस्नुपर्छ भन्ने मनमनै निर्णय गरेको छु । तर समय चाहिने बेलामा साँढे ढिलो हिँड्दो रहेछ । जुनबेला एकछिन अडिदिएहुन्थ्यो भन्ने लागेको हुन्छ त्यतिखेर भने भिमिक्क दौडिहालेको हुन्छ । तर आज किन छ बज्दैन ? भन्ने प्रश्न बारम्बार आइरह्यो । बाहिर सारा संसार सेताम्ले छ । सडकको बत्तीमा हिउँले सम्पूर्ण छोपेको हुनाले मात्र सेतो तर उज्यालो र चर्किलो देखिन्थ्यो तर चकमन्न ।

बल्ल चराको चिरविरले विहानको भलक दिन थाल्यो । घडीले साँढेपाँच बजाएको रहेछ । तन्द्रे तन्द्रामा, अर्द्ध निद्रामा घडिमा देखिएको समयले अलिकता सास आएको अनुभव गरें । अब त संकटकाल टप्यो भन्ने ठान्दै विस्तारै ओछ्यान छोडेर गाडीको साँचो लिएर टाप कसै र आफ्नो एपार्टमेण्टमा पुगेपछि मस्तसँग निदाएँ दिनभर ।

— उडब्रिज, भर्जिनिया, अमेरिका

गजल

घनश्याम पथिक

आकाशमा हैन धर्तीमा जून देखें त के भयो
सम्भर आफ्नै एउटा चिठी लेखें त के भयो

सुनेको थिएँ दुःखमा हुन्छ स्वप्नको महल
उसैको निम्ति काँडाको बस्ती टेकें त के भयो

मभन्दा अघि तिमी भयो साथी के डाह गर्दैछौ
तिमीले छोडेपछि पो मैले भेटें त के भयो

माया नि दिएँ मुटु नि दिएँ आफ्नो नै ठानेर
शत्रुले कतै देख्लान् नि भनी छेकें त के भयो ।

मेरो एउटा साथी छ

- वृत्त आधार

मेरो एउटा साथी छ
सम्भनामा आएकाहरू मध्ये
अल्ली वढी नै हाँसिदिन्छ
विसिएकाहरू माभ्र
नमिठोसँग मन दुखाइदिन्छ
उसको भोको पेट खोसेर
कोइकोइ नमज्जाले अघाउँछ
तिनीहरूले डकारेको शब्दहरू टिपेर
चुहिएको उसको घरको छानो हिउँदमा
टाल्छ
वर्षामा फेरि जंगल पस्छ
मानववस्ती होइन
उसले जंगलशान्ति रुचाउन थालेको छ
मेरो एउटा साथी छ
आफ्नो नाम घोक्दा घोक्दा
आफूलाई नै भुलिसकेको छ ।

छानो उडाएको घर छ
हरियाली जंगल छ
वालुवा छ
चट्टानलाई धक्का दिएर
वालुवामा परिणत गर्ने
हावाहुण्डरी छ
वालुवालाई जमाएर पहाड बनाउने
एउटा इच्छाशक्ति पनि छ
हो त्यहि घर, जंगल, हरियाली
वालुवा, पहाड, अनि चट्टानहरूले घेरिएको
एउटा बस्ती छ
त्यही प्रकृतिका अन्य थुप्रै बस्तीहरूमा
स्वतन्त्रताका लागि उभिरहेको

सङ्घर्षमा होम्मिरहने अठोट बोकेको
अनवरत लडिरहने साहस बोकेको
दलालहरूको विरुद्धमा अवाज उठाइरहने
मेरो एउटा साथी छ
उन्मुक्तिको लडाइँ लड्दालड्दा
मरुभूमिको मृगतृष्णामा शान्ति देख्छ ।

हिरामोती जमिनवाट आकाशतिर जान्छ
वदलामा आकाशवाटै
मकैका बोराहरू खसाइन्छ
बोराहरूमा भुम्माइन्छ
जमिनलाई घोचेर तेल काडिन्छ
उड्नेलाई उडाइन्छ
गुड्नेलाई गुडाइन्छ
पौड्नेलाई पौडाइन्छ
त्यसैको लागि कतै कागज कोरिन्छ
कतै हात थाप्न लगाइन्छ
थाप्ने अनि कागज कोर्ने दुवै हात
लुट्ने अनि लुटाउने पनि हात
स्वाभिमानलाई वेस्या बनाउने पनि हात
सबैतिर हातैहात
त्यही हातहरूले चिथोरिएर
विभत्स बनाइएका अनुहार बोकेको
मेरो एउटा साथी छ
दुनियाँलाई उसैको आफ्नै श्रोतले पाल्छ
तर आफू भोकमरी र कृपोषणको
दरिलो अनि उत्कृष्ट लोगो बनिदिएको छ ।
आफ्नै नाम विसिन्छु कि भन्ने नहोस्
मृगतृष्णामा शान्ति नतैरियोस्

कुनैखाले हातहरूले नचिथोरियोस्
 वस्तीवस्तीका साथीहरू जागरुक होउन्
 र, पानी पिउनसम्म पनि नपाइरहेको बेला
 तेल चपाएर/टोकेर/ओडेर
 तेलकै लागि युद्ध गर्नेहरूलाई
 निमित्तयान्न बनाउनु पर्छ भन्ने
 मेरो एउटा साथी छ
 जातीयमुक्तिको नाउँमा गृहयुद्धको
 चक्रव्युहभित्र हराएको छ
 मानवीय समाजमा अपवाद हुनुको पीडा
 भोलिरहकै छ ।

हो,
 अँध्यारोलाई थोरै नै भए पनि
 उज्यालो दिन खोज्दैछ,
 भिल्को पाँदैछ,
 भिल्कोहरू जुटाउँदैछ,
 ऊ मजस्तै छ
 मेरो एउटा साथी छ
 उसले पनि मलाई सायद ऊजस्तै देख्छ ।

(४ फरवरी २०११, चिजविक पार्क)

• sljtf

यस्तै यस्तै

• कल्याण ओझा

भुण्टी काली र नेप्टी पनि कविता हुन्
 काले, रामे र पुङ्के पनि कविता हुन्
 कालो पत्रेमात्रै होइन
 ग्राइभिल रोड, कच्ची बाटो र गोरेटो पनि कविता हुन्
 मोटर र साइकिल पनि त कवितै हुन् ।
 यस्तै यस्तै
 हिमाल पहाड र मैदान पनि कविता हुन्
 सहिद, योद्धा र देश पुत्रहरू पनि कविता हुन्
 रामबहादुर, हरिप्रसाद र श्यामप्रसादहरू
 यस्तै यस्तै
 चिल्ला महल, भवन र सदनहरू मात्र होइनन्
 भुपडीहरू पनि कविता हुन् ।
 चिल्लो कोटवाला, उस्तै बुटवाला, मात्रै होइनन्
 नाङ्गा खुट्टावालाहरू पनि त कविता नै हुन्
 सुख्खा मरुभूमि र जिवजिवे पानी पनि कविता हुन्
 सहर पनि कविता हो
 गाउँ बस्ती पनि कविता हुन्
 आलिकान्ला र गराहरू पनि कविता हुन्
 होइन साथी
 यति मात्र होइन तपाईं हामी पनि कविता हौं
 मात्र पुनः यति होइन
 यो विश्व पनि कविता हो
 यो ब्राम्हाण्ड पनि कविता हो ।

— कञ्चनपुर

तिम्रो संकट

- पुन्य गौतम 'विश्वास'

कलिलैमा घोक्यौं हामीले
तिम्रो स्कूलमा मुक्तिको बाह्रखरी
यही नै हो तिम्रो प्रारम्भिक संकट !

पढायौं हामीलाई प्रेमसँग घृणाको वर्णमाला
तिम्रो लागि थप संकट !

सरकारी पिँजडामा बसेर
रट्न त रट्छौं शान्तिको 'गोपीकृष्ण कहो'
तर पिँजडामा सानो अक्षरमा लेखिएको
'मेड इन इण्डिया' पनि पढ्न जान्दछौं हामी ।
संकटमाथि अर्को संकट !

क्रान्तिजस्तो हिमाल आरोहणबाट थाकेर
सत्ताको हेलिकोप्टरमा उड्न पल्किएकाले
सकदैनन् अब मुस्ताङ चढ्ने भावुक अभिनयबाट
हाम्रो समवेदना भड्काउन ।
नितान्त नयाँ संकट !

चिनाइसकेका छौं मानवताका सबैभन्दा ठूलो शत्रूहरूलाई
र पनि, अचानक गाँसेका छौं आज
तिनैसँग अश्लील मितेरी साइनो
जसले जन्माएको छ हाम्रो, मनभिन्न विद्रोहको ज्वालामुखी ।
कस्तो महासंकट !
तिम्रो संकटमा हुनेछैन हामीलाई 'हर्ट एट्याक'
न त गुमाउनेछौं मानसिक सन्तुलन ।

चूपचाप देखिन्छौं यतिबेला हामी
तर चलाइनहाल जितौरीको भोजभतेर
'मौनम् स्वीकृति लक्षणम्' सम्भरेर
किनकि गहिरो सन्नाटाले निम्त्याउँछ, शक्तिशाली आँधी ।

हेक्का राख !
संकटग्रस्त तिमिले खोसेको
वाँभो तर मलिलो हाम्रो जमिनमा
रोप्नेछौं अब परिवर्तनका नयाँ विरुवाहरू ।

स्वपीडक

-पूजा गोवर्धन

हिउँको एक भोक्का पनि
खप्न नसकेर
भरे म्याप्पलका पातहरू
छोडेर आफन्तालाई
तोडेर नाता सम्बन्ध
सुटुक्क समुद्र भेट्न बसाइ सरेको
खहरेको जीवनजस्तै
सरे म्याप्पलका पातहरू
आफैसँग लजाएर

बाघासँग डराएर
सुटुक्क सम्भौता-पत्रमा हस्ताक्षर गर्ने
हारेको जुवाङ्गेजस्तै
कति कमजोर
कति नाजुक
कति निरीह
म्याप्पलका पातहरू
ट्याक्कै मजस्तै
दोश्रो दर्जाको नागरिक,

गीत

- केदार श्रेष्ठ गगन

मुटु दुख्दा छातीभित्र आँसु भन्थो आँखाबाट
बेइमानीले घोका दिँदा खसैं म छाँगाबाट

वैरीले नि माफ दिन्थ्यो यसो गरी शरण पर्दा
शत्रु पनि आफ्नो हुन्थ्यो यति धेरै माया गर्दा

छायाँ पन्थो किन तिमी आज मेरो आँखाबाट
बेइमानीले घोका दिँदा खसैं म त खसैं छाँगाबाट

विर्सूभन्दा किन आउँछ सम्भनामा घरिघरि
आलो घाउमा नुन छर्न छायाँ बनि वरिपरि

वहार खोज्दा भएँ म त भन्थो पात हाँगाबाट
बेइमानीले घोका दिँदा म त खसैं छाँगाबाट

(हाल : युएई)

गजल

- इन्दिरा खतिवडा प्रयास

यस्तै हो कि जिन्दगीमा सम्भौताका गीत पनि
दुःख पर्दा भाग्न थालें आफ्ना पर्ने हीत पनि

संसार नै बुझ्न गाढो यस्तै बानी मानिसको
जानी जानी बाङ्गा भए भएका यी मीत पनि

जिज्ञासु भै सिक्रै गएँ सिक्रै धेरै तिनीदेखि
त्यसैले त हाँछु आफैं तिनकै होओस् जीत पनि

तरङ्गमा रमाइ आफैं कल्पना नै सजाए नि
प्रभातमा टल्किन्न ती मोती दाना शीत पनि

जे भने नि सहन्छु म जीवनको सार बुझी
कस्ले बुझला मर्म मेरो दोषी बन्थो रीत पनि

(हाल :इजरायल)

भुवन चन्द

- यशु श्रेष्ठ

भुवन चन्द चिरपरिचित कलाकार । अझ गहिरो चिनारी नेपालको पहिलो चलचित्र 'आमा' अनि त्यसकी नायिका । उनको जन्म वि.सं. २००६ साल असार को एक गते पिता ओस्ताज भैरव ब. थापा तथा माता गुजेश्वरीको कोखबाट काठमाण्डौंको धोविचौरमा । भुवन चन्दले चार वर्षको उमेरमै अभिनय यात्रा शुरु गर्नुभयो । ख्यालख्यालमा शुरु भएको अभिनय यात्राले उहाँलाई नाम, दाम, सम्मान सबै दियो । इतिहासमा नाम कोरियो 'नेपालकी पहिली नायिका भुवन चन्द' भनेर ।

कर्ममा विस्वास राख्ने कलाकार चन्दले बाबुसँग छुट्टिनुपर्दा होस् वा आफ्नो एकमात्र छोरा गुमाउनुपर्दा होस् कहिले पनि हरेस खानुभएन । निरन्तर अगाडि बढीरहनुभयो र आफ्नो कर्तव्य निर्वाह गरिरहनुभयो । तीन छोरीकी आमा भुवन चन्द अझ पनि कलाकारितामा सक्रिय नै हुनुहुन्छ । जहिलेदेखि उहाँ कलाकारितामा होमिनुभयो त्यसैबेलादेखि कतै पनि डगमगाउनुभएन । निरन्तर हिंडिरहनुभयो । कलाकारिता मै खानु भयो । कलाकारिता मै रमाउँनु भयो अनि कलाकारिता मै बाँच्नुभयो । भनौं आफ्नो सम्पूर्ण जीवनलाई नै कलाकारितामा पोखिदिनुभयो । यसै ले त उहाँलाई धेरै संघ-संस्थाहरूले पुरस्कृत, सम्मानित गर्‍यो । 'गोर्खा दक्षिणबाहु (चौथो)-२०५०, सर्वनाम पुरस्कार-२०४५, रंगमञ्च पुरस्कार-२०५३, बालकृष्ण सम शताब्दि सम्मानपत्र-२०५९ आदि आदि दर्जनौं कदर र सम्मानले सम्मानित व्यक्तित्व भुवन चन्द वि.सं. २०१८ देखि २०६२ सालसम्म सांस्कृतिक संस्थान (राष्ट्रिय नाचघर) मा अनवरत रूपमा कार्यरत रहनुभयो ।

हाल अवकास जीवन विताइरहनुभएको उहाँ कलाकारको रूपमा सक्रिय नै हुनुहुन्छ । भारत, चीन, जर्मनी, थाइल्याण्ड, रुस लगायत दर्जनौं मुलुक भ्रमण गरिसक्नुभएको उहाँलाई गायिकाको रूपमा पनि चिन्न सकिन्छ । लोक, आधुनिक, धार्मिक लगायत उहाँले ३५ भन्दा बढी गीतमा स्वर भर्नु भएको छ ।

पहिलो पटक अभिनय यात्रा कसरी शुरु गर्नुभयो ?

मैले अभिनय यात्रा वि.सं. २०१० सालदेखि शुरु गरेको हुँ । नाटककार बालकृष्ण समज्यूको निर्देशनमा मञ्चन भएको नाटक 'अन्धवेग' मा मैले छोरीको भूमिका निर्वाह गरेकी थिएँ । यो नाटक सिंहदरवार भित्र आमदर्शकको लागि

प्रदर्शन भएको थियो रे भन्दछन् तर मलाई त्यति हेक्का छैन । त्यो नाटकमा गोपीनाथ अर्याल नायक हुनुहुन्थ्यो अनि नायिका हुनुहुन्थ्यो शान्ती मास्के ।

यो अवसर जुनुमा चाहिँ मेरो बुबा रे डियो नेपालमा आवद्ध । उहाँसँग म पनि रे डियो नेपाल गइरहने । त्यहीं नै बालकृष्ण समज्यूले मलाई देख्नुभएको अनि उहाँले

मेरो बुबालाई पनि चिन्नुभएको । फेरि त्यो बेलामा कलाकार पनि नपाइने । त्यसकारण समज्यूले मलाई नै छोरीको भूमिका गर्न भन्नुभयो । उहाँले नै यसो गर् नानी । उसो गर् नानी । यसरी बोल् नानी भन्दै ठूला कलाकारहरूले अभिनय गरेको पनि देखाउँदै सिकाउनुभयो । जसो जसो भन्नुभयो । त्यसै त्यसै गरेँ मैले ।

बच्चा बेलामा नाच, उफ्रन, खेल पाउनु रमाइलो नै हुने नि । त्यस्तै रमाइलो को लागि नै मैले नाटक गरेँ होला नि । म चार वर्ष हुँदाको कुरा हो यो । सबै कुरा कहाँ हेक्का भैरहन्छ र ? यसरी नै पहिलो नाटकमा अभिनय गर्न पुगियो । त्यसपछि त यो कला भन्ने कुरा नशा नै हुने रहेछ क्यारे ? निरन्तर लागिरहियो ।

आमा चलचित्रको लागि प्रस्ताव आउँदा ?

त्यसबेलामा राष्ट्रिय नाचघर संस्कृति विभागमा आवद्ध थियो । म त्यहीं अस्थायी जागिर गर्दथेँ । नाटकहरू गर्नु नै हाम्रो काम हुन्थ्यो । कलाकारहरू सीमित थिए । भि.आई.पी.हरू आएका बेलामा वा अन्य ठूलाठूला अवसरहरूमा हामीले नै स्तरिय नाटकहरू गरेर देखाउनु पर्दथ्यो । त्यसकारण अभिनयमा म पोख्त हुँदैथिएँ ।

‘आमा’ चलचित्र बन्ने बेलामा ‘संस्कृति विभाग’ रेडियो नेपालमा गाभिएकोथियो । ‘आमा’ चलचित्रचाहिँ सूचना विभागले बनाउँदैथियो । गोपीनाथ लोहनी दाजु रेडियो नेपालमा कार्यरत हुनुहुन्थ्यो । उहाँले नै निर्देशकज्यू आउनुभएको छ । ‘आमा’ चलचित्रको लागि कलाकारहरू चाहिएको छ । अर्न्तवार्ता दिन आउनु भन्नुभयो । कलाकार भएर अभिनय गरिरहेको मान्छे । चलचित्र खेल्न पाउनु त ठूलो कुरा हो भन्ने लाग्यो अनि मलगायत चैत्यदेवी, विमला श्रेष्ठ अर्न्तवार्ताका लागि गयोँ । अर्न्तवार्तामा

हामी पास भएर कलाकारको रूपमा छानियोँ । एकदम खुसी लाग्यो । त्यसबेला म नायिकाको लागि छानिएको थिएँ भन्ने कुरा थाहा थिएन । सुटिङ हुँदामात्र थाहा भयो कि म त यस चलचित्रको नायिका पो रहेछु भन्ने ।

पहिलोपटक क्यामराको अगाडि अभिनय गर्नुपर्दा ?

पहिलो सुटिङ चोभार गणेशथानमा भएको थियो । सुटिङ गीतको हुँदैथियो । शिवशंकर दाजु र तारादेवीले गाउनुभएको गीत थियो । शिवशंकर दाजु आफैले गाएको गीतमा अभिनय गर्दै हुनुहुन्थ्यो भने मैले उहाँसँगै त्यो गीतमा अभिनय गर्नु पर्दथ्यो ।

पहिलो पटकको टेकचाहिँ ठूलो ढुङ्गालाई घुमेजस्तो गरेर अगाडि आएर अभिनय गर्नुपर्दथ्यो । मलाई निर्देशकज्यूले जसो गर्न भन्नुभयो । मैले त्यसै गरेँ । पहिलो टेकमै ओके भयो त्यो सिन । म स्टेज कलाकार थिएँ । त्यसैले अभिनय गर्न गाह्रो नै भएन । त्यही हो, क्यामराको फ्रेममा कसरी आफूलाई प्रस्तुत गर्ने भन्ने कुरा चाहिँ सम्भन्नु पर्‍यो । अरु त केही जस्तो नै लागेन ।

नायकसँग अभिनय गर्नुपर्दा नि ?

पहिलो कुरा त म चलचित्रको नायिका हुँ भन्ने कुरा नै मलाई थाहा थिएन । बस अभिनय गर्नुथियो मलाई । गरेँ । अभिनय पनि आफूभन्दा पाको उमेरका दाजूसँग गर्न पर्ने । त्यसकारण केही अनुभव नै भएन ।

त्यो बेलाको जमाना नै फरक थियो । जनताले बुझ्ने भाषामा, समाजमा भिजे, पच्ने खालको संवाद, सिनहरू थिए । फेरि त्यस्ता केही सिन थिए भने पनि प्रतिकात्मक सिनद्वारा प्रस्तुत गरिन्थ्यो । मलाई त केही अप्ठेरो, असाधरण स्थिति केही लागेन । म

कला बुझेको मान्छे, कलाकार नै थिएँ । स्टेजमा मात्र वा अभिनयमा मात्र पो हामी नायिका, नायक हौं नि । बाहिर त दाजु बहिनी त हौं जस्तो लाग्दथ्यो ।

कलाकारितामा लाग्दा परिवारको धारणा कस्तो थियो नि ?

घरमा त खासै केही त्यस्तो धारणा नै बनेन । मेरो जागिर नै कलाकारितामा भयो । बुबाले पनि कलाकारिता बुझ्नुभएको थियो ।

आमापट्टिचाहिँ मलाई अलि गाढो भएको थियो । आमा जिम्बालकी छोरी । उहाँहरू कलाकारितालाई अलि राम्रो नजरले हेर्नुहुन्थ्यो । मामाघरतिर चाहिँ नातिनी कलाकारितामा लागि । यो पेसा र आम्रो होइन भनेर अलि नराम्रो मान्नुभयो । मामाघर साँखुमा थियो । त्यसबेला साँखु कहाँ हो कहाँ टाढा । हिडेर जानु पर्ने । त्यति आउजाउ नहुने । वर्षको एकपटक, कहिलेकाहिँ मात्र जाने आउने हुनाले त्यति फरकै परेन ।

पहिलोपटक चलचित्र प्रदर्शन हुँदा ?

चलचित्रको पहिलो प्रदर्शन सैनिक हलमा तात्कालीन राजा महेन्द्रद्वारा उद्घाटन भएकोथियो रे । त्यसबेलामा म, चैत्यदेवी लगायतका कलाकारहरू कलाकारिताकै सिलसिलामा चाइना गएका थियौं । चलचित्रको पहिलो प्रदर्शन हेर्न पाएँ । दुःख लाग्यो ।

“हाम्रो भुवनले पनि भारतीय नायिका भन्दा कम गरेकी छैन । एकदम राम्रो गरि छिन् ।” भनेर धेरै गन्यमान्य मान्छेहरू लगायत तात्कालीन राजाले पनि हाम्रो धेरै प्रशंसा गरेकाथिए भन्ने कुरा पछि सुनें । त्यतिबेला एकदम खुसी लागेकोथियो ।

त्यतिबेला धेरै हल-हरू थिएनन् ।

जयनेपाल, जनसेवा, श्रीहल यस्तै तीनचार वटा मात्र थिए । चाइनाबाट फर्किए पछि जयनेपाल हलमा चलचित्रको प्रदर्शन हेरें । आफ्नो अभिनय हेरेर आफैँ दङ्ग र अचम्म परें । बडो सन्तोष लाग्यो ।

अभिनय गरेर पहिलो पटक पारिश्रमिक पाएको दिन ?

‘आमा’ चलचित्रमा अभिनय गर्दा हामी राष्ट्रिय नाचघरका जागिरे भएकाले त्यही तलब नै हाम्रो पारिश्रमिक थियो । “यो ‘आमा’ चलचित्र अभिनय गरेबापत ।” भनेर छुट्टै रकम पाएँ । तर त्यतिबेला हामीलाई बडो सम्मानका साथ राखियो । खाना पनि आर्मीले खुवाउँथ्यो । हामी काठमाडौँभन्दा अलि टाढाटाढा पनि सुटिङ्गका लागि जान्थ्यौं । ‘कलाकारहरूलाई सम्मान गर्नुपर्छ भनेर दुर्गम भत्ता चाहिँ दिइएको थियो । दुर्गम भत्ता पनि तलबभन्दा धेरै गुणा बढी पाएकाथियौं हामीले । ‘आमा’ चलचित्रमा अभिनय गरेको भनेर तात्कालीन राजा महेन्द्रले मलाई र शिवशंकर दाजुलाई पनि हो जस्तो लाग्छ पाँच हजार रूपैयाँ बक्सिस दिएकाथिए ।

पारिश्रमिक नै भनेरचाहिँ चलचित्र ‘हिजो आज भोलि’ मा अभिनय गर्दा चार हजार रूपैया लिएको थिएँ । आफू जागिरे पनि भएको हुँदा पैसा त जोगिन्थ्यो पनि । कलाकार भएर सम्मान जनक तरिकाले जीवन बाँच्न सकिँदोरहेछ भन्ने लागेको थियो ।

पुरस्कार र सम्मान पाउँदा नि ?

जसले पायो त्यसले सम्मान गर्नको लागि त्यसबेला धेरै संघसंस्थाहरू थिएनन् । सम्मान गर्ने भन्ने कुरा नै एकदम गर्वको कुरा हुन्थ्यो । कार्यक्रमहरू पनि एकदम कम हुन्थ्यो ।

मलाई याद भएअनुसार त्यसबेलामा कहिलेकाहिँ चौध अञ्चलबाट कलाकारहरू ल्याएर विभिन्न कार्यक्रमहरू गरिन्थ्यो अनि त्यसमा प्रथम, द्वितीय यस्तो स्थान हासिल गर्नेलाई मेडल दिइन्थ्यो । त्यस्तो बेलामा मैले पनि मेडल पाएको छु । 'आमा' चलचित्रमा अभिनय गरे वापत् तात्कालीन राजा महेन्द्रको हातबाट 'महेन्द्ररत्न आभूषण' पाएको नै मेरो जीवनको पहिलो सम्मान हो । त्यसबेलामा राजाबाट सम्मान पाउनु भनेको धेरै ठूलो कुरा हुन्थ्यो । मलाई पनि एकदम खुसी, गर्व लाग्यो । कलाकार भनेको ठूलै रहेछ जस्तो लाग्यो ।

तपाईंको पुर्खामा कोही यस क्षेत्रमा हुनुहुन्थ्यो ?

मेरा बुवाचाहिँ कलाकारिता क्षेत्रमा नै हुनुहुन्थ्यो । अरुचाहिँ कोही पनि थिएनन् ।

पहिलो दिन स्कूल जाँदाको अनुभव ?

लैनचौरमा एउटा स्कूल थियो । त्यो स्कूल निजी थियो जस्तो लाग्दछ किनकी मैले चिनेकै अंकलहरूले त्यो स्कूल खोल्नुभएको थियो । उहाँहरूले मलाई छोरी भन्नुहुन्थ्यो । म त्यही स्कूलमा पढ्न गएँ । बुवाले मलाई स्कूलमा लानुभएको थियो ।

एकदिन मैले खै के बद्मासी गर्ने कुन्नि ? मलाई त बाँसको लौराले हातमा हिकाए शिक्षकले । “धत् यस्तो स्कूलमा पनि पढ्छन् ?” भनेर रिसाउँदै त्यसदिन देखि म पढ्नै गइँ । पछि अंकलहरूले फकाएर फेरि पढ्न लगेको जस्तो लाग्दछ ।

राष्ट्रिय नाचघरमा जागिर पाउँदा नि ?

राष्ट्रिय नाचघरमा एउटा नाटक हुँदैरहेछ, 'प्रकृति र प्रेरणा' भन्ने । यसको लेखन, निर्देशन श्यामदास वैष्णभले गर्नुभएकोथियो । प्रकृतिको भूमिकामा एउटा राम्री, अभिनय, नृत्य गर्न जान्ने केटी

चाहिएको रहेछ । भनेको जस्तो कलाकार नपाइरहेको अवस्था रहेछ ।

मैले रवि शाह नायक बनेको नाटक 'जालीरुमाल' बाहिरकतै गरेकोथिएँ । श्यादास वैष्णभले त्यहाँ मलाई देख्नुभएको रहेछ । उहाँले मलाई रेडियो नेपालतिर जाँदाखेरी पनि देख्नुभएको रहेछ । मैले प्रकृतिको भूमिकामा अभिनय गर्न सक्छु, त्यसमा म फिट हुन्छु भनेर उहाँ मलाई बोलाउन मेरो डेरामा आउनुभएछ । त्यसबेला हाम्रो डेरा नगलटोलमा थियो ।

“ए भुवन, एउटा नाटकमा अभिनय गर्छेस् ? जागिर पनि पाइन्छ” भन्नुभयो । मैले “हुन्छ गच्छु” भनें । त्यसपछि नाटकमा अभिनय पनि गरियो । त्यहीँ त्यस्तै काममा जागिर पनि पाइयो ।

हँदाको अविष्मरणीय क्षण ?

म पहिलेदेखि नै कर्ममा विस्वास राख्ने मान्छे । कर्मले जे गऱ्यो, त्यही पाइन्छ भन्ने सोच्थे । फेरि मलाई खै कसले हो ? सानै उमेरमा सुनाइदियो कि सुखमा नहाँस्नु, दुःखमा नरनु । म त्यसलाई नै अहिलेसम्म पनि पछ्याउँदै छु । त्यसकारण मलाई त्यस्तो सम्झनै पर्ने गरी रोएको क्षण याद छैन ।

जीवनमा गरेको कुनै बद्मासी सम्झनु पर्दा ?

सानै उमेरदेखि म आफैँभित्र बाँच्न सिकें । मैले जीवनलाई धेरै बुझेँ । त्यसकारण त्यस्तो बद्मासी केही पनि गरिँन ।

पहिलोचोटि 'तेस्रो मुलुक' भ्रमण गर्दाको अनुभव ?

मेरो पहिलो 'तेस्रो मुलुक' भ्रमण चाइना थियो । कलाकारकै नाताले म त्यहाँ जान पाएँको थिएँ । एक त चाइना

भ्रमण गर्न पाउँदा नै रमाइलो लागिरहेको थियो । फेरि त्यहाँका प्रधानमन्त्रीहरू, वरिष्ठ व्यक्तिहरू हाम्रो प्रदर्शन हेर्न आएकाथिए । उहाँहरूसँग हात मिलाउँदै सम्मानका साथ आफ्नो कला प्रदर्शन गर्न पाउँदा आफ्नो दे शलाई चिनाउँदै छौं । देशका हामी ठूला मान्छे हौं जस्तो लाग्दथ्यो । कलाकारको भाग्यमानी जीवन बाँचिरहेको छु जस्तो लाग्दैथियो ।

बाबु-आमासँग रिसाएको कुनै क्षण सम्झदा ?

आमासँग म कहिले पनि रिसाइँनँ । उहाँलाई आफ्नो आदर्श र प्रेरणा मानेर सधैं सम्मान गरिरहेँ । बुवासँग रिसाएको चाहिँ राम्ररी थाहा छ मलाई । हुन त म बुबालाई अति सम्मान गर्दथेँ । बुबाले पनि मलाई एकदम माया गर्नुहुन्थ्यो । जुनदिन बुबा एकदम अब्भ हुनुभयो, त्यो दिन बुवासँग म बेस्सरी रिसाएँ ।

वि.सं. २०१८ सालतिर हो । बुबाले आमामाथि अर्को आमा ल्याउनुभयो । मेरी कान्छी आमा त म भन्दा दुईचार वर्षभन्दा जेठी हुनुहुन्थ्यो । त्यो पनि बुबा आफैँले गीत सिकाउँदै गरेकी चेली हुनुहुन्थ्यो उहाँ । मलाई गुरेचेली वीचको त्यो विवाह पटककै मन परेन अनि मलाई बुबा एकदम नराम्रो मान्छे लाग्यो । त्यसकारण मैले बुबालाई भनिदिएँ “तिमी जाऊ । आफ्नो गरेर खाऊ । म आफ्नो गरेर खान्छु ।”

त्यसदिनदेखि म आमालाई लिएर बुवासँग टाढा नै बसेँ । उहाँसँग भगडा वा त्यस्तो केही गरिन तर बुवासँग कहिले पनि मेरा मन मिलेन ।

कुनै पुरुषसँग आकर्षित हुँदा, प्रेम प्रस्ताव कसैलाई वा कसैले राख्दा ?

बैशमा स्याल त घोर्ले हुन्छ भन्दछन् । म त केटीमान्छे, त्यो पनि राम्रो कलाकार, नायिका नै भएँ । मसँग आकर्षित हुनेहरू

त धेरै थिए । त्यसलाई स्वभाविक मान्दथे म । उनीहरूलाई म आफ्नो शुभचिन्तक ठान्दथेँ । म आफूले आफैँलाई पाल्नुपने अवस्था थियो । म काममा लगनशील थिएँ । त्यसकारण मसँग मायाप्रीति गाँस्ने समय पनि थिएन ।

म सानै हुँदा भने मेरो हेराइ आर्मीहरूमा जाने गर्दथ्यो । एकदम सुगठित, बलियो, छरितो शरीर लाग्दथ्यो मलाई आर्मीहरूको अनि म सोच्दथेँ ‘म त ठूलो भएपछि आर्मीसँग विवाह गर्दछु ।’

अनि विवाह गर्दा नि ?

मेरो विवाह २७ वर्षको उमेरमा भएको थियो । म राष्ट्रिय नाचघरमा कार्यरत थिएँ । म विभिन्न कार्यक्रमहरूमा सहभागी भैर हन्थेँ । कार्यक्रमहरूमा अंग्रेजीमा उद्घोषण गर्नुपर्दा खेरी उहाँ (श्रीमान्) आउनुहुन्थ्यो । यस्तै कार्यक्रममा हाम्रो भेट भैरहन्थ्यो । यसरी नै हाम्रो चिनजान भयो र उहाँसँग नै मेरो विवाह भयो । विवाह भएको भोलिपल्टै म मस्को गएँ । तेस्रो दिनमा उहाँ जर्मनी जानुभयो । हाम्रो मिलन तीन महिनापछि मात्र जर्मनीमा भयो ।

उहाँको सहयोगी व्यवहार, सपोर्टले गर्दा मलाई अगाडि बढ्न धेरै मद्दत गर्‍यो । मैले के अनुभव गरेँ भने ‘श्रीमान्को सपोर्ट भयो भने सबै ठाउँमा सपोर्ट पाइने रहेछ ।’ म सधैं प्रार्थना गरिरहन्थे अनि गरिरहन्छु कि उहाँजस्तो श्रीमान् मैले सात जुनीसम्म पनि पाइरहूँ ।

पहिलो पटक माइती आजादा ?

मेरी आमालाई मैले डेरामा राखेर म पराईसँग विवाह गरेर गएको थिएँ । छोरीको घरमा बस्नु हुँदैन भन्ने मान्यता मेरी आमाको थियो । त्यसैले आमाले हामीसँग बस्न मान्नुभएन ।

विवाहपछि हामी विदेश गयौं । दुई वर्ष पछि मात्र म विदेशबाट फर्किएँ र

मेरो माइतीमा आमासँग भेट भयो । त्यो भेट खुसी र रमाइलो नहुने त कुरै भएन ।
आमा बन्दा ?

जिन्दगीलाई विवाहपछि केही बुझियो । आमा बनेपछि त भनै प्रष्टसँग बुझियो अनि आमाको महत्व पनि बुझियो । खुसी लाग्यो ।
जीवनमा भोग्नु भएका तीता मीठा क्षणहरू सम्झनु पर्दा ?

मैले धेरै तीतामीठा क्षणहरू सुनाइसकेँ । अरु त के सुनाउनु ? तर म आजसम्म पत्रपत्रिकाहरूलाई कहिले पनि नभनेको एउटा क्षण सुनाउँछु । मलाई धेरै ले सोध्नुहुन्छ, “तपाईंको छोरा छैन ?” यही प्रश्नको जवाफ मैले दिन खोजेको हुँ । यो पत्रिका पढेर धेरैले “ए हो र” भन्नुहुनेछ ।

म जर्मनीबाट फर्केपछि छोरा जन्मियो । उहाँ जर्मनीमै हुनुहुन्थ्यो । मैले उहाँलाई यो खुसीको कुरा सुनाएँ । उहाँले साथीभाइ माझ जर्मनीमै खुसी मनाउनुभयो । त्यहीबखत मेरी छोरीको हात भाँचियो । म वीर अस्पतालमा छोरीको हातको उपचार गराइरहेकी थिएँ । छोरीको हात निको भैसकेकै थिएन । छोराको त्यहीबेलामा मृत्यु भयो । खुसीयाली सबै दुःखमा परिणत भयो । यस्तो बेलामा धेरै दुःख त लाग्यो तर सबै कर्मको फल हो भन्दै म डगमगाइन ।

जीवनलाई फर्केर हेर्दा ?

मान्छे भएर जन्मेपछि जीवन भोग्ने पने रहेछ । यसो सम्झँदा जीवन त फिल्म जस्तो पो लाग्छ, मलाई । जिन्दगी हुन्जेल कमिलाले टो क्दा पनि दुख्छ । मरेपछि जलाउँदा पनि दुख्छैन ।

हाल के के गर्दै हुनुहुन्छ ? कस्तो लागि रहेको छ जीवन र समय ?

कलाकारको जीवन अवकासप्राप्त जीवन भन्न नहुने रहेछ । पहिला छोराको भूमिकामा अभिनय गरियो । पछि नायिकाको रूपमा अनि अहिले आमा,

दिदीको भूमिकामा अभिनय गरिरहेकैछु ।

हुन त अहिले च्याउ उम्रिएसरी कलाकार उम्रिए । कलाको भाउ घट्यो । कलाकारहरू माझिएर आएनन् । हामीजस्ता पुराना कलाकारहरूलाई सम्मान गर्नु त कहाँ हो कहाँ चिन्दा पनि चिन्दैनन् । नयाँ र पुरानोबीच ठूलो खाडल बन्दैछ । कला क्षेत्रमा गृह कुन हो अनि गोवर कुन हो ? छुट्टिन सकेको छैन ।
भन्न मन लागेको बाँकी कुरा ?

जीवनमा आएको उतारचढाव कर्मले जे भन्छ, त्यही भोग्नु पर्दछ भनेर भोगिँदै आइयो । अब त बुढाबुढी भइयो । यो जीवन यस्तै रहेछ । भएका तीन छोरी पनि विदेश बस्छन् । आफ्ना छोराछोरीसँग बस्नु पाउँदा छुट्टै अनुभूति हुन्थ्योहोला । एक किसिमको रिक्तता लाग्दछ तर जीवन यस्तै हो । बुझिएको छ । त्यसकारण भो र्दै आइयो, भोगिँदैछु ।

जीवन आज छ । भोलि के हुने हो थाहा छैन । आज म सम्पन्न नै छु । मसँग जे पनि छ । तर भोलिको लागि मलाई कता कता डर लागिरहेकोछ । मसँगै अभिनय गने धेरै कलाकारहरूको अन्त धेरै नराम्रोसँग भएको छ । यति कि लाश उठाउन पनि चन्दा माग्नु पर्ने अवस्था आएको छ । किन कलाकारहरूको जीवन यस्तो त ? बुझ्न सकिरहेकी छैन ।

नेपालको सरकारसँग मेरो सधैं गुनासो नै रहेको छ । किन कलाकारहरूलाई कहिले पनि सम्मानको दृष्टिकोणले हेरिँदैन ? मेरो कुरा गरौं न । मैले मेरो बाल, वैंस सबै कला भनेरै विताएँ । जनताबाट पाउने सबै सम्मान पाएकोछु । यति कि घरमा पुरस्कार र सम्मान टाड्ने ठाउँ छैन तर सरकारको तर्फबाट खासै केही हुन सकेको छैन । मलाई होस् भन्ने चाहाना पनि छैन तर कलाकार लाई सम्मानको दृष्टिकोणले हेरिनुपर्छ ।

•

नेपाली वर्णविन्यासको मानकीकरण : चुनौती र सम्भावना

- 'गाउँले' बलदेव

१) कथ्य र लेख्य भाषा

प्राणीहरूका प्रजाति चौरासी लाखभन्दा बढी छन् भनिन्छ । तीमध्ये मानवको परिचय भिन्न र उच्च छ । सम्पूर्ण प्राणीहरूको स्वामी मानव नै हो । मानवलाई स्वामित्व दिलाउने महत्त्वपूर्ण भूमिका भाषाले नै निर्वाह गरेको हुन्छ । यसै भएर भाषालाई मानवीय सम्पत्ति भन्ने गरिन्छ, मानवस्वरूपजस्तै मानवीय परिचायक भाषाको स्वरूप पनि भौगोलिक अवस्थितिका कारण भिन्नभिन्न हुनु स्वाभाविक हो । कथ्य नै भाषाको मूल हो । कथ्य भाषा पूर्ण प्राकृतिक हुन्छ । लेख्य परम्परा आरम्भ हुनुपूर्व भाषा बोलीचालीमा मात्र प्रयोग गरिन्थ्यो । बोलीचाली ठाउँपिच्छे फरक हुन सक्छ । एकै परिवारका सदस्यमध्ये सबैले एकै किसिमको उच्चारण गर्न सक्तैनन् । कोही तो ते बोल्छन्, कोही भकभकाएर बोल्छन्, कोही नाके बोल्छन् त कोही अनकनाएर बोल्छन् । व्यक्तिपिच्छे, भिन्न हुने बोलीलाई व्यक्तिभाषा वा व्यक्तिबोली भन्ने चलन छ । भौगोलिक दूरी र वैयक्तिक विशेषताका कारण एउटै भाषाका पनि अनेक हाँगाबिँगा निस्कन्छन् । त्यस्ता भाषालाई भाषिका वा उपभाषिका भन्दछन् । भाषिका वा उपभाषिकाका विशिष्टता भिन्न हुँदै जाँदा नयाँ भाषाहरू निस्किए होला । भाषाबाट उपभाषाहरू जन्मिँदै जान्छन् । संसारमा भाषाको सङ्ख्या बढ्दै जानुको एउटा कारण यो पनि हो । वैदिक भाषा पनि बो

लीचालीमा आधारित थियो । श्रुतिपरम्पराबाट नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरित हुँदै गएको कारणले वेदलाई श्रुति भनिएको हो । कथ्य परम्पराका कारण वैदिक संस्कृतबाट लौकिक संस्कृतको जन्म भएको मान्न सकिन्छ । लौकिक संस्कृतबाट शौरसेनी, मागधी आदि प्राकृत भाषा हुँदै नेपाली, बङ्गाली, हिन्दी, मैथिली, भोजपुरी, अवधी आदि अनेकौँ भाषाहरू जन्मिएका हुन् । आजको विश्वमा भाषा कथ्य परम्परामा सीमित छैन । देवनागरी, रोमन आदि अनेकौँ लिपिहरूको आविष्कारसँगै लेख्य परम्परा विकसित भएको छ । लेख्य परम्पराले भाषाको मौलिक स्वरूपलाई जस्ताको तस्तै र खन नसके तापनि आंशिक रूपमा भने पनि सुरक्षित बनाएको छ । लेख्य भाषालाई स्तरिय र शिष्ट भाषा पनि भन्न सकिन्छ । लेख्य परम्परामा पनि निश्चित कारणहरू हुन्छन् । लेख्य परम्परा बसाउनका लागि सम्बन्धित भाषाका साहित्यकार, लेखक आदिको विशेष भूमिका हुन्छ ।

कथ्य भाषा प्राकृतिक हुने हुनाले स्वादिष्ट हुन्छ । चित्ताकर्षक पनि हुन्छ । कथ्य भाषाको मानकीकरण गर्नु चाहिँ एक प्रकारको कठिनतम कार्य हो । जसको कारण माथि नै उद्धृत भइसक्यो । औच्चारणिक प्रयोगको बाहुल्यका आधारमा हामी कथ्यलाई लेख्य बनाउन सक्छौँ । कथ्यलाई लेख्य मान्यता दिने कार्य लेखक, साहित्यकार तथा पत्रकारहरूले

गर्लान् । जनजिब्रामा पचेका सुललित शब्दहरूले नाटकेतर साहित्यिक विधाहरूमा यथोचित ठाउँ पाउनुपयो । नेपाली भाषा शिक्षणमा आउन थालेपछि कथ्य संस्कृतिको चहलपहल घट्न थालेको छ । कथित शिक्षितहरू लेख्यलाई नै कथ्य बनाउन खोज्छन् । विशुद्ध नेपाली उच्चारण त अपठित वा अशिक्षितहरूबाट मात्र सम्भव थियो । शिक्षा नपाएका गोठाला, भरिया र खेतालाहरूको उच्चारण पूर्ण प्राकृतिक हुन्थ्यो किनभने तिनीहरूको जीवन पद्धति नै प्राकृतिक हुन्थ्यो । आज तिनीहरू पनि रेडियो सुन्छन्, टेलिभिजन सुन्छन् र चलचित्र हेर्छन् । रेडियो र टेलिभिजनबाट बोल्नेहरू तथा चलचित्रमा संवाद दिनेहरू गुरु भइसकेका छन् । रेडियो तथा टी.भी.कमीहरूले जस्तोसुकै अप्राकृतिक उच्चारण गरिरहे पनि तिनीहरूको अनुसरण गरिँदै छ । सचेत वा पठितहरूका कारण आगन्तुक शब्दहरूले नेपाली जनजिब्राबाट परिष्कृत हुने उचित अवसर पाएका छैनन् । आगन्तुक शब्दलाई पनि हामी तत्सम र तद्भव गरी दुई वर्गमा विभाजन गर्न सक्छौं । अचेल विज्ञान र प्रविधिको विकाससँगै नेपालीमा आगन्तुक शब्दको बाढी भित्रिएको छ । आगन्तुक शब्दको वर्णविन्यास नेपाली नियम अनुसार हुने भनिए तापनि त्यसो हुन सकेको छैन । आगन्तुक शब्दको वणै विन्यासमा संस्कृत सन्धिको प्रभाव पर्नुलाई चाहिँ सकारात्मक रूपमा लिन सकिन्छ । इष्ट, राष्ट्र आदि भएभैं पोष्ट (अन्तपूर्ण पोष्ट) , र जिष्टार (कम्पनी रजिष्टारको कार्यालय), रेष्टुर हुनु, वर्ण, कर्ण आदि भएभैं कर्णेल बन्नुलाई एकरूपताको निम्ति सकारात्मक सङ्केत नै मान्नुपर्छ ।

संस्कृत र नेपालीको औच्चारणिक समानता

: नेपाली मातृभाषीहरू अकारान्त संयुक्त अक्षर अन्तमा आउने तत्सम शब्दहरूको उच्चारण संस्कृतवत् अकारान्त अर्थात् अजन्त नै गर्दछौं

। कर्ण, वर्ण, जीर्ण, उत्तीर्ण, मित्र, अङ्ग, अङ्ग, अन्त, युक्त, मुक्त, अनन्त, अवरुद्ध, उन्मत्त, बन्ध, अन्ध, गन्ध आदि । अपवाद : वैकल्पिक उच्चारण- सङ्घ = सङ्घ / सङ्घ, वृन्द = वृन्द / वृन्द । नेपाली अनुकरणात्मक शब्दमा पनि संयुक्त अक्षर अन्तमा भए अकारान्त नै उच्चारण गर्दछौं- भुलुक्क, मुसुक्क, प्याङ्क, फुत्त, निश्रुक्क, भसङ्क, हुत्त, फुत्त, छर्लङ्क आदि । नेपाली अनुकरणात्मक शब्दबाहेक अन्य नेपाली शब्दको उच्चारण पनि प्रायः अकारान्त नै गर्दछौं- दङ्क, उदाङ्क, बन्द, ढङ्क, तसर्थ आदि । आगन्तुक शब्दको उच्चारण चाहिँ विकल्पमा अकारान्त वा हलन्त अर्थात् व्यञ्जनान्त पनि हुन सक्छ : वीरगन्ज = विर. गन्. ज / विर. गन्ज्., कम्प्युनिस्ट = कम्. म्यु. निस्. ट / कम्. म्यु. निस्ट् आदि । त्रि-अक्षरी तत्सम शब्दको मध्य अक्षरको पनि अकार उच्चरित हुन्छ : सुषमा, पदवी, ममता, समता, कमला, पूतना, रचना, सूचना, तुलना आदि । त्रि-अक्षरी नेपाली शब्दमा पनि मध्य अक्षरको उच्चारण प्रायः अकारान्त नै हुन्छ : अमला, पुतली आदि । तीनभन्दा बढी अक्षरका शब्द पनि 'ईय'प्रत्ययान्त भएमा मध्य अक्षरको उच्चारण संस्कृतवत् अकारान्त हुन सक्छ- राजकीय, माननीय, सम्माननीय, पूजनीय, आदरणीय, नमनीय, विचारणीय आदि । तत्सम उपसर्गको अकार पनि उच्चरित हुन्छ : अपकीर्ति, अपक्रम, अपनयन, अपहरण, अपशकुन, अपसव्य, अपवाद, अपयश, अपमान, अपकार, अवधारणा, अवमूल्यन, अवधान, अवयव, अवरोध, अवरोह आदि । अन्य विविध शब्द : सुख, दुःख, शिव आदि । नेपाली अव्यय शब्दहरूको उच्चारण प्रायः अकारान्त नै गर्ने गरिन्छ- अब, जब, तब, सित, तिर, सँग, मुन्तिर, मास्तिर, विहान, साँभ, साँभपख, वर, पर, (रातसाँभ = रात्साँभ) तर आदि । अपवाद : भर्खर, नजिक (आगन्तुक) आदि । हिन्दीको तुलनामा नेपाली भाषाको उच्चारण

संस्कृतसँग निकट छ । हिन्दी उच्चारण : मित्र (मित्र), कर्ण (कर्ण), शिव (सिब), जब (जब) आदि ।

१.१) नेपाली वर्णविन्यास संस्कृतको प्रभावबाट मुक्त हुन सक्छ ?

संस्कृत मूल यथावत् रहन दिने ? ने पाली प्रत्यय लाग्दा पनि संस्कृत धातुबाट निर्मित शब्दको वर्णविन्यासमा मूल रूप यथावत् रहन सक्छ । संस्कृत शब्द र ने पाली शब्दको भिन्नता छुट्टयाउने सूत्र नै बनाउन नसकिएको अवस्थामा संस्कृत प्रत्यय र नेपाली प्रत्यय कसरी छुट्टयाउने ? अतः अविकृत ध्वनि भएको संस्कृत मूललाई संस्कृत-अनुसार नै लेख्न पाउने व्यवस्था गर्ने ? : अ) 'पूज' धातुबाट निर्मित पूजा, पूजक, पूजन, पूजित, पूज्य, पूजनीय भएजस्तै 'पूजार' हुँदा के विग्रन्छ ? आ) पूर्व, पूर्वीय, पूर्वक आदि भएभैं 'पूर्विया, पूर्वी' लेख्दा के विग्रन्छ ? इ) पोषबाट 'पोषिलो' हुनु अशुद्धि नै हो त ? दश, दशम, दशमी हुँदा 'दशै' हुँदा कति घाटा पर्छ ? ई) वर्ष, वर्षीय, वार्षिक भएभैं 'वर्षेनि' हुँदा के भयो ? उ) आकाशबाट 'आकाशे' हुनु नराम्रो हो ? घण्टाबाट 'घण्टी' बनाउनु असजिलो काम हो ? ऊ) अण्ड लेखे भैं 'अण्डा' लेख्न किन नपाइने ? दुःख, दुःखी हुन्छ भने 'दुःखेसो' किन हुँदैन । अंश, अंशी 'अंशियार' हुँदा कति क्षति हुन्छ ?

संस्कृत तत्समवाहेक तद्भव तथा आगन्तुक शब्दमा पनि संस्कृत सन्धिको प्रभाव परेको पाइन्छ- सञ्चो, मञ्जन, मञ्जुर, भण्डा, भण्डै, होण्डा, मुण्डो, भकुण्डो, मण्डी, रण्डी, पोष्ट, एभरेष्ट, रजिष्ट्रे शन, क्रिशिचयन आदि । यसरी हेर्दा नेपाली वर्णविन्यास संस्कृतको प्रभावबाट मुक्त हुन सक्ने देखिँदैन ।

२) नेपाली वर्णविन्यासको मानकीकरणका निमित्त भएका प्रतिनिधि कार्यहरू :

नेपाली वर्णविन्यासको मानकीकरणका लागि राममणि आ.दी.ले 'हलन्त बहिष्कारवादी आन्दोलन' आरम्भ गरे । राममणि आ.दी.को उक्त आन्दोलन 'माधवी' पत्रिका (१९६५)का माध्यमबाट आरम्भ भएको थियो । राममणि आ.दी. नेपाली वर्णविन्यासका प्रथम अभियन्ता मानिन्छन् । हलन्त बहिष्कारबाट नेपाली लेखनलाई कुरूप हुनुबाट बचाउनका लागि गरिएको भनिए तापनि यसबाट नामिक पदमा रहेको अनुच्चरित 'अकार'को सुरक्षा गयो । उतिबेला प्रचलित प्रेसलाई फलामका थप छेस्काहरू जोडिरहनुपर्ने भन्फट पनि परेन । उनका उत्तरवर्ती साहित्यकारहरूले पूर्ण वा आंशिक रूपले उनको यस अभियानलाई समर्थन गर्न थाले ।

हलन्तवादी तथा हलन्त बहिष्कारवादी दुवै थरीलाई दृष्टिगत गरी हेमराज पण्डितले 'चन्द्रिका' व्याकरणका माध्यमबाट वर्णविन्यासको मानकीकरण पनि गरे । भाषावैज्ञानिक दृष्टिले समेत उत्कृष्ट मानिएको विद्वच्छिरोमणि पं. हेमराज शर्माद्वारा लिखित पहिलो व्याकरण 'गोरखाभाषा-व्याकरण-चन्द्रिका' (वि.सं. १९६९) नै हो । यस व्याकरणले तत्सम 'शक्' धातुलाई नेपालीमा उही रूपमा प्रवेश गरायो । क्रियापद र अन्य शब्दहरूको वर्णविन्यास पनि स्थापित गरायो । नेपाली कसरी शुद्ध लेख्ने ? (सम, बालकृष्ण)-(वि.सं. १९९२ भन्दा पहिल्यै) साभा प्रकाशनबाट-२०५४मा पुनर्मुद्रितले 'चन्द्रिका'को नियमलाई आंशिक परिवर्तन गरी सरकारी मान्यता दिलायो । भरौवादी आन्दोलन वि.सं. २०१३ ले स्वदेशी भर्रा शब्दहरूको प्रयोग गर्न र नेपाली इतरका स्वदेशी भाषाका शब्दलाई प्रोत्साहित गर्न थाल्यो । यो आन्दोलन वस्तुवादीभन्दा पनि बढी राष्ट्रवादी थियो । भावुक राष्ट्रवादी

युवाहरूको यस अभियानले आशातीत सफलता पाउन नसके तापनि आंशिक विजय प्राप्त गर्‍यो । यसको परिणामका रूपमा राष्ट्रवाद लाभान्वित भयो तर नेपाली वर्णविन्यासको स्थापित परम्परा चाहिँ खलबलियो । यस आन्दोलनले संस्कृत तत्सम शब्दको वर्णविन्यासलाई पनि चुनौती दिन थाल्यो । अभियन्तामध्येका एक जना तारानाथ शर्मा 'ताना सर्मा'मा रूपान्तरित भए । उनको यो उत्साहले पुरानै अवस्थामा फर्किएर विश्राम लिइसकेको अवस्था छ ।

सरल नेपाली : शुद्ध नेपाली (उपाध्याय, मुकुन्दशरण) प्रथम संस्करण-२०४९ ले केही सरल र केही अव्यावहारिक प्रस्ताव प्रस्तुत गरेको आभास हुन्छ । तत्सम शब्दको वर्णविन्यास (लुईटेल, विष्णु)ले तत्सम शब्द चिनाउनका लागि स्तुत्य कार्य गरेको छ ।

नेपाली वर्णविन्यास (सुवेदी, लालानाथ तथा पराजुली, हरिप्रसाद) : तेस्रो संस्करण-२०५७ 'नेपाली बृहत् शब्दकोश'को सातौँ संस्करणसँग धेरै कुरामा नमिलेको देखिन्छ ।

नेपाली-वर्णविन्यास-विषयक : अधिगोष्ठी (नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान) :-२०५७ ले केही विवादित विषयबाहेक अन्य विषयमा स्पष्ट धारणा राख्न खोजेको छ तर अपवादको अन्त्य गर्न भने सकेको छैन ।

नेपाली वर्णविन्यास र यसको मानकीकरण : अवधारणा-पत्र (बालकृमारी कलेज, नारायणगढ, चितवन) केही संशोधनको पक्षमा देखिन्छ ।

तेस्रो संस्करण-२०५७, (त्रिभुवन विश्व विद्यालय, स्नातक प्रथम वर्ष) अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका (त्रिभुवन विश्व विद्यालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका तर्फबाट : अनिवार्य नेपाली विषय स्थायी समिति, साभा प्रकाशन) :-२०६६ चाहिँ निकै क्रान्तिकारी बनेर समस्तपद तथा मिलित क्रियाको समेत पदवियो

ग गर्ने विवादमा मुछिएको छ । मध्यस्थ व्याकरण, भाग-१, वि.सं. २०६६ ले परम्परावादी तथा परिवर्तनकारीका विच मध्यस्थता गर्न खोजेको छ ।

नेपाली भाषा सङ्गोष्ठी, २०६७ का निर्णयहरू : (नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानद्वारा कमलादी काठमाडौँमा २०६७ पुस २६ देखि २८ गतेसम्म आयोजित)मध्ये अधिकांश निर्णयहरू अनिर्णयका रूपमा देखिएका छन् ।

३) वर्णविन्यास र शब्दकोश

शब्दको बहुमान्य लेख्य परम्परालाई शब्दकोशले संयोजन गरेको हुन्छ । शब्दकोश मानक हुन्छ र हुनु पनि पर्छ । सिकारु भाषीलाई शुद्ध र शिष्ट शब्दको चयन गर्नका लागि शब्दकोशले निकै सघाउ पुऱ्याउँछ । अङ्ग्रेजी भाषा आज अन्तर्राष्ट्रिय भाषाका रूपमा स्थापित भएको छ । यस भाषाको शब्दकोशले पनि कथ्य र लेख्यलाई समायोजन गर्न सकेको छैन । चल्क=चक, क्नाइफ= नाइफ, बुट= बट आदिलाई ज्वलन्त उदाहरणका रूपमा लिन सकिन्छ । अमेरिका र युरोपको उच्चारणमा उल्लेख्य असमानता पाइन्छ । अमेरिकी अङ्ग्रेजी र बेलायती अङ्ग्रेजीमा कतिपय शब्दहरूको वर्णविन्यासमै पनि अन्तर पाइन्छ । नेपाली भाषा पनि आज भारत, भुटान, बर्मा आदि मुलुकहरूका अतिरिक्त अरबी देशहरू, युरोप र अमेरिकाका विभिन्न देशहरूमा बोलिन्छ । नेपाली भाषाको शिक्षण हुने देशहरूको सङ्ख्या पनि दर्जनौँ पुगिसकेको अवस्थामा नेपाली शब्दहरूको वर्णविन्यासमा भरपर्दो र वैज्ञानिक किसिमको मानक आवश्यक छ । वर्णविन्यासको मानकीकरणका लागि शब्दकोशले नै अहम् भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ ।

३.१ वर्णविन्यास परम्परा हो

कथ्य र लेख्यमा समानता स्थापित गर्नु जटिलतम कार्य हो । कथ्यका विविध स्वरूपहरूलाई संयोजन गरेर व्याकरण तथा भाषाविज्ञानका आधारमा बहुमान्य कथ्यलाई

लेख्य स्वरूपमा ल्याउन सकिन्छ । यसका लागि लेखकहरू तथा भाषा प्रयोक्ताहरूले नै बल पुऱ्याउनुपर्ने हुन्छ । स्थापित हुँदै गएको परम्परालाई भत्काउनुभन्दा स्थापित गर्नुपर्ने विषयतिर हाम्रो ध्यान केन्द्रित हुनुपर्ने हो तर भर्खरीवादी आन्दोलनदेखि त्रिभुवन विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको नयाँ प्रयोगसम्म आइपुग्दा बसिसकेको परम्परालाई भत्काउने काम नै बढी भएको देखिन्छ । संयुक्त अक्षरका वर्ण वा अक्षरहरूको बनोटसम्बन्धी भाषावैज्ञानिक विश्लेषण गर्नु नेपालीका मातृभाषी नेपाली नागरिक तथा इतर मातृभाषी नेपालीहरूको बोधगम्यतालाई गम्भीर भएर गरिएको अनुसन्धानका आधारमा निर्यातमा पुगनुपर्ने हुन्छ । नेपालमा नेपाली पछि बोलिने भाषा भारोपेली परिवारकै सदस्य भाषाहरू हुन् भन्ने बिसन मिल्दैन । मध्यपहाडी तथा पहाडी क्षेत्रका भोटबर्मेली परिवार-अन्तर्गत पर्ने भनिएका भाषा बोल्ने र ती भाषाहरूलाई लेख्य परम्परामा ल्याउने इतर भाषीहरूसमेतलाई समेट्न खोज्नु प्रशंसनीय कार्य हो तर सरलताका नाममा परम्परालाई जथाभावीसँग भत्काउनुले नेपाली भाषाप्रति नै अन्याय हुन पुग्छ । भाषालाई कुरूप हुन दिनुहुँदैन र जटिल पनि बनाउनु हुन्न भन्ने परस्पर विरोधी विचारको भाषावैज्ञानिक समन्वय गर्नु आजको आवश्यकता हो । नेपाली भाषा सबै नेपालीको साझा भाषा हो भन्ने कुरालाई अभै मूर्त रूप दिनका लागि नेपालका सबै भाषामा प्रचलित व्यावहारिक नामिक पदलाई नेपाली व्यवस्थित गरी त्यस्ता देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्न लेखक, साहित्यकार तथा पत्रकारहरूलाई प्रेरित गर्न सकिन्छ तर सबैको सरलताका लागि भनेर नेपालीको लेख्य परम्परा भत्काउनेतिर लाग्न सकिँदैन ।

३.२ संस्कृत तत्सम शब्द नेपालीहरूको परिचय बनेको छ

आर्य र अनार्य छुट्टयाउने पद्धति दुई

प्रकारका छन् । सनातनधर्मका ग्रन्थहरूले सभ्य र शिक्षित व्यक्तिलाई आर्य अनि असभ्य र अशिक्षितलाई अनार्य भनी परिभाषित गरेका छन् । हिमाली क्षेत्रमा वस्दैमा अनार्य हुने हो भने कैलाशवासी शिवपार्वतीलाई पनि अनार्य भन्नुपर्ने हुन्छ तर पुराणहरू र संस्कृत साहित्यले शिवपार्वतीलाई अनार्य मानेका छैनन् । शिव आर्य हुन् र पार्वती आर्या हुन् । 'आर्या' पार्वतीको प्रसिद्ध नाम पनि हो । शारीरिक बनोटका आधारमा आर्य र अनार्यको परिभाषा गर्ने समाज शास्त्रीहरूले यस वस्तुतथ्यलाई मनन गर्ने पर्ने देखिन्छ । संस्कृत शब्दलाई आफ्ना बालबालिकाको नामकरण गराउने परम्परा कथित मङ्गल सम्प्रदायमा पनि पाइन्छ । ती समाजहरूमा रामबहादुर, हरिवहादुर, कृष्णबहादुर, धनकुमारी, मायादेवी आदि तत्सम नामधारीहरूको सङ्ख्या उल्लेख्य मात्रामा पाउन सकिन्छ । इन्द्रबहादुर राई, पारिजात, भूपेन्द्रमान शेरचन, सुवास नेम्बाङ आदिकै नामलाई हामी बलियो उदाहरणका रूपमा लिन सक्छौं । संस्कृत शब्द नेपालका प्रायः सबै जातजातिका नागरिकहरूको व्यक्तिवाचक नामसँग सम्बन्धित हुनुले पनि यस भाषाका शब्दहरूप्रति कसैको विमति र विरोध रहन सक्तैन । केही अपवादलाई छोडेर प्रायः प्रत्येक परिवारमा तत्सम नामधारी नेपाली फेला पर्न सक्छन् ।

३.३ अनेक थरी नेपाली शब्दकोशहरू : शब्दकोशको सङ्क्षिप्तः

अहिलेको लेख्य अर्थात् शिष्ट नेपाली मूलतः नेपाली भाषाको पूर्वेली भाषिका अन्तर्गत गोर्खाली उपभाषिकामा आधारित छ । नेपालीको पहिलो शब्दकोश 'टर्नर'को 'नेपाली कोश' लाई मानिएको छ । कथ्य नेपालीको वर्णविन्यासमा आधारित उक्त शब्दकोशको इतिहासले एक शताब्दी पार गरेको छ । नेपालीका प्रथम कोशकार 'टर्नर' हुन् भन्न

सकिन्छ। 'डब्लु. जे. कर्कप्याट्रिक'ले नेपालको इतिहास तथा वंशावलीसम्बन्धी सम्बन्धी विवरण दिने सन्दर्भमा नेपाली शब्दहरूको सूची पनि समावेश गरेका छन्, जसको प्रकाशन इ.सं. १८११ मा भएको थियो। इ.सं. १८८७ मा 'टर्न बुल'को 'नेपाली व्याकरण र शब्दावली' नामक कृति दार्जिलिङबाट प्रकाशित भयो। 'आर.एल.टर्नर'ले 'नेपाली अङ्ग्रेजी शब्दकोश' इ.सं. १९३१ मा प्रकाशित गराएर अर्को तह थप गरे। चक्रपाणि चालिसे, रामचन्द्र दुङ्गना आदिले पनि नेपाली शब्दकोश तयार गर्ने प्रयास गरेका थिए।

नेपाली भाषामै अर्थ दिइएको पहिलो शब्दकोश 'नेपाली भाषा प्रकाशिनी समिति'ले निकाल्यो। समितिको शब्दकोश चाहिँ 'चन्द्रिका' व्याकरणसम्मत वर्णविन्यासमा सम्पादित थियो। यसै विचमा 'नेपाली भाषा प्रकाशिनी समिति'बाट प्रकाशित पुष्कर शमशेरको (?) (भूमिका बालकृष्ण समको) 'नेपाली कसरी शुद्ध लेख्ने?' नामक लघुपुस्तकको प्रकाशन भयो। 'चन्द्रिका' व्याकरणमा आधारित भई प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट वि.सं. २०१९ मा बालचन्द्र शर्माको 'नेपाली शब्दकोश' प्रकाशित भयो।

प्रज्ञा प्रतिष्ठानले वि.सं. २०३३ सालदेखि भाषाविद्हरूलाई शब्दकोश परिमार्जन तथा परिवर्द्धनका लागि खटायो। फलस्वरूप प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट वि.सं.मा २०४०मा 'नेपाली बृहत् शब्दकोश' प्रकाशित भयो।

वि.सं.२०५७,मा वसन्त कुमार शर्मा नेपालबाट सम्पादित 'नेपाली शब्द सागर' निस्कियो। वि.सं.२०५८ मा 'आर.डी प्रभास चटौत'द्वारा सम्पादित 'डोट्याली बृहत् शब्दकोश' पनि देखा पर्‍यो। त्यसपछि वि.सं. २०६१ मा हेमाङ्गराज अधिकारी र बद्रीविशाल भट्टराईको 'प्रयोगात्मक शब्दकोश' प्रकाशित भयो। वि.सं. २०६६मा डा. नरेन्द्र चापागाईको 'नेपाली शब्दभण्डार' निस्किएको छ। उपर्युक्त

शब्दकोशका अतिरिक्त अन्य शब्दकोशहरू पनि प्रकाशित छन्।

३.३.१) बालचन्द्र शर्माद्वारा सम्पादित शब्दकोश : वि.सं. २०१९

२०१९ मा प्रकाशित बालचन्द्र शर्माद्वारा सम्पादित 'नेपाली शब्दकोश'ले अङ्गीकार गरेको वर्णविन्यासमा आज उल्लेख्य परिर्वर्तन आएको छ। बालचन्द्र शर्माले संस्कृत वा संस्कृतेतर शब्दको तत्सम रूपलाई यथावत् राखेका थिए। उनले तत्सम 'शक्' धातुलाई पनि नेपाली रूप मानेका थिए। भर्रौवादी आन्दोलनका अभियन्ताहरूको प्रभावस्वरूप 'शाह' र यस्तै केही शब्दलाई छाडेर 'नेपाली बृहत् शब्दकोश, २०४०' को सातौँ संस्करणले संस्कृतेतर आगन्तुक शब्दको वर्णविन्यास नेपाली नियम-अनुसार गर्ने गरी प्रविष्टि दिएको छ। बालचन्द्र शर्माको शब्दकोशले स्थापित गरिसकेको स्थितिलाई संशोधन गर्दै जाँदा नेपाली भाषाको वर्णविन्यासमा अराजकता सिर्जना पुगेको छ, किनभने हिन्दीमा अरवी, फारसी आदि भाषाको वर्णविन्यास जसरी प्रयोग गरिएको छ, त्योभन्दा भिन्दै किसिमले नेपालीमा लेख्नुपर्दा दक्षिण नेपालका नेपाली इतरका मातृभाषीहरूले ठाडै असहमति जनाएका छन्। नेपालमा सङ्ख्यात्मक दृष्टिले नेपाली पछिको मैथिलीका साथै भोजपुरी, अवधी आदि मातृभाषीहरूको बाहुल्य छ। हिन्दी भाषाको प्रभाव नेपालका अन्य भूभागमा पनि बढ्दै गएको परिप्रेक्ष्यमा एशियाली भाषाका आगन्तुक शब्दहरूको वर्णविन्यास हिन्दीवत् हुनु सरलता हो। उग्र र अन्ध राष्ट्रवादको प्रभाव भाषामा पनि पर्न जानुले नेपाली मातृभाषीभन्दा पछिका इतर मातृभाषा बोल्ने मध्येका बहुसङ्ख्यक नेपालीहरूको आशयबोध गर्न प्रज्ञा प्रतिष्ठानलाई कन कुराले रोकिराखेको छ, भन्ने प्रश्न यक्ष प्रश्नजत्तिकै जटिल बन्न पुगेको छ। नेपाल बाहिरका नेपाली

भाषीहरूसमेतले आगन्तुक शब्दको वर्णविन्यास हिन्दी-अनुरूप होओस् भन्ने चाहेका छन् । महाकवि देवकोटालगायतका साहित्य-महारथीहरूको वर्णविन्यासलाई स्थापित गर्नका लागि पनि उपर्युक्त आग्रहले जोड पुऱ्याएको अवस्था छ । संस्कृत शब्द चिन्न सके जादुमन्त्र बनाउन नसकिएको अवस्थामा स्थापित परम्परालाई भत्काउनुको तार्किक औचित्य प्रज्ञा प्रतिष्ठानले पुष्टि गर्न सकेको छैन ।

संस्कृतको 'पूज्' धातुबाट व्युत्पन्न-पूजा, पूजक, पूजनीय, पूज्य, पूजित भएभै नेपालीमा 'पूजारी' लेख्दा के आपत्ति पर्छ ? पूर्व, पूर्वीयभै 'पूर्वी, पूर्वैलि' लेख्न किन नहुने ? वर्ष, वर्षीय, वार्षिकभएभै 'वर्षेनि' हुँदा कसको के विग्रिन्यो ? इष्ट, दुष्ट, पृष्ट, विशिष्ट आदिभएभै सादृश्यका आधारमा 'पोष्ट, रजिष्टार, रेष्टुरा' आदि लेख्नु अपराध हो त ? पण्डित, दण्ड, ब्रह्माण्ड आदिभै 'भण्डा, भकुण्डो, गुण्डा' आदि लेख्दा के हुन्छ ? पञ्च, मञ्जरी, मञ्जु आदि लेखेभै 'सञ्चो, इञ्जिनियर' आदि लेखेले के विराम गरे ? वर्ण, कर्ण, जीर्ण आदिजस्तै 'कर्णाली, रणा, कर्णेल' आदि लेख्नु सरलताको सिद्धान्त विपरीत हो र ! संस्कृत मूललाई मूल रूपमै लेख्दा अनि संस्कृत सन्धिको प्रभावमा परेर संस्कृतेतर शब्दको वर्णविन्यास मिलाउँदा टाउको दुखाउनु संस्कृतका विरुद्ध व्यक्त गरि एको दुराग्रह नभए के हो त ? यी र यस्ता प्रश्नहरू पनि अनुत्तरित छन् ।

३.३.२ नेपाली बृहत् शब्दकोश , वि.सं. २०४० (सातौँ संस्करण-२०६७) :

नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट सम्पादित 'नेपाली बृहत् शब्दकोश, २०४०' को सातौँ संस्करण बजारमा पाइन्छ । यस शब्दकोशमा 'अं' (अनुस्वारयुक्त 'अ') 'अ'भन्दा अगाडि नै आएको छ । संस्करणको भूमिकामा उपकुलपति महोदयले संशोधनमा भएका त्रुटिहरूको उत्तरदायित्व चाहिँ सम्बन्धित

भाषाविद्हरूको काँधमा राखिदिएर आफू गङ्गाजलजस्तै पवित्र बन्ने प्रयत्न गरेका छन् । भूमिकामा "यस संस्करणमा भएका राम्रा पक्ष र कमीकमजोरीको जस अफ (अप?)जस यसमा काम गर्ने माथि उल्लेख गरिएका विज्ञहरूमा नै जाने कुरा यहाँ उल्लेख गर्न आवश्यक ठान्दछु ।" भन्ने उल्लेख गरिएको छ । भाषाविद्हरूलाई धन्यवाद दिने औपचारिकता पूरा गर्न भने उनी चुकेका छैनन् । उनको भूमिकामा प्रयुक्त वर्णविन्यास र शब्दकोशको प्रविष्टिमा प्रयुक्त वर्णविन्यासमा उल्लेख्य असमानता पाइन्छ । उनले 'पूर्ण'को तद्भव रूप 'पूरा' दीर्घ लेखेका छन् भने शब्दकोशको मूल प्रविष्टिमा 'पुरा' ह्रस्व छ । पदयोगका सम्बन्धमा पनि उनको भूमिकाले परम्पराकै अनुसरण गरेको छ । अद्यावधिक गर्नुलाई भन्दा बजारको माग पूरा गर्नुलाई महत्त्व दिइएवाट प्रज्ञा प्रतिष्ठानले भाषिक अराजकता रोक्नुलाई भन्दा अर्थ आर्जन गर्नुलाई प्राथमिकता दिएको स्पष्ट हुन्छ ।

मूल प्रविष्टिमा पुष्पार्थक 'फुल'को उकार पनि ह्रस्व बनाइएको छ तर पेटबोलीमा 'पूरा', 'फूल'जस्ता क्षतिपूरक दीर्घ लेखिएका शब्दहरूले पर्याप्त ठाउँ लिएका छन् । यसबाट प्रज्ञा प्रतिष्ठानको लापवाही मापन गर्न सजिलो पर्छ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय नेपाली विभागको अनिवार्य नेपाली 'शिक्षण निर्देशिका'-अनुसार 'कक्षा ११'को 'सबैको नेपाली'ले अङ्गीकार गरेको पदवियोगका सम्बन्धमा शब्दकोश संशोधनको नेतृत्व पाएका उपकुलपतिले उल्लेखै गरेका छैनन् यद्यपि उनी यस शब्दकोशलाई सगौरव आधिकारिक भन्न पनि पछि परेका छैनन् ।

३.३.३ 'नेपाली शब्दसागर' वि.सं. २०५७

'नेपाली बृहत् शब्दकोश, २०४०'सँगै समानान्तर रूपमा 'वसन्त कुमार शर्मा ने

पाल'द्वारा सम्पादित 'नेपाली शब्दसागर' वि.सं. २०५७ मा आयो। प्रज्ञा प्रतिष्ठानका तात्कालिक कुलपति स्वयम्बाट विमोचित यस शब्दकोशको विशेषता 'नेपाली बृहत् शब्दकोश, २०४०' को भन्दा धेरै कुरामा असमान छ। वर्णानुक्रम नै भिन्न देखिन्छ। यस शब्दकोशमा 'अंको क्रम 'औ' भन्दा पछाडि छ। सम्पादकले आगन्तुक 'अङ्ग्रेजी'को 'ड'लाई समेत अनुस्वारमा रूपान्तरण गरी 'अंग्रेजी' बनाएका छन्। यस शब्दकोशमा अनुस्वार अर्थात् शिरविन्दुको प्रयोग मनपरी ढङ्गले गरेका छन्। अनुस्वार प्रयोगका लागि सम्पादकसित निश्चित र वैज्ञानिक सिद्धान्त रहे को देखिँदैन।

३.३.४ प्रयोगात्मक शब्दकोश-२०६१ (चतुर्थ संस्करण-२०६८)

यस शब्दकोशका प्रधान सम्पादक हेमाङ्गराज अधिकारी तथा सम्पादक बद्रीविशाल भट्टराई पछिल्लो समयको विवादित वर्णविन्यासका प्रवर्तकमध्येका प्रमुख मानिन्छन् तर उनीहरू अन्य क्षेत्रमा जे-जसरी प्रस्तुत भए तापनि आफ्नो शब्दकोशभित्र चाहिँ पर्याप्त मात्रामा परम्परावादी देखिएका छन्। उनीहरूले संस्कृत तत्समबाहेकका शब्दमा पनि 'णत्व'लाई स्थान दिएका छन्, जस्तै : कर्णेल, राणा आदि। क्षतिपूरक दीर्घाभवनको वैज्ञानिक परम्परालाई सम्मान गरेका छन्। 'उनीहरूसमेतको सक्रिय संलग्नतामा संशोधित 'नेपाली बृहत् शब्दकोश' भन्दा यो शब्दकोश बढी परम्परावादी छ। यो शब्दकोशले उच्चारण गर्न पनि सिकाएको छ। केही शब्दहरूको व्युत्पत्ति पनि देखाएको छ। शब्दकोशीय दृष्टिले यो 'प्रयोगात्मक शब्दकोश' निकै वैज्ञानिक छ तर सम्पादकहरूको आफ्नै सिद्धान्तभन्दा भिन्न र परम्परावादी छ। समस्तपदलाई योग गरिएको यस शब्दकोशले सम्पादकद्वय हेमा'राज अधिकारी तथा बद्रीविशाल भट्टर

राई परम्परा विरोधी तथा अराजकतावादी हुन् भन्नेहरूलाई दरो उत्तर दिएको छ।

३.३.५ नेपाली शब्दभण्डार-२०६६

सम्पादक डा. नरेन्द्र चापागाईले यस शब्दकोशलाई परम्परागत वर्णविन्यासमा आधारित बनाएका छन्। उनले संस्कृतेतर शब्दमा पनि 'ञ, ण, श्' आदि वर्णहरूको प्रयोग गरेका छन्। यो शब्दकोश उपर्युक्त शब्दकोशहरूभन्दा भिन्न विशेषताको छ।

शुद्ध शब्द लेख्न चाहनेले शब्दकोशको प्रयोग गर्न चाहन्छ तर नेपाली शब्दकोशहरू एकनासका छैनन्। शब्दकोश सम्पादकहरू आफूमै स्पष्ट छैनन्। उनीहरू ठाउँ अनुसार प्रयोग गर्छन्, आफैँबाट आफ्नो खण्डन भएको पत्तो पाउँदैनन्। आफ्नो सिद्धान्त आफैँले नबुझेका यस्ता ठेक्केदारहरूबाट एकरूपताका निम्ति कस्तो प्रयास होला ?

४) नेपाली भाषा सङ्गोष्ठी, २०६७ का तथाकथित निर्णयहरू :

शब्दकोशको प्रयोजनका लागि 'ह'पछाडि 'क्ष, त्र, ज्ञ' अथवा 'क'पछाडि 'क्ष', 'ज'पछाडि 'ज्ञ' र 'त'पछाडि 'त्र'को क्रम हुन सक्ने (यस वैकल्पिक निर्णयले एकरूपता भत्काउन सक्छ र अगिल्लो विकल्प-अनुसार हुँदा क्ष=क्ष, ज्ञ=ज्ञ, त्र=त्र भएको जानकारी पछिल्लो पुस्तालाई गराउन कठिन हुन्छ।), संस्कृतबाट आएका तत्सम शब्दमा मात्र 'ऋ, ञ, ण, क्ष, श, ष' को प्रयोग गर्ने ('ज्ञ' छुटाइएको अनि तत्सम शब्द चिन्ने सूत्रका सम्बन्धमा केही उल्लेख नगरिएको।) तर देवनागरीमा लेखिने व्यक्ति, जाति, धर्म, थर, भाषा आदि नामका सन्दर्भमा भने प्रचलनलाई नै मानक रूप स्वीकार गर्ने (यसलाई निर्णय भन्न नसकिने), तत्सम शब्दमा पञ्चम वर्णका निम्ति वैकल्पिक रूपले शिरविन्दुको पनि प्रयोग गर्न सकिने (तत्सम शब्द छुट्टयाउने सूत्र नभएकाले यो नियम तद्भव र आगन्तुकमा पनि सर्न सक्ने), संयुक्त वर्णहरूलाई यथासम्भव

हलन्त व्यञ्जनका साथ लेख्न प्रोत्साहित गने (यस्तो गर्दा नेपालीबाहेक अन्य भाषामा प्रयुक्त संस्कृत शब्द पढ्न चाहनेले अक्षर नचिनेकै कारण पढ्न नसक्ने स्थिति आउन सक्छ । अतः संयुक्त वर्ण पनि सिकाउनै पने हुन्छ ।) सङ्ख्यावाचक शब्दको आदि र मध्यमा ह्रस्व लेख्ने (यसमा व्यञ्जन मिश्रित ईकार दीर्घ लेखिनुपर्छ भन्ने फरक मत पनि देखिएको भन्ने वाक्यांशले निर्णय नभएको बुझाएको), क्षतिपूर्ति दीर्घीभवन भनी दीर्घ लेखिने शब्दहरू तद्भव नियम-अनुसार ह्रस्व लेख्ने (यसमा दीर्घ लेखिनुपर्छ भन्ने फरक मत पनि देखिएको पनि भनिएकाले निर्णय हुन नसकेको), सस् संस्कृतका निकट भएका तथा व्यापक प्रचलनमा रहेका भनी दीर्घ लेखिने शब्दहरू ह्रस्व लेख्ने (सम्भवतः आदि वा मध्य भन्न खोजिएको), तत्सम शब्दमा तद्भव प्रत्यय लाग्दा आदि वा मध्यमा ह्रस्व लेख्ने (सामान्य प्रयोक्ताले तत्सम शब्द कसरी चिन्ने ?), इच्छार्थक क्रियापदको विचमा आउने उकार ह्रस्व गर्ने, समास हुँदा विकार नदेखिने समस्त शब्दको विचमा दीर्घ प्रयोग गर्ने, द्वित्व भई बनेका शब्दका घटक सार्थक नभएमा विचमा भए पनि ह्रस्व नै लेख्ने, संयुक्त क्रियामा छुट्टाछुट्टै आउने सबै ईकार रूप दीर्घ लेख्ने (यसमा ह्रस्व लेख्नुपर्छ भन्ने फरक मत देखिएको भन्ने वाक्यांशका कारण यसलाई पनि निर्णय भन्न नसकिने), पदयोग र पर्दविद्यो ग सम्बन्धमा : समस्तपदका हकमा परम्परागत प्रचलनलाई यथावत् राख्ने र .... व्यापक विमर्श गरी अन्तिम निर्णयमा पुग्ने, विभक्तिवत् नामयोगीबाहेक अन्य नामयोगी छुट्ट्याएर लेख्ने ('विभक्तिवत्'को परिभाषा नदिइएको र नामयोगीका जोड्ने कुरामा फरक मत देखिएको हुनाले यसलाई पनि निर्णय भन्न नमिल्ने), सबै संयुक्त क्रियालाई छुट्ट्याएर लेख्ने (यसमा जोडेर पनि लेख्नुपर्छ भन्ने फरक मत देखिएको भन्नाले यसलाई पनि निर्णय

भन्न नसकिने), मात्र, चाहिँ, जस्ता, जना, वटा शब्द छुट्ट्याएर लेख्ने, सार्थक द्वित्व छुट्ट्याएर लेख्ने, व्यक्तिवाचक नाम प्रचलन अनुसार नै लेख्ने, छलफलका क्रममा आएका मतमतान्तरहरूबारे प्राज्ञिक अन्तर्क्रियाबाट निष्कर्षमा पुग्ने । यसरी निर्णय जतिसुकै क्रमाङ्कमा पुगे तापनि दुईतीनवटाभन्दा बढी निर्णय भएको बुझ्न सकिँदैन ।

निष्कर्ष : क) नेपाली वर्णविन्यासको मानकीकरणका लागि नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानले सम्पूर्ण वार्षिक बजेटबाट कम्तीमा साठी प्रतिशत रकम विनियोजन गर्नुपर्छ । ख) विभिन्न शिक्षण संस्थाका नेपाली विषयक पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धित समितिका प्रतिनिधि, नेपाल सरकार सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयका प्रतिनिधि, न्यायिक निकायका प्रतिनिधि, पत्रकार महासंघ तथा प्रेस युनियनका प्रतिनिधि, नेपालबाहिर विभिन्न देशका भाषाविद्हरूका प्रतिनिधिहरू, पूर्व प्राथमिक तहदेखि विश्वविद्यालय तहसम्म गरी सबै तहमा अध्यापनरत योग्य र अनुभवी अध्यापक तथा प्राध्यापकहरूका प्रतिनिधिहरू, स्थापित साहित्यकारहरू, शब्दकोशकारहरू, व्याकरणकारहरू, भाषावैज्ञानिकहरू, नेपाली बाहेक नेपालमा बोलिने अन्य भाषाका भाषाविद्हरूको यथोचित प्रतिनिधित्व हुने गरी सङ्ख्यात्मक समानुपातिकताका आधारमा न्यूनतम एकएक जना पर्ने गरी ती सबैका प्रतिनिधिहरू र विभिन्न दैनिक, साप्ताहिक, पाक्षिक तथा मासिक पत्रपत्रिकाका भाषासम्पादकहरू सम्मिलित वृहद् भेलाबाट कम्तीमा पन्ध्र दिनसम्म व्यापक विचार विमर्श गरेर निकालिएको सर्वसम्मत निर्णय-अनुसार नेपाली वर्णविन्यासको तार्किक र प्रामाणिक मानक तयार गर्नुपर्छ । ग) प्रतिनिधिहरू आधिकारिक हुनुपर्छ, आधिकारिकताका लागि मतदानको व्यवस्था पनि गर्न सकिन्छ । घ) वैकल्पिक प्रस्ताव प्रतिनिधि भाषाविद्हरूको

हातमा भेला आयोजना हुनुभन्दा कर्मीमा एक महिनाअगाडि नै पुऱ्याइसक्नुपर्छ (ड) प्रत्येक प्रस्तावमा तर्क र प्रमाण उल्लेख गरि एको हुनुपर्छ (च) प्रस्ताव तयार गर्नाका लागि नेपाली वर्णविन्यासका लागि भिन्निभिनन विचार राख्ने सबै प्रकारका भाषाविद्हरूका प्रतिनिधि रहनुपर्छ (छ) प्रस्तावकले भेलामा प्रस्ताव राख्नाका उपयुक्त कारणहरू स्पष्ट पार्न सक्नुपर्छ । (ज) प्रस्तावप्रति सहमत वा असहमत दुवै थरीले सकारण आफ्नो अभिमत राख्नुपर्ने व्यवस्था गरिनुपर्छ । (झ) भेलामा उठाइएका विचारहरूलाई पूर्वाग्रहरहित ढङ्गले लिपिबद्ध गराइनुपर्छ (ञ) प्रस्तावमाथि विमति राख्ने प्रत्येक सहभागीलाई बुँदागत रूपमा आफ्नो लिखित सुझाव राख्न लगाउनुपर्छ र आफ्ना तर्कहरू बुँदागत रूपमा राख्न अनुमति पनि दिनुपर्छ । भेलाको निष्कर्ष आइसकेपछि पनि सहभागीलाई सकारण विमति राख्ने अनुमति दिएर मात्र अन्तिम निर्णय गरिनुपर्छ । प्रस्ताव राख्ने भाषाविद्लाई आकर्षक पारिश्रमिकको व्यवस्था हुनुपर्छ र उत्तरदायित्व लिन पनि बाध्य पारिनुपर्छ । यसरी प्रज्ञा प्रतिष्ठानले नेपाली वर्णविन्यास तथा व्याकरणको मानक अद्यावधिक गरिसकेपछि सबै लेखक, प्राध्यापक, शिक्षक, प्रशासक, न्यायाधीश, वकिल तथा पत्रकारहरूलाई मानक-अनुसार मात्र लेख्न वा लेखाउन बाध्य पार्ने दायित्व चाहिँ संस्कृति तथा शिक्षा मन्त्रालयले लिनुपर्छ, होइन भने नेपाली भाषाको वर्णविन्यास तथा व्याकरणमा आउन सक्ने अराजकताको उत्तरदायित्व पनि सम्बन्धित मन्त्रालयहरूले नै लिनुपर्छ ।

सन्दर्भसूची :

अधिकारी, बलदेव (गाउँले बलदेव) : मध्यस्थ व्याकरण, भाग-१ (प्रथम संस्करण, २०६६), अधिकारी, हेमाङ्गराज र भट्टराई बन्दीविशाल : प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश (चतुर्थ संस्करण, २०६८), मुकुन्द शरण : सरल नेपाली : शुद्ध नेपाली (प्रथम संस्करण, २०४९), गौतम, देवीप्रसाद : नेपाली भाषा-परिचय (पहिलो संस्करण,

२०४९), चटौत, आर. डी. प्रभास : डोट्याली बृहत् शब्दकोश (प्रथम संस्करण, २०५८), चापागाई, नरेन्द्र : नेपाली शब्दभण्डार (प्रथम संस्करण, २०६६) त्रिभुवन विश्व विद्यालय, पठ्यक्रम विकास केन्द्रका तर्फबाट अनिवार्य नेपाली विषय स्थायी समिति (प्रकाशक : साभा प्रकाशन) : अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका (प्रथम संस्करण, २०६६), नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान (सम्पादक : पराजुली, कृष्णप्रसाद आदि ।) नेपाली बृहत् शब्दकोश (प्रथम संस्करण, २०६६), नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान (आयोजक : भट्टराय, चूडानाथ, लेखक/सम्पादक : भट्टराई, रोहिणीप्रसाद) : बृहद् नेपाली व्याकरण (प्रथम संस्करण, २०३३), नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान (सम्पादक : बन्धु, चूडामणि) नेपाली व्याकरणका केही पक्ष (प्रथम संस्करण, २०६६), नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान (संयोजक : पन्थी, टीकाराम) : नेपाली-वर्णविन्यास-विषयक अधिगोष्ठी (प्रथम संस्करण, २०५७), नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान (संयोजक : पन्थी, टीकाराम) : नेपाली भाषा सङ्गोष्ठी, २०६७ का निर्णयहरू (टङ्कन गरिएको हस्ताक्षरित प्रति : तीन पृष्ठ), नेपाल, वसन्त कुमार शर्मा : नेपाली शब्दसागर (प्रथम संस्करण : २०५७), न्यौपाने, टङ्गप्रसाद र न्यौपाने, दीपप्रसाद : रूपविज्ञान (प्रथम संस्करण, २०६३), न्यौपाने, टङ्गप्रसाद र न्यौपाने, दीपप्रसाद : रूपविज्ञान (प्रथम संस्करण, २०६३), पण्डित, हेमराज : चन्द्रिका (प्रथम-द्वितीय- प्रकाश : १९६९/साभा प्रकाशनबाट- दोस्रो संस्करण, २०५१), पोखरेल, माधवप्रसाद : ध्वनिविज्ञान र नेपाली भाषाको ध्वनि-परिचय (प्रथम संस्करण, २०५७), पौडेल, रामचन्द्र : संस्कृत व्याकरण तथा वैयाकरण परिचय (प्रथम संस्करण, २०३८), बन्धु, चूडामणि : भाषा विज्ञान (चौथो संस्करण : २०४३), बन्धु, चूडामणि : नेपाली भाषाको उत्पत्ति (पाँचौँ संस्करण, २०५२), बन्धु, चूडामणि : भाषाविज्ञानका सम्प्रदाय (पहिलो संस्करण, २०५३), बालकुमारी कलेज : अवधारणा-पत्र (प्रथम संस्करण : २०६२), लम्साल, रामचन्द्र : नेपाली भाषा र व्याकरण (दोस्रो संस्करण, २०६५), लुईटेल, विष्णु : तत्सम शब्दको वर्णविन्यास (प्रथम संस्करण, २०५३), शमशेर, बालकृष्ण : नेपाली कसरी शुद्ध लेख्ने ? (प्रथम संस्करण : १९९२ साभाप्रकाशनबाट-छैटौँ पटक, २०५४), सिग्दयाल, सोमनाथ : मध्य-चन्द्रिका (चौथो संस्करण), सिजापति, रामविक्रम : केन्द्रीय नेपाली भाषिकाहरू (प्रथम संस्करण, २०४१) सुवेदी, लालानाथ र पराजुली, हरि प्रसाद : नेपाली वर्णविन्यास (तेस्रो संस्करण, २०५७) ।

‘रूञ्चे हाँसो’ हाँसिरहेका परिश्रमी

- पुष्करराज भट्ट

१. विषय प्रवेश

नारायण परिश्रमी पोखराका एक सशक्त सिर्जनाकर्मी हुन्। खण्डकाव्य, कविता, गीतका साथै हास्यव्यङ्ग्य निबन्धमा कलम चलाउने परिश्रमीको मूल विधा हास्यव्यङ्ग्य नै हो। साहित्य संगम, प्रलेस, साहित्य श्रद्धालाका साथै जनसाहित्यिक मञ्च, नेपालका केन्द्रीय समिति सदस्य रहेका उनी विगत दुई दशकदेखि साहित्य लेखनमा क्रियाशील छन्। यस लेखमा मूलतः नारायण परिश्रमीको रूञ्चे हाँसो हास्यव्यङ्ग्य निबन्ध सङ्ग्रहको आधारमा उनको लेखनीको बारेमा चर्चा गर्ने प्रयास रहने छ।

२. ‘रूञ्चे हाँसो’ हास्यव्यङ्ग्य निबन्ध सङ्ग्रह

निबन्धका विभिन्न भेदहरू मध्ये हास्यव्यङ्ग्य पनि एक हो। जीवन र जगतका विभिन्न अमिल्दा पक्षहरू प्रति व्यङ्ग्य गर्न साहित्यको प्रयोग गर्ने क्रममा विभिन्न विधाको सहायता लिइन्छ। नेपाली शब्दकोषमा ‘छेडखानको साथै हाँसो उठाउने काम कुरो, हाँसाउने र छोडपेच हान्ने काम, साहित्यमा यथार्थ तर अनुचित काम कारवाही माथि हाँसाउने गरी गरिने व्यङ्ग्य र साहित्यको विशेषतः कथा, कविता, निबन्ध आदिका माध्यमबाट प्रयोग गरिने एक उपविधा’ भनेर हाँस्यव्यङ्ग्यलाई परिभाषित गरिएको छ।

समाजिक पर्यावरणका अनेक पक्षलाई ठाडो प्रस्तुति गर्दा गाली हुन जान्छ तर विकृति, विसंगतिलाई कलात्मक रूपले साहित्यको माध्यमबाट प्रस्तुत गर्दा त्यसले बेग्लै अर्थ र खड्छ। समाज परिवर्तनको अपेक्षा सहित मानिसमा जागरूकता ल्याउने सिर्जित यस्ता रचनाले लेखकको सिर्जनात्मक सीपको विकास हुनुको साथै आफ्नो विचार, दृष्टिकोणलाई व्यापक

जनता सामु पुर्याउनमा मद्दत पुर्याउँछ।

हास्यव्यङ्ग्यको मुख्य उद्देश्य समाजमा प्रचलित कुरीति एवम् विकृतिहरूलाई सहज किसिमले प्रहार गर्नुका साथै मनोरञ्जन प्रदान गर्नु हो। .....वास्तवमा हास्यव्यङ्ग्य विधामा कलम चलाउनेहरू त्यस्ता शल्यचिकित्सक हुन् जसले समाजमा रहेको घाउ खटिरा आदिको चिरफार गर्छन्। (पाण्डेय : २०६० : ४४)

नारायण परिश्रमीद्वारा रचित रूञ्चे हाँसो वि.स. २०४५ देखि २०६५ सम्म लेखिएका रचनाहरूको सङ्ग्रह हो। उनको हास्यव्यङ्ग्य निबन्ध लेखनको उच्चतम प्राप्तिका रूपमा यस कृतिलाई लिन सकिन्छ। यस कृतिमा उनले व्यक्ति, परिवार, समाज, राष्ट्र हुँदै सिंगो मानवजातिसँग सम्बन्धित विषयवस्तुलाई स्पर्श गरेका छन्।

यस कृतिको मूल विषयक्षेत्र राजनीति रहेको पाइन्छ। देशको राजनीति सधैं सम्पूर्ण समाज सप्रन्छ, राजनीति विद्ये समाज पुरै विग्रन्छ। त्यसैले राजनीति र त्यसले ल्याएका प्रभावले सिंगो राष्ट्र एवम् जनताका जीवनमा ल्याउने असरबाट कोही पनि बचेर रहन सक्दैन भन्ने मत लेखकको रहेको छ। राजनीतिले ल्याएका विषम प्रभावहरूलाई उनले स्थान दिएका छन्। यस कृतिमा उनले जनताको परिश्रममाथि रजाई गर्ने र राजनीतिकर्मीको उछितो काटेका छन्। त्यस्तै राजनीतिमा भित्र्याइएको गुण्डा संस्कृति, भाषणमुखी चरित्र, काम नगर्ने प्रवृत्तिप्रति छेड हानेका छन्।

जनताको गाँसबास खोस्ने र अरूलाई उपहास गर्ने परपीडक संस्कृतिको वाहक बनेको राजनीतिकर्मीको बारेमा उनले चर्चा गरे

का छन् । संसारभरका मजदुर एक हौं भनेर नारा दिने कम्युनिष्ट भन्दा पूँजीवादीहरू मिले को र कम्युनिष्ट संगठनको फलामे अनुशासन भंग भएर जाँड पसलमा पोखिन गएको अवस्थाप्रति चिन्ता व्यक्त गरेका छन् । जनताको लागि भन्दा सुख सयलको राजनीति गर्ने कम्युनिष्ट नेताहरूको पनि उनले दोहलो काटेका छन् ।

आफूलाई प्रजातन्त्रवादी भने पनि पञ्चको नीति एवम् संस्कार अंगाल्ने काफ्रेसी राजनीतिप्रति पनि उनको व्यङ्ग्य पाइन्छ । राजीतिमा देखा पर्ने अपवित्र गठबन्धन, पजेरो संस्कृतिका साथै विरोधका लागि विरोध गर्ने प्रवृत्तिप्रति पनि उनको कलम कठोर बनेको छ । सुत्केरी भत्ता खाने पुरूष सांसद र अवसरवादी राजनीतिकमीप्रति उनले घृणा प्रकट गरेका छन् ।

मानवीय उदात्त र निरपेक्ष दृष्टिकोण अँगालेर प्रकट हुने हास्यव्यङ्ग्य नै स्वास्थ्य, सार्थक र विवेकपूर्ण हुने ठानेको छ । यो त्यसको धरातल हो जहाँबाट समाजलाई हेर्छौं र जहाँ बसेर हास्यव्यङ्ग्यको उचाइ नापिन्छ, स्तरियता नापिन्छ, व्यापकता नापिन्छ । यो आधारबिना त्यसको सार्वजनीन महत्ता र मानवीय मूल्य, व्याप्ति कुण्ठित हुन्छ । मौलाउन पनि सक्दैन भनेर प्रधान (२०५९ : १२८) ले भनेका छन् ।

नारायण परिश्रमीका हास्यव्यङ्ग्यले व्यापक परिवेश समेटनुका साथै जीवन र जगतप्रतिको तीव्र जिज्ञासु सुक्ष्म चेतना प्रकट गरेको छ । उनी स-साना देखि लिएर ठूला घटनाहरूमा गएर तथ्यहरूको सर्वेक्षण, अन्वेषण अनि त्यसको तार्किक निष्कर्ष तर्फको यात्रामा अघि बढेको पाइन्छन् ।

उनका हास्यव्यङ्ग्य निबन्धमा राजनीतिक मात्र विषयको रूपमा आएको छैन । आम मानव जीवनका घटनाहरू तर्फ पनि उनको दृष्टि पुगेको पाइन्छ । धनी बन्न लोभी बन्नैपर्ने, अरूलाई उचाल्न उचाल्ने र पछार्ने प्रवृत्ति बोक्नेपर्ने कुरा उनले अघि सारेका छन् । अरूलाई दुःख दिएर धन सङ्ग्रह गर्ने प्रवृत्तिप्रति उनले छेड हानेका

छन् । मजदुरका नाममा दादागिरी गर्ने, उद्योगधन्दा बन्द गराउने प्रवृत्तिलाई पनि उनले राम्रो मानेका छैनन् । पान पसलमा भै सस्तो सस्तो भएको प्रेमलाई उनले पाखण्ड देखेका छन् । यातायात क्षेत्रमा थोत्रा गाडी लामो समयसम्म चलिरहने र ड्राइभर कहिल्यै अवकाश नपाउने स्थितिप्रति पनि उनको चिन्ता रहेको छ ।

हास्यव्यङ्ग्यकार परिश्रमीका निबन्धहरूमा हास्यको मात्राभन्दा व्यङ्ग्यको मात्रा प्रबल रहेको छ । व्यङ्ग्यलाई प्रभावकारी बनाउन हास्यलाई हतियारको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । भाषिक प्रयोगगत विशिष्टताले अभिव्यक्तिलाई प्रभावकारी बनाउने काम भएको छ, भने विषयगत दृष्टिले व्यक्ति र समाजका विविध क्षेत्रका विकृति, विसंगतिमाथि प्रहार गर्दै समाज सुधारको अपेक्षा गरिएको छ । (रामनाथ ओभा, मन्तव्य : २०६५ : ४४)

नारायण परिश्रमीका निबन्धमा राजनीति र सामाजिक क्षेत्र मात्र हैन, प्रशासनिक क्षेत्रका घटनालाई पनि विषयवस्तुको रूपमा अघि सारिएको पाइन्छ । उनका निबन्धमा चाकडी, चाप्लुसी गर्ने प्रवृत्ति, घुसखोरीका घटनाहरूका बारेमा चर्चा गरिएको पाइन्छ । भूमिसुधारका हाकिमले बढता भएको जग्गा कुकुरका नाममा दर्ता गर्ने गरेको भनेर व्यङ्ग्य गरिएको छ । पुस्तक चोर राजदुतका प्रसङ्ग देखि लिएर कर्मचारीदेखि ब्रम्हचारीसम्म द्रव्यमोहमा फसेका घटनालाई उनले रोचक पारले प्रस्तुत गरेका छन् । हाम्रो सांस्कृतिक क्षेत्रमा देखा परेको गतिहीनलाई पनि उनले अघि सारेको पाइन्छ । सामन्ती युगका कवि साहित्यकारदेखि पूँजीवादी युगका कवि कलाकारले नारी जातिको अपमान गरेर छाडा संस्कृति भित्र्याउने गरेको कुराप्रति उनले विरोध जनाएका छन् । मानिसको सुन्दरता उसको सिर्जनाबाट भल्कनुपर्ने र देश अनि समाजको निमित्त लगाउनुपर्ने तर्फ उनको जोड छ ।

हेपिएका, पिल्सिएका, दबिएका र पछाडी पारिएका व्यक्ति र जातिका पक्षमा उभिदै

उनीहरूलाई दमन गर्ने व्यक्ति र वर्गप्रति आक्रोश व्यक्त गर्ने काम निबन्धकारबाट भएको छ। त्यसैले कृति प्रगतिवादी कोटीको देखापर्दछ। (ओभा : ऐजन : छ)

आफू शैक्षिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित भएकोले सो क्षेत्रका राम्रा-नराम्रा पक्षलाई नजिकबाट हेर्ने काम उनले राम्ररी गरेको पाइन्छ। छोरालाई लाहुरे र छोरीलाई बिहे गर्ने प्रमाणपत्रको लागि विद्यालय पठाउने अभिभावक प्रवृत्तिले शिक्षाको गुणस्तर कायम हुन नसक्ने उनको तर्क छ। समुदायको नाममा अनावश्यक हस्तक्षेप, जर्बजस्ती पास बनाउने प्रचलनका साथै आफ्नो जिम्मेवारी पुरा नगर्ने, गलत फाइदा लिने शिक्षक प्रवृत्तिप्रति पनि उनले व्यङ्ग्य गरेका छन्।

प्यारोडी गीत, व्यङ्ग्य निबन्ध, विद्रोह र उन्मुक्तिका कविता साथै प्रगतिशील एवम् देशभक्ति भावले भरिपूर्ण गीतका रचयिता परिश्रमी समाज र जीवनलाई नजिकबाट चियाउने प्रतिभा हुन्। सभ्य समाज, शालीन जीवन, परिश्रम र पसिनाको मूल्य उनको रचनामा पाइने अन्तर वस्तु हुन्। साहित्य समाजको लागि र मानवको लागि हो भन्ने धारणा प्रबल रहेको उहाँका रचनामा पाइन्छ। शोषण-दोहन, अन्याय-अत्याचारसँग लडन संगठित भएर लाग्नुपर्छ भन्ने परिश्रमीको धारणा छ। (भीम रानाभाट, प्रकाशकीय : ज)

समाजका अन्य क्षेत्रहरू जस्तै स्वास्थ्य क्षेत्र पनि समस्याग्रस्त रहेको लेखकको ठम्याइ रहेको छ। धुम्रपान, नशापान गर्ने डाक्टरको जनताको स्वास्थ्यसँग खेलवाड गर्ने प्रवृत्तिप्रति पनि उनले व्यङ्ग्य गरेका छन्। अनावश्यक मानसम्मान खोज्ने प्रवृत्ति, अरूलाई हेला गर्ने प्रवृत्ति रहेको तर्फ उनले संकेत गरेका छन्। जनताको आर्थिक शोषण गर्ने, दुहनो गाई बनाउने तर गलत उपचार गरेर मृत्यु मुखमा पुऱ्याइएका घटनालाई पनि उनले प्रस्तुत गरेका छन्। जनताप्रति संवेदनशील हुनुपर्ने भाव समेटेको पाइन्छ। नशाखोरी गर्ने युवा पुस्ताप्रति उनले व्यङ्ग्य

गरेका छन्। कुनै घटना घटने बित्तिकै तोडफोड, आगजनी, कुटापिट गर्ने आफन्तको प्रवृत्तिलाई पनि उनले राम्रो मानेका छैनन्।

नारायण परिश्रमीका हास्यव्यङ्ग्य निबन्धहरूमा व्यक्तिगत सामान्य घटनादेखि लिएर सामाजिक जीवनका अनेक पक्ष समेत आएको पाइन्छ। समाजका अमिल्दा असजिला पक्षप्रति व्यङ्ग्य गर्दै असल समाज निर्माणको सार्थक दिशाको खोजी हुनुपर्ने उनको चिन्तन पाइन्छ। कतिपय निबन्धहरूमा उखान, गाउँखाने कथाका साथै प्रचलित लोकगीत समेत प्रस्तुत भएको पाइन्छ। स्थानिय ठेट शब्दहरूको पनि कतै कतै प्रयोग पाइन्छ।

३. निश्कर्ष

नारायण परिश्रमी नेपालको सुन्दर नगरी पोखरामा बसोबास गर्दै साहित्य सिर्जनामा लागि रहेका एक कर्मठ व्यक्ति हुन्। उनको हास्यव्यङ्ग्य निबन्ध लेखन सशक्त छ। उनका निबन्धमा सामाजिक जीवनका विभिन्न पक्षप्रति चिन्तन पाइन्छ। राजनीतिक विकृति, सामाजिक कुप्रवृत्ति, प्रशासनिक छाडापन, सांस्कृतिक विचलन, शैक्षिक अराजकता एवम् स्वास्थ्य क्षेत्रमा देखिएको लापरवाहीका घटनालाई सुक्ष्म ढंगले विश्लेषण गरेका छन्। जीवन र जगतप्रतिको प्रगतिवादी दृष्टि उनको लेखनको अभिष्ट हो।

कतै-कतै सतही प्रस्तुति, छाडा शब्दावलीको प्रयोगलाई छाडिदिने हो भने उनको लेखन सार्थक नै मान्नुपर्दछ। समालोचक रविलाल अधिकारीले “उहाँका सीप र शैलीले समय र साधनाको माग गर्ने” भनी भन्नुभएको कुरातर्फ मेरो पूर्ण समर्थन छ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- परिश्रमी, नारायण, रूञ्चे हाँसो, पोखरा : साहित्य श्रृङ्खला : २०६५।
 प्रधान, कृष्णचन्द्रसिंह, कृति अवलोकन : ललितपुर : साभा प्रकाशन : २०५९।
 पाण्डेय, बालमुकुन्द, आधुनिक नेपाली हास्यव्यङ्ग्य, सम्पा. भाउपन्थी, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०६०।

सार्थक माया

- सानु शर्मा

मायाको परिभाषा
मिलनमा नै सार्थक भए पनि
मलाई बिछोडप्रति कुनै गुनासो छैन
किनकि मिलनमा मुस्कान त हुन्छ
तर मजा हुँदैन,
डबडबाएको आँखामा
प्रतिछ्यै प्रतिछ्यया बोकेर
जिन्दगीको किनारमा उभिदा
जति मायाको महत्व बुझिन्छ
त्यति मायालुको न्यानो अंगालोमा
उसको बाफिलो स्पर्समा
महसुस हुँदैन माया ।
अझै मलाई त लाग्छ
प्रत्येक पटकको भेटघाट,
विरोध प्रतिरोध र वादविवादपछि
विस्तारै विस्तारै सेलाउँछ माया,
तर बिछोडमा विह्वल हुँदै सोच्दा
प्रतिपल आफुलाई

मायालुको नजिक महसुस गर्दै
हरेक सर्कदै जाने पलसँगै
कल्पना र सम्भनाको न्यानो मिठास बोकेर
भन् भन् अझै मौलाउँछ माया ।
अरुको लागि जे भए पनि
मैले बुझेको मायाको परिभाषा त
बस यति नै हो कि
तिमी मेरो परिधिभन्दा टाढा भए पनि
विगतका दिनहरू सम्भदा कहिलेकाही
तिम्रा आँखाहरू रसाउन
या फेरि मेरो कुनै केटाकेटपना सम्भेर
तिम्रो ओंठहरू सुस्तरी मुस्काउन
बस, मेरो सानोमनभित्र अटाएको
एउटा सार्थक मायाको परिभाषा यति नै हो
हुनसकछ तिम्रीलाई लाग्ला
कि यो मेरो पागलपन भनेर
तर तिम्रो नजरमा प्रिय,
म कहिले सदे थिएँ ।

गजल

- अनिल थापा

आफ्नै छाती बिछ्याएर सिँढी दियौ हामी
पुग्यौ तिम्री माथि माथि छँदै थियौ हामी
नयाँ नयाँ सपनाका लाम बाँडुदै आयौ
सात, छ्यालिस, त्रिसष्टी लियौ हामी

उस्तै रह्यो बुकुरोको कथा व्यथा सधैं
कस्को गरौं विस्वास अब ? रन्थनियौ हामी

कथा उस्तै, व्यथा उस्तै पीडा सधैं उस्तै
मीठा मीठा नारासँगै जीवन पियौ हामी

यस्तो हुन्छ उस्तो हुन्छ सबै मिल्छ भन्थ्यौ
आशवासनमा मुख मिठाउँदै सधैं जियौ हामी

भगडा

- तिलक लामिछाने

सबका घरका टुकुरा बुकुरा
पशु पालनका कति छन् टहरा
कहीं घाँससरी कहीं फाँटभरी
सबका मनमा पशु एक सहरा

कहीं फाँटभरी कहीं आँट गरी
घरखेत गरी सुखशान्त सरी
अरूको धनको दुःख यो जनको
परिवार सँगै छ खुसी मनको

कहीं सागर पार गरी करिया
कहीं रात दिनौ अरूकै भरिया

कहीं दौलतले कहीं औकतले
मन शान्त सुखी सब औसतले

कति दौलतमा मन शान्त नभा
जुन नर्कसरी मनमा सबका
जति आर्जन भो उति खर्चिन गो
मन शान्त लिने दिन हुन अवका

अखडा सबका वखडा तगडा
न छ तर्क कुनै सब ति कचडा
अरूको धनमा छ पिडा मनमा
कहीं काम नभै नगरौं भगडा

• n3syf

शकित वेतना

● इन्द्रकुमार श्रेष्ठ

नेपालनाथ, नेताको भाषण भनेपछि
हरुकै हुन्थ्यो । पत्रिकामा छापिएका नेताका
विचारप्रति पनि चर्को टिप्पणी गर्थ्यो । देशमा
व्याप्त भ्रष्टाचारका विरुद्धमा पनि उसले दिनहुँ
केही न केही लेखिरह्यो । विशेषता सार्वजनिक
सरोकारसँग सम्बन्धित राजनीतिक बहसका
टीभी कार्यक्रमहरू पनि उसले कहिल्यै
छुटाएन । आफ्नो जीवनका महत्वपूर्ण समय
नेपालनाथले यस्तै काम कुरामा खर्च गर्थे ।

तर नेताका भाषणहरूले कहिल्यै
सार्थकता पाएनन् । उसले लेखेका विचार
हरूको सुनुवाइ पनि कहिल्यै भएन । विस्तारै
उसका कानहरू हालिँदै गए । आँखाको दृष्टि
धमिलिँदै गयो । हातहरू पनि गल्दै गए ।
धेरैले अस्पताल जाने सल्लाह दिए, तर
उसलाई आजकल त्यस्तैमा आनन्द लाग्न
थालेको छ ।

- कमलाकुञ्ज, ओखलढुंगा

गजल

- मिलन समिर

चिने चिने जस्तो लाग्यो
सँगै हिंडे जस्तो लाग्यो

पूर्णमाको चाँदनीले
मुटु छिने जस्तो लाग्यो

छड्के नजर मात्रै हैन
ज्यानै दिने जस्तो लाग्यो

सुख दुःख एकापसमा
बाँडी लिने जस्तो लाग्यो

कुसुमे रुमाल चिनो
दिन किने जस्तो लाग्यो

आँ गर्दामा अलंकार
यो बुझिने जस्तो लाग्यो

विजयादशमी

तथा शुभदीपावली २०६८ को
पावन अवसरमा समस्त विद्यार्थी,
अभिभावक, शिक्षक एवं सम्पूर्ण ने
पाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
सुख, शान्ति र समृद्धिको हार्दिक
मंगलमय शुभकामना

सुमन भट्टराई

प्रमुख एवं

सिमरा कलेज परिवार

सिमरा, बारा

(पुनश्च : यस क्याम्पसको स्नातक तह प्रथम वर्षमा
सबै संकायमा भर्ना खुलेको जानकारी सम्बन्धित
सरोकारवालाहरूलाई गराउन चाहन्छौं।)

वन तथा वातावरणको
संरक्षण र सम्वर्द्धन गरौं ।

विजयादशमी

तथा शुभदीपावली २०६८ को
पावन अवसरमा समस्त ने
पालीहरूमा सुख, शान्ति र
समृद्धिको हार्दिक मंगलमय
शुभकामना

सज्यानी सामुदायिक वन
उपभोक्ता समूह
पुलाचौर-९, म्याग्दी

विजयादशमी

तथा शुभदीपावली २०६८ को
पावन अवसरमा समस्त विद्यार्थी,
अभिभावक, शिक्षक एवं सम्पूर्ण ने
पाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा
सुख, शान्ति र समृद्धिको हार्दिक
मंगलमय शुभकामना

बालजागृति प्राथमिक

विद्यालय परिवार

कोठेसाँघु, बगुवाखोला
म्याग्दी

विजयादशमी

तथा शुभदीपावली २०६८ को
पावन अवसरमा समस्त ने
पालीहरूमा सुख, शान्ति र
समृद्धिको हार्दिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त
गर्दछौं ।

बाल संरक्षण समिति
पुलाचौर, म्याग्दी

विजयादशमी, शुभदीपावली तथा छठ पर्व- २०६८ को
सुखद् उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक एवं सम्पूर्ण नेपाली
दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

पुष्कलराज पन्त
प्रिन्सिपल एवं
अमरज्योति उच्च मावि, परिवार

कलंकी, काठमाडौं, फोन : ४२७३१५९, ४२८८२३

विगतदेखि सत प्रतिशतसहित विशिष्ट श्रेणीमा एसएलसी उत्तीर्ण गराउन सफल
यस विद्यालयलाई गुणस्तरीय शिक्षाका लागि सम्भन्नुहोस् ।

विजयादशमी, शुभदीपावली तथा छठ पर्व- २०६८ को
सुखद् उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण नेपाली दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

हेटौडा सिमेन्ट उद्योग लि. परिवार
(गुणस्तरीय सिमेन्टका लागि सधैं हामीलाई सम्भन्नुहोस् ।

विजयादशमी, शुभदीपावली
तथा छठपर्व-२०६८ को
उपलक्ष्यमा समस्त
जिल्लाबासीहरूमा सुख, शान्ति एवं
समृद्धिको हार्दिक
मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

स्थानीय विकास अधिकारी
एवं

af/f lhNnf lj sf; ; ldl t
kl/jf/

विजयादशमी, शुभदीपावली
तथा छठपर्व- २०६८ तथा नेपाल
सम्बत १९३२ को सुखद् उपलक्ष्यमा
सम्पूर्ण नेपालीमा दाजुभाइ तथा
दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना ।

प्रो. मचाकाजी
तथा

समुन्द्र प्रिन्टर्स लगन, काठमाडौं

बेलायतमा अनेसासको दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन

- शर्मिला खड्का (दाहाल)

‘भाषा हाम्रो प्राण हो, देश हाम्रो ज्यान, जहाँ रहे नि चिनाउने संस्कृति हो शान,’ भन्ने नारका साथ अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाजको दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन बेलायतको राजधानी लन्डनमा हालै सम्पन्न भएको छ । अगस्त २६, २७, २८ गरी तीन दिनसम्म चलेको उक्त सम्मेलनमा नेपाल तथा अन्य देशबाट पनि सहभागीहरूको उल्लेखनीय उपस्थिति रहेको थियो । पहिलो दिनको कार्यक्रममा परिचय र मन्तव्य आदानप्रदान गरिएको थियो । हयारी फुटबल क्लवमा सम्पन्न गरिएको उक्त कार्यक्रममा विभिन्न देशका सहभागी बीच डायस्पोरिक लेखन, नारीलेखन र बाललेखनबारे विचारहरू आदानप्रदान गरिएको थियो । उद्घोषक गोपीकृष्ण प्रसाईको कुशल उदघोषणसँगै सम्पूर्ण साहित्यकारहरूको साहित्यिक परिचयसहित व्यक्तित्वको चर्चा गरिएको थियो । विदेशानुपने बाध्यतासँगै बाँच्नुको जिजिविषालाई कायम राख्दै भाषासाहित्यको लागि गरिएको यो कार्य प्रशंसनीय थियो । संयोजक जया राईको कुशल नेतृत्वमा गरिएको यो कार्यक्रम ऐतिहासिक थियो । विभिन्न देशबाट आउने सहभागीहरूलाई कसरी ल्याउने, कहाँ राख्ने र कार्यक्रम कहाँ कसरी सम्पन्न गर्ने भन्ने विषयमा संयोजक जया राई र अनेसास बेलायत च्याप्टरका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरू तन्मयताका साथ लागि परेको देखिन्थ्यो । संयोजक जया राईको महत्वपूर्ण काममा सहयोग गर्नुहुने साहित्यकार तथा समाजसेवी विकलचन्द्र आचार्य, डा. रूपक श्रेष्ठ, कवि गोपीकृष्ण प्रसाई, कवयित्री लारा राई र शशी थापा सुब्बाको सक्रियतालाई प्रशंसनीय

मान्नुपर्छ । डायस्पोरिक लेखनलाई विकास गर्ने उद्देश्य राखी सन् १९९१ मा अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाजको स्थापना भएको हो । यसका विभिन्न शाखाहरूमा भाषासाहित्यलाई प्रवर्धन गर्न साहित्यिक कार्य भइरहेको छ । प्रवासमा रहेर आफ्नो भाषासाहित्यप्रति प्रेम, आस्था, समर्पणको भावना राखी डायस्पोरिकलेखनलाई सुदृढ गर्ने उद्देश्य राखी यसको अमेरिकामा बसोबास गर्ने साहित्यकार होमनाथ सुवेदीले स्थापना गरेका हुन् । अनेसास संस्थापक सुवेदीलाई नेपाली डायस्पोरिक लेखनमा उच्च स्थानमा राखिने गरिन्छ । प्रत्येक दुई वर्षमा गरिने यो सम्मेलनको पहिलो कार्यक्रम अमेरिकाको न्युयोर्कमा सन् २००९ मा गरेको थियो ।

दोस्रो दिनको कार्यक्रम लन्डनस्थित हयारी फुटबल क्लवको सभाकक्षमा भव्यताका साथ सम्पन्न भयो । उद्घाटन, पुस्तक विमोचन, कार्यपत्रप्रस्तुत कवितावाचन आदि रहेको सो दिनको कार्यक्रम महत्वपूर्ण तथा प्रमुख थियो । नेपाली प्रतिभा पलायनको सबुत प्रमाणसहित लारा राई र शशी थापा सुब्बाले आफ्नो उत्कृष्ट प्रतिभा र कुशल उद्घोषणको नमूना साथ कार्यक्रम संचालन गर्नु भएको थियो । बेलायतका लागि नेपाली राजदूत डा. सुरेशचन्द्र चालिसेले कार्यक्रमको प्रमुख आतिथ्य ग्रहण गर्नु भएको थियो भने अनेसासका वरिष्ठ उपाध्यक्ष कृष्ण बजगाईंले अध्यक्षता ग्रहण गर्नुभएको थियो । संस्थाका संस्थापक होमनाथ सुवेदी, डा. गोविन्दराज भट्टराई, प्रदीप नेपाल, डा. सुष्मा आचार्य, माइकल हट, हरिहर अर्याल आदिले विशिष्ट

आतिथ्यता ग्रहण गर्नु भएको थियो । विभिन्न कार्यव्यस्तताका बावजूद पनि बेलायतमा रहेका प्रतिभावान व्यक्तिहरूले यो सम्मेलनका लागि आफ्नो धेरै समय र शक्ति खर्च गरेर लागिपरेका थिए । महामहीम राजदूतबाट पानसमा बत्ती बाली समारोहको औपचारिक उद्घाटन गर्नुभएको थियो भने संस्थाका संस्थापक होमनाथ सुवेदीलद्वारा ठूलो व्यानरको पर्दा हटाएर कार्यक्रमको शुभारम्भ गरियो । ठूलो तालीको गडगडाहटका साथ बेलायती पावनभूमिमा नेपाली भाषा साहित्यको ऐतिहासिक कार्यको मधुर ध्वनि गुन्जियो । श्रेया राईको मीठो राष्ट्रिय धूनले समारोहमा देशप्रति सम्मान प्रकट गरिएको थियो ।

संयोजक जया राईद्वारा विभिन्न देशका शाखाबाट पठाइएको शुभकामना मन्तव्य पढेर सुनाइयो । यसै क्रममा बेलायतस्थित गैरआवासिय नेपाली संघका अध्यक्ष सूर्य गुरुग, प्रतिभा प्रतिष्ठान बेलायत, ब्रुनाईका अध्यक्ष रक्षा राई, साहित्यकार खगेन्द्र पाठक, कवि रमेश श्रेष्ठ, आदिले शुभकामना मन्तव्य व्यक्त गर्नुभयो ।

कार्यक्रमको निश्चित गन्तव्यको क्रममा पुस्तक विमोचनको एउटा बेस्तै महत्वपूर्ण आकर्षण थियो । नेपाली साहित्यमा विदेशमा यति धेरै पुस्तक एउटै कार्यक्रममा विमोचन गरिएको सम्भवतः यो पहिलो अवसर थियो । डायस्पोरामा रहेर धेरै पुस्तक लेखिसकेका होमनाथ सुवेदीका डायस्पोराका डोरा, बेलायत भूमिमा आफ्नो दैनिक जिविकालाई कायम राख्दै भाषा साहित्यमा समर्पित दुई युवा साहित्यकार र समाजसेवी विकलचन्द्र आचार्य र डा. रूपक श्रेष्ठको क्रमशः बेलायती आँगनमा गोर्खली सुवास र विगवेन र समय सार्वजनिक गरियो । त्यस्तै नेपालबाट सहभागी साहित्यकार डा. सुष्मा आचार्यको वासुदेव लुँइटेलको स्मृतिग्रन्थ र शर्मिला खड्का दाहालको सिर्जना र

सन्वास को पनि लोकार्पण गरियो । यसै अवसरमा शर्मिला खड्का (दाहाल)द्वारा सम्पादित इ पत्रिका समयसिर्जना डट कमलाई पनि सार्वजनिक गरियो ।

कार्यक्रमको दोस्रो चरणमा कविता, गीत, गजलका साथसाथै कार्यपत्र प्रस्तुत गरिएको थियो । लामो समयदेखि नेपाली भाषासाहित्यका गहन अध्येता माइकल हटले नेपाली उपन्यासको प्रवृत्तिबारे चर्चा गर्नुभएको थियो । डायस्पोरा लेखनमा विशेष अनुसन्धान र अध्ययन गरिरहनुभएका डा. गोविन्दराज भट्टराईले डायस्पोरामा अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाजले खेलेका भूमिकाबारे मुल्यांकन गर्नुभयो । कार्यपत्रप्रस्तुतिको क्रममा डा. सुष्मा आचार्यले नेपाली साहित्यमा नारीलेखनको विकासक्रम र प्रवृत्तिबारे विस्तृत व्याख्या गर्नुभयो । डायस्पोरिक लेखनमा आफ्नो शक्तिशाली पहिचानको लागि संघर्षरत युवा कवि गोपीकृष्ण प्रसाई र गजलकार डारूपक श्रेष्ठ डायस्पोराले नेपाली लेखनमा खेलेको भूमिकाबारे बताउनुभयो । दिनभरिको कार्यक्रममा कार्यपत्रसँगसँगै नेपाली भाषासाहित्यको विकास र विस्तारबारे विशेष चर्चा परिचर्चा गरियो । नेपालबाट सहभागी हुनुभएका कवि रमेश श्रेष्ठ, साहित्यकार गीतारमी, अस्मिता भन्डारी, कमला वली, कर्ण थापा डम्बर गिरि आदिले रचना पाठ गरेर सुनाउनुभएको थियो । त्यस्तै बेलायत प्रवासमा रहनुभएको माया क्यालेन्डर, नारायण गाउँले, देवन्द्र खवास, मुकेश राई, प्रतिभा बोहरा, नरेश काडमाड, सुशीला कार्कीले रचना पाठ गरेर सुनाउनुभयो । क्यानाडाका गोपी सापकोटाको राष्ट्रियताले भरिएको छन्दबद्ध कविताले सबैलाई भावुक बनाउनुभएको थियो भने नीलहरी घिमिरेले गायत्री मन्त्र पाठ गरी धार्मिक महत्व भत्काउनुभयो ।

अन्तिमचरणमा नृत्य, संगीत र कविताले कार्यक्रमको भव्यतालाई अझ रौनक बनाएको

थियो । गोर्खा वेलफेयर सोसाइटी युथ क्लव साउथ हेरोका बहिनीहरूले प्रस्तुत गरेका उत्कृष्ट नृत्यले कार्यक्रमलाई अझ रोचक बनाइदिएको थियो । कुनै पनि कार्यक्रम सफल बनाउनलाई विभिन्न पक्षबाट गरि एको सहयोगको उत्तिकै महत्व हुन्छ । यस कार्यक्रमलाई पनि सफल बनाउन आर्थिक सहयोग गर्नुहुने कुल आचार्य, माधवलाल श्रेष्ठ, उमेश रेग्मी, गञ्ज आलेमगर, महन्थ श्रेष्ठ, सुरेन्द्र श्रेष्ठको भूमिका महत्वपूर्ण थियो । त्यस्तै दिनभर चियापान र अन्य काममा खटनु हुने बसुन्धरा राई, पूर्णिमा राई, प्रिती राई र साहित्यकारहरूलाई व्यवस्था गराउन सहयोग गर्नुहुने बुद्धि बहादुर राई र विमल आचार्यको भूमिका पनि गहन थियो । यसरी पहिलो दिनको कार्यक्रम एउटा ऐतिहासिक महत्व बोकेर सम्पन्न भयो ।

दोस्रो दिनको कार्यक्रम थेम्स एकेडेमीमा सम्पन्न भएको थियो । कविता, गीत, गजलसँगसँगै अनेसासले निवार्ह गनुपर्ने भूमिकाको बारेमा विस्तृत छलफल गरियो । कार्यक्रमको तयारीको क्रममा भएका कमीकमजोरी र डायस्पोरिक लेखनमा आउने अप्टेरा पक्षहरूको बारेमा पनि छलफल गरियो । नेपालबाट सहभागी हुनुभएका कवि रमेश श्रेष्ठ, साहित्यकार गीता रेग्मी, अस्मिता भन्डारी, कमला वली, कर्ण थापा डम्बर गिरि आदिले र चना पाठ गरेर सुनाउनुभएको थियो । अनेसासको बेलायत च्याप्टरका अध्यक्ष होम परिवारको अध्यक्षतामा संचालन भएको उक्त कार्यक्रममा प्रमुख अतिथि डा. गोविन्दराज भट्टराइले डायस्पोरिक लेखनको विकासको लागि अनेसासले गर्नुपर्ने कार्यहरूको विवरण दिनुभयो । अनुवादसाहित्यलाई विकास गर्नुपर्ने, स्थानिय शाखाले नेपाली भाषाको लागि गरेको कार्यको इतिहास राखिनुपर्ने, बालबालिकालाई नेपाली भाषाको अध्ययनका लागि सुअवसर प्रदान गरेर उनीहरूको वातावरणलाई सुहाउँदो बालसाहित्य सिर्जना गर्नुपर्ने आदिको विषयमा सुभाब दिनुभयो । कार्यक्रमको अन्तमा

बन्द सत्रपछि घोषणापत्र जारी गरियो । घोषणापत्र यस प्रकारको थियो ।

१) 'डायस्पोरा' शब्दलाई नेपाली भाषामा आगन्तुकशब्दको रूपमा लिएर शब्दकोशमा यसको प्रविष्टि गराउने ।

२) नेपाली साहित्यलाई अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा परिचित गराउन विविध प्रकारका प्रयत्न गर्ने । यसका उद्देश्य प्राप्तिका लागि निम्न बमोजिमका कार्यहरू गर्ने :

क. हरेक नेपाली डायस्पोराले त्यस देशमा श्रष्टाहरूसँग सम्पर्क बढाई साहित्यिक आदानप्रदान गर्ने ।

ख. सम्बन्धित देशका विद्यालय, विश्वविद्यालय, पुस्तकालय तथासाहित्यिक संस्थाहरू, संचारमाध्यमहरू सँग सम्बन्ध स्थापित गर्न प्रयत्नगर्ने ।

ग. नेपाली भाषा पठनपाठनको निमित्त स्थानिय निकायहरूसँग सम्बन्ध बढाउने ।

घ. हरेक डायस्पोरामा नेपाली भाषा र संस्कृति नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरण र त्यसको निरन्तरताको लागि उपयोगी पाठ्यसामाग्रीहरू (दृश्य, श्रव्य, र छपा) को निर्माण गर्ने ।

ङ. नेपाली साहित्य सिर्जनाका अभिवृद्धिका लागि हरेक नेपाली डायस्पोराले अनुवादको माध्यमलाई प्रोत्साहन गर्ने ।

च. सम्बन्धित देशका नेपाल विषयमा अनुसन्धान गर्ने विद्वत तथा विदुषीहरूको पहिचान गरी वहाँहरूको कार्यलाई अभिलेख गर्ने, प्रोत्साहित गर्ने र सम्मान गर्ने ।

३) आगामी सम्मेलनहरूको निमित्त कार्यपत्रका विधाहरूको विस्तार गर्दै यथा समयमा प्रस्तुत हुने विषय तथा शीर्षकहरूको सुनिश्चित गर्ने ।

४) विश्वकै जननी भाषा तथा पूर्वीय सभ्यताको सम्बाहक संस्कृत भाषामा अभिलिखित सम्पदालाई विश्वसामु परिचित गराउने ।

५) विविध भाषा र संस्कृतिबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापना गरी सन्वय र सहअस्तित्वको स्थापनाको लागि प्रयत्न गर्ने ।

६) अनेसास केन्द्रले विविध डायस्पोरा मा आयोजित कार्यक्रमप्रति आफ्नो भूमिका र उत्तरदायित्वलाई स्पष्ट परिभाषित गरी अन्तर सम्बन्धलाई सुदृढ गर्न गम्भीरताका साथ लिने ।

७) अन्तर राष्ट्रिय जगतमा फैलिएको अनेक नेपाली डायस्पोरा केन्द्र र ती केन्द्रसँग सम्बन्ध स्रष्टा, सृजना र संस्थाहरूको विषयमा संक्षिप्त जानकारीमूलक डाइरेक्टरी निर्माण तर्फ विशेष पहल गर्ने ।

यसरी तीन दिनसम्म चलेको अनेसासको सम्मेलन यिनै विविध कार्यक्रमका साथ सम्पन्न भएको थियो । विदेशी भूमिमा धेरै बाधा, अडचन र अवरोधलाई पन्छाएर नेपाली भाषासाहित्यका लागि गरिएको यो कार्यक्रम ऐतिहासिक थियो । यो कार्यक्रमले डायस्पोरामा बेलायत भूमि भाषासाहित्य र सिर्जनालेखनमा निकै अगाडि रहेको महसुस गराउँदथ्यो भने नारी सहभागिता, सक्रियता र प्रतिभाले कार्यक्रमभरि नै निकै प्रशंसा पाएको थियो । यिनै विशेष चर्चा परिचर्चाका साथ बेलायतको दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन भव्यताका साथ समापन भयो । ●

• n3syf

मुक्तिमार्ग

– गंगा पौडेल

प्रवचनका क्रममा एकजना बाबाले भने- “हेर्नुस् गृहस्थी मानिसहरू माया, मोह, लोभ, पापको दलदलमा फसिरहेका छन् । जसरी महमा भिँगाको खुट्टा गाडिँदा त्यहाँबाट उम्कन नसकेर महमै डुबेर भिँगाको जीवनलिला समाप्त हुन्छ, त्यसैगरी गृहस्थीहरू पनि संसारिक मायारूपी दुःखको सागरमा डुबेर कहिल्यै माथि उत्रन सक्दैनन् । क्षणिक आनन्दका लागि मनमा मृगतृष्णा बोकेर बाँचुञ्जेल कुदेका कुदेकै छन् । त्यसकारण वास्तविक आनन्द र सुख प्राप्तिका लागि आजैदेखि भगवान् भक्तिमा ध्यान लगाउनुहोस्, ईश्वरप्रति भरोसा गर्नुहोस् र मुक्तिको मार्ग अपनाउनुहोस् ।”

प्रवचन सुनिरहेका स्रोताहरूमध्ये एकजना युवकले उठेर भने- “बाबा ! मडुई ओटा प्रश्न सोध्न चाहन्छु ।” “सो

ध बालक, निर्धक्क भएर सोध ।” बाबाको आज्ञा पाएपछि युवकले प्रश्न गरे- “बाबा ! एउटा यथार्थ कुरा के भने गृहस्थीहरूले खेती किसानी गरी अन्न फलफूल, दूध उत्पादन गर्छन् र व्यापार व्यवसायबाट आयआर्जन गरी आफूले मात्र उपभोग नगरी तपाईंजस्ता साधु, सन्त, महात्मा, रोगी, बाल, वृद्ध, असहायको भरण पोषण गरिरहेका छन् । यदि, गृहस्थी छाडेर हामी सबै जना केही काम नगरी भगवान्को भरोसा गरेर बस्ने हो भने तपाईंलगायत अन्य ती प्राणीरूको भरण पोषण कसले गर्छ ? पहिलो प्रश्न । दोस्रो प्रश्न, हामीजस्ता युवाहरू जसका पाखुरीमा बल छ, काम गर्ने जोश छ, जाँगर छ, त्यस्ता युवाहरूले आजैदेखि मुक्तिको मार्ग अपनायौं भने सृष्टि धरापमा पर्छ, यो सृष्टि धरापमा पत्यो भने पृथ्वीमा मानिसको अस्तित्व कहाँ र कसरी रहन्छ ?

युवकको प्रश्नले उपस्थित स्रोताहरूको मनमा चिसो पस्यो । घरमा अलपत्र काम छाडेर आएका ती मानिसहरू स्वामीको जवाफ नपर्छी छिटो छिटो प्रवचन कक्षबाट बाहिरिए ।

विजयादशमी, शुभदीपावली तथा
छठपर्व-२०६८ को उपलक्ष्यमा
समस्त नगरबासीहरूमा सुख, शान्ति,
समृद्धि एवं उत्तरोत्तर
प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

कार्यकारी प्रमुख एवं
snøf gu/klñsf kl/jf/

विजयादशमी, शुभदीपावली तथा
छठपर्व- २०६८ को उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण
उद्यमी, व्यवसायी, मजदुर एवं नेपा(लीमा दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

संजय गुप्ता
अध्यक्ष एवं
बारा उद्योग वाणिज्य संघ, परिवार

विजयादशमी, शुभदीपावली तथा
छठपर्व-२०६८ को उपलक्ष्यमा
समस्त गाउँबासीहरूमा सुख, शान्ति,
समृद्धिको हार्दिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

श्यामचन्द्र प्रसाई
सचिव एवं
8d/j fgf uflj ; , kl/jf/

वडा दशै २०६८ को
पावन अवसरमा हाम्रा समस्त ग्राहकवर्गमा
सुख, शान्ति, सु-स्वास्थ्य दीर्घायु एवं
सफलताको हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

नेपाल टेलिकम
परिवार

लोकतन्त्रको विकासको लागि शान्ति
अनिवार्य शर्त हो । त्यसैले
राष्ट्रिय शान्ति कामय गर्न सबैले
यथोचित योगदान दिऔं ।

स्थानीय शान्ति समिति
बारा

हलखोरिया दह, चुरियामाई, सहजनाथ मन्दिर,
सिद्धेश्वर मन्दिर, रामजानकी मन्दिर, भरोखर
पोखरी, बारागढी, बरेवा दरवार, कामिनी दह,
मौवा दह तथा सिम्रौनगढलगायतका ऐतिहासिक
तथा साँस्कृतिक महत्वका स्थलहरूको भ्रमण
गरौं र गराऔं ।

नेपाल पर्यटन वर्ष २०११
स्थानीय समिति बारा

मानवले मानवलाई शोषण गने
, अन्याय अत्याचार गर्ने कार्य
निन्दनीय कार्य भएको हुँदा
नागरिक अधिकारप्रति सजग र
सचेत बनौं र बनाऔं ।

नेपाल सरकार
सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय
सूचना विभाग

भन्ज्याडमा उभिएर कृतिका काव्यिक बान्कीहरू

- नीलकमल

आख्यान, बालसाहित्य र खोज-अनुसन्धानमा भ्रण्डै एक दशकदेखि लागि परेका स्रष्टाको नाम हो अच्युत घिमिरे । नेपालको सुदूरपूर्वमा किशोर अवस्था बिताएर हाल कवितामा आफैले गाली गर्ने गरेको काठमाडौंमा क्रियाशील उनी । जीवनरथ हाँकेने क्रियाशिलतासँगै साहित्यिक दौडधूपमा मस्त छन् । सबै ले रुचाएको विधा कवितालाई आत्मसात गर्ने क्रममा उनी 'भन्ज्याडमा उभिएर' नामक काव्यकृतिका साथ केही समयअघि पाठकसित एकाकार भएका हुन् ।

सरदर आयतनयुक्त चवालीस वटा गद्य कविताहरूको सङ्ग्रह हो प्रस्तुत कृति भन्ज्याडमा उभिएर । अग्रगमनकारी राजनीति, प्राकृतिक प्रकोपले मुलुकको भूभागहरूमा ल्याएको विपत्ति, श्रमप्रतिको सम्मान, सहरि या उपभोक्तावाद, शान्तिप्रतिको समर्पण भाव, जागरणको उद्घोष तथा गणतन्त्रप्रतिको लगाव आदिजस्ता विविध हाम्रा सरोकारहरूलाई विषयकेन्द्र बनाउँदै घिमिरेले कविता उठान गरेका छन् । प्रकृतिचित्रणदेखि लिएर निरशा वादसम्मका भिक्काहरू पनि कवितामा अवतरित छन् भने समग्रमा सङ्ग्रहमा र ष्ट्रियताप्रतिको चिन्ता छ ।

साथी

तपाईं जाँदा मातृभूमिको एक चिम्टी माटो साथै लानुस्

र सुम्सुम्याउनुहोस् कहिलेकाहीं माटोलाई

त्यस बेला तपाईंका आँखामा लालीगुराँसका थुँगा हुनेछन्

र सगरमाथाको शिर हुनेछन्...

उपरोक्त कवितांश जस्ता उद्‌रणमार्फत् मुलुकको चरम अस्थिरतालाई कारक तत्व देखाउँदै विदेशतिर लोभिएका युवा मनहरू देखेर चिन्तित कविले यसरी देशभन्दा ठूलो केही नहुने सन्देश दिएका छन् भने मुलुकले ठूलो त्याग र बलिदानपछि प्राप्त गरेको संविधानसभाले समयमा संविधान नसक्दाको पीडालाई पनि कवितामा उतारेका छन् । सबैले चाहेको तर ओकल्ल नसकेको कुरालाई कलाको साहरा लिएर सार्वजनिक गर्ने र मुलुकलाई यथास्थितिमा राख्न जानी नजानी पहल गर्नेहरूप्रति क्रूर प्रहार गर्ने घिमिरेको शैली प्रस्तुत सङ्ग्रहका सन्दर्भमा इश्यालाग्दो छ । शहरि या उत्तरआधुनिक जीवनयात्रा र दैनिकीमा भोग्नु परेका पीडालाई विषय बनाउने उनको कलाले समग्र जीवनको समकालीन फेहरिस्त प्रस्तुत गरेको छ । आफूलाई निम्छ्रो ठान्ने हरेक भ्रान्तिहरूसित समयको हिसाबकिताब माग गर्दै कविले सरलतालाई प्रस्तुति शैली बनाएर पनि गहिराइको मापन भने पृथक किसिमले गरेका छन् ।

सामान्य विषय उठान गरेका छन् घिमिरेले प्रायः कवितामा तर त्यहाँ जीवनको सम्पूर्णतालाई पस्केका छन् । साथी ! काठमाडौं नआउनु तिमी, यी दिनहरू तथा भावनाका रंगहरू जस्ता कविताले सुन्दर कलाचेत सहित

जीवन विचारको सार्थक सम्बहन गरेका छन् । समयसँग गरिएका यी यक्ष प्रश्नहरू हुन् जहाँ मानव अस्मिताको खोजी गरिएको छ, र जीवनको परिभाषा मुखरित छ । हामी रमिते हर्नु, हामी बगिरहेका छौं, सहर र मान्छे, तथा यी दिनहरू जस्ता कविताले थकानको महसुस गरेका छन् तर जीवनदर्शनको कलात्मक बान्की भने त्यहाँ प्रभावशाली छ । अन्तिम युद्ध, इतिहासका कुरा, खुशीयालीमा तथा युवाले उठ्नुपर्छ, जस्ता कवितामा जागरणको स्वर छ, जसले गणतन्त्रप्राप्तिको विषयलाई उठाउँदै त्यसलाई संस्थागत गर्ने आह्वान पस्केको छ ।

हामी बाँचेको परिवेशजस्तो छ, समग्रमा घिमिरेका कविता पनि त्यस्तै छन् । प्रगतिवादी कवि हुनुका नाताले उनका केही कवितामा निरशाको गन्ध आउनु आलोच्य पक्ष हो । तर, मान्छे, समग्रमा परिस्थिति निरपेक्ष बन्न सक्दैन, जसको प्रभाव हुनसक्छ, यो बाध्यता । सरल भाषागत पदावलीको छनोट, प्रयोगका नाममा प्रयोगबाट पूर्ण निरपेक्ष र ग्रामीण जीवन परिवेशको प्राथमिकता कविको रोजाइ देखिन्छ, जुन

यथार्थवादी कवितामा हुनुपर्ने सार्थक तत्व पनि हो । स्वतन्त्रताका पक्षधर कवि घिमिरेले कवितामा कुनै शास्त्रीय बन्धनरहित भएर थोरै आयतनमा धेरै बनाइ राखेका छन् । कुण्ठाले तरङ्गित मन र प्रेमले आल्हादित क्षणलाई कविताको विषय बनाउने घिमिरेको काव्यऊर्जा उत्पादक छ, यसमा सन्देह छैन । मूलतः लेखन निरन्तर ता ठूलो कुरा हो जो रहे आजका कमजोर गीहरू भोलि मेटिँदै जान्छन् । समग्रमा औषत कविताहरू हुन् भन्ज्याङ्मा उभिआर सङ्ग्रहका सङ्ग्रहित कविताहरू ।

कतै विपदग्रस्त क्षेत्रका भोक्ताहरूको कथा बुन्दै कवि सिंहदरबारतिर लाक्षणिक रूपमा खबरदारी गर्न चुकेका छैनन् । मिहिन व्यङ्ग्यको सहारा मार्फत् राजनीति सम्बद्ध क्षेत्रलाई फरक कोणबाट पथप्रदर्शन गर्ने खुबी पनि उनका कवितामा देखिन्छ । यथार्थवादी नेपाली कविताका क्षेत्रमा एउटा प्राप्त बनेको पुस्तक 'भन्ज्याङ्मा उभिआर' तत्त्वधामा एउटा इमान्दार उदाहरण पाएको छ ।

• slj tf

तिम्रो सम्झना

- रामेश्वर जलन

दिलको क्यामराले
खिचिएको तिम्रो सुन्दर
प्रतिबिम्ब / आकृति
सजीव र शाश्वत भई
मेरो नयनमा हरघडी
चलमलाइरहन्छ
सारा सौन्दर्य, सारा मधुरता
तिम्रो आकृति नयनभरि
छरपष्ट पोखिएका छन्
उपमा नै अनुपमा
उज्यालो ज्योति भई भलमल

भलमलकार देखिएका छन्
मोतीसरि चम्किएका नयन
गुलाबसरि बढ्न
सफा स्वच्छ मुस्कान
स्निग्ध, पवित्र तन मन
सुकुमार अङ्ग - प्रत्यङ्ग
भगवान् भैं वरदान
या, हो
प्रकृतिको उत्कृष्ट नमूना
मेरो हृदयमा
तिम्रो एक भलक सम्झना ॥